

A MAGYAR ÍRÓK EGYESÜLETÉNEK FOLYÓIRATA

LYUKAS LŐRÁ

XXX. ÉVFOLYAM X.
2021/10. SZÁM

PRÓFÉTÁK ÁLTAL...
SYLVESTER JÁNOS
ÚJ TESTAMENTUMA

**SISI
CSALÁDJA**

„ÁGAKON LENG
AZ ÁRVASÁG”
**BUDA FERENC
VERSEI**

DANTE
AZ OLASZ
NYELV ATYJA

TAKÁTS GYULA
A SOMOGYI
KLASSZIKUS

A Wittelsbachok a Magyar Nemzeti Múzeumban

SISI CSALÁDJA

Cikkünk a 34. oldalon

1. Erzsébet királyné testvérei
possenhofeni kastélyukban,
Stieler festménye, 1855

2. Erzsébet császárné,
Franz Xaver Winterhalter
festménye

3. Karolina
Augusztá
császárné
portréja

4. Ferenc
József és Sisi
eljegyzési
portréja

5. A ko-
ronázási
ünnepség
a budavári
Nagyboldog-
asszony-
templomban,
1867

6. Zsófia
Friderika
bajor
hercegnő,
Ferenc
József
édesanyja
1832-ben

SZAKONYI KÁROLY

KARÁCSONYÉJ

Köd ült a folyón, sötétedett, a kis hajó pöfelve szállította a szigeti révből az utasokat a partra. Elnyűt arcú, fáradt folyami medve vezette. Óvatosan manőverezett a ködben, pedig sietett volna már, ez volt az utolsó forduló karácsony estéjén. Csikordulva sodródott a stéghez a hajó, aztán – jóéccakát, jóéccakát, boldog karácsonyt! – eltűntek az emberek.

– Na, komám – intett a matróznak, aki egyben a kalauz is volt –, eltelet ez a nyavalyás nap is – Hanem ekkor odaát, a folyó szigeti partján megszólalt a kolomp, a stég fölé akasztott vasat valaki konokul verte.

– Nem megyünk vissza – fakadt ki az öreg folyami medve. – Még mit nem! Karácsonyeste ne ugráltasson minket senki. Meg se hallgasd a kolompolást!

El is ült a zaj, ám a csendben vékony, esdeklő kiáltás szállt át a vízen. Az öreg felkapta a fejét.

– Hallottad?!

– A kolompot? – kérdezte a matróz.

– A kiáltást! Furcsa volt!

– Nem volt itt semmiféle kiáltás – mondta a matróz. – Meg ha volt is! Érdekel az minket?!

De a hajóvezető újra hallotta a hangot. A szívéig hatott, olyan könyörgő volt. – Oldd el a kötelet! – szólt oda a társának. Begyűjtotta a motort.

– Hé, ne bomolj már! – mordult fel amaz. – Otthon várnak a karácsonyi vacsorával.

– De ez a hang...

– Egye fene, menjünk!

– Nézd meg, ki az odakinn! – szólt le a kormányfülkéből, amikor partot érték.

– Csak egy kisfiú – felelt bosszúsán a matróz, s már kiáltott is. – Te kölyök, te!

Te lármáztál? Na, gyere, ha már ájtottunk!

A fiú sietve beszállt, kíváncsian tekintett szét a kis hajóban. – Pénzem az nincs, de ti, jó emberek, azért átvisztek, ugye?

– Hogyan?! Nincs pénzed, te kis pimasz?

– de menten elakadt a szava, reménykedő, csillogó, tiszta szempár fénylett rá a sötétből.

– Mi legyen, főnök?

– A vendégem! – felelt kurtán a hajós, és indított.

– Felmehtek hozzád? – kérdezte a fiú, de máris felmászott a vaslépcsőkön. Megérintette a kormánykereket, körülnézett. – Milyen gyönyörű! – mondta csengő hangján. – Hogy ragyog itt minden! Micsoda pompás hajó!

– Pompás? – dörmögte gyanakodva a hajós.

– Mitől lenne pompás ez a rozszant teknő!

– Nem, nem! – tiltakozott a kisfiú. –

Makovecz Imre rajza

„De azok nem siettek kiszállni. A matróz toporgott, szeretett volna már vacsoraasztalhoz ülni, dühös volt, nem értette, mitől támadt egyszeriben kedve a morcos öregnek ezzel a kölyökkel barátkozni. Végre kikötöttek, a hajós kisegítette a gyereket a partra.”

Gyönyörű a hajód. Régóta figyelem, mindig ott állok a parton, és azt akarom, hogy sikerüljön nektek.

– Mi sikerüljön? Átjutni a két rév között? Ugyan már! Ne tréfálj velem, öcskös!

– Nem tréfálok. Ismerlek, hős kapitány vagy!

– Mi vagyok?! Kapitány? Jól adod!

– Hiszen aranydíszes a ruhád!

– Ez?! – nézett végig magán az öreg, de most csakugyan paszomántosnak, elegánsnak látta kopott, olajfoltos öltözékét.

– Derék kapitány vagy – hallotta a fiút –, embereket viszel át partról partra, várnak, hogy kikössél, nélküled nem tudnák elintézni ügyesbajos dolgaikat. Szükségük van rád! Nagy a te felelősséged, kapitány! És el is látod becsületesen...

Az öreg nem szólt, csak forgatta magában a fiúcska szavait. Furcsán érezte magát, alig mert ránézni a gyerekekre. – Nézd csak! – szólt végre rekedten a meghatottságtól. – Már látszik a part. És felszállt a köd! Nem akarsz egy kicsit kormányozni?

– Akarnék, ha megmutatnád, hogyan kell.

– Hát akkor figyelj! – És boldogan magyarázni kezdte a kikötés mozzanatait. A matróz a lépcső aljáról hallgatta őket.

– Hé! – kiáltott fel, hogy róla is tudomást vegyenek. – Óvatosan, mert megérkeztünk!

De azok nem siettek kiszállni. A matróz toporgott, szeretett volna már vacsoraasztalhoz ülni, dühös volt, nem értette, mitől támadt egyszeriben kedve a morcos öregnek ezzel a kölyökkel barátkozni. Végre kikötöttek, a hajós kisegítette a gyereket a partra.

– Köszönöm, hogy áthoztatok a vízen – intett vissza a fiúcska, aztán könnyű léptekkel elindult.

– Ha nem tudnád, kapitány vagyok! – szólt oda büszkén a matróznak az öreg.

De az meg se hallotta, mert a fiú után bámult. – Nézd – mondta –, nézd! Amikor kiszállt, a lába mintha nem is érintette volna a pallót! – Aztán magához térve: – De hogyan kujtoroghat egy gyerek karácsony éjjelén egyedül?

A hajós is a gyerek után nézett, és azt mondta: – Nem ő van egyedül, komám! Mi vagyunk egyedül, nélküle... ❖

BUDA FERENC

REND

Hazánk zúzott szíven a vér
hülő patakban omlik, alvad.
Röticsillagos, komor, kövér
tankok teremtenek nyugalmat.

Török a csend, szilánkjá pattan,
füstölve száll a pillanatban.

Húsunk emésztő gyilkos hordák
minden erőnket megrabolták.

Kezünkben fegyver, s jóremény
csak halottaink hült szemén.

Minket meggyaláztak, megöltek,
hernyótalpak halomra törtek,
töltött ágyúcsövekkel vártak,
tízszerez vasgyűrűbe zártak,
bombáztak, lőttek, aprítottak,
fegyvert letenni szólítottak
hazug szavakkal, fenyegetve,
hivatkozván békére, rendre,

de nekünk
nem kell semmi rend,
ha tűz s terror teremti meg,
minékünk nem kell jóbarátság,
ha ágyúszóval magyarázzák,
minket nem győz meg érv, sem eszme
bombázva és szuronyt szegezve!

A véres, megfeszített Béke
lenéz a fegyverek csövére.

Hazánk zúzott szíven a vér
görcsös, sajtó esomókba alvad.
Röticsillagos, komor, kövér
tankok teremtenek nyugalmat.

KIHŰL

Kihül a széttiport tüzek rakása.
Bosszú vize az elhagyott parázsra,
s lehányja részegen magát
a Rend.
Ám végül, majd az inga
visszaleng.

TŰNŐDÖM

Tűnődöm egyenes
utamnak elmerültén
államrendellenes
bujtogatás a büntény,

de bűn szivem fölött
nincs, s tetteim se szánom.
Négyszázkilencvenöt-
nyolc-nulla-nyolc a számom,

s számítanom számárság,
hogya bárki megsegítsen,
hisz friss jövöm elásták,
s foglalkozásom nincsen.

Verhetnek, mint vasat,
más színre mégse váltok:
örzöm a parazsat
és mérem a világot.

TÖREDÉKEK

(részlet)

Szavak:
hamis pénzek potyognak szertesztét.
Őrültk rendszer, de van benne – beszéd.

VASCILLAG

A virágok közt némaság van,
vergődnek az ősz szigorában.

Vas-színű vizeken fuvalom,
betonba öntött nyugalom.

Nyomai a porba tapadnak
csillagléptű kismadaraknak,

s ágakon leng az árvaság,
ágakon leng az árvaság.

Az ég kopár, alig világít,
terelgeti a köd bikáit.

Hétágú vascsillag megfordul,
a kinnak kék hegye kicsorbul.

Árnyék se, fény se ül fölöttem,
dombok, hegyek derékig csöndben.

Nyugalom vas-színű vizeken,
ne hagyj el, súlyos szerelem.

ŐSZ

Vasveretű, deres éjszakába
szürkül a nyár fénylő szép szakállá,
szorgos szelek zilálgatják széjjel,
s telehintik vasrozsdával, vérrel.

Gazt égetek, szél hordja a füstjét,
a lángok közt pattognak a tüskék.
Tűzre vetett száraz bokor lobog,
ágai közt sziszegő csillagok.

Sápad a nyár sárga levelekkel,
érezik az ősz vörös levelekkel.
Gyönguejű gyermek-fagy fehérlik.

Gyökér nyúl a halottak szívéig.

HOLT SZÁMBÓL BÚZASZÁL

Vagyok szegény, világ adósa,
voltam vendég, fogadott vándor.
Havas hegyek, morajló tenger
dicséretükre fölfogadtak.

Szálltam haza világos égen,
körös-körül szemekkel teljes.
Dérrel sózott, ködlő lapályon
feküdt hazám, szívott magához.

Tarlók, fehér tanyák. december.
Pörölj velem, sivalló lélek,
hitem reggelre, mosd meg arcom,
táplálj, taposs, tűzzel keresztelj.

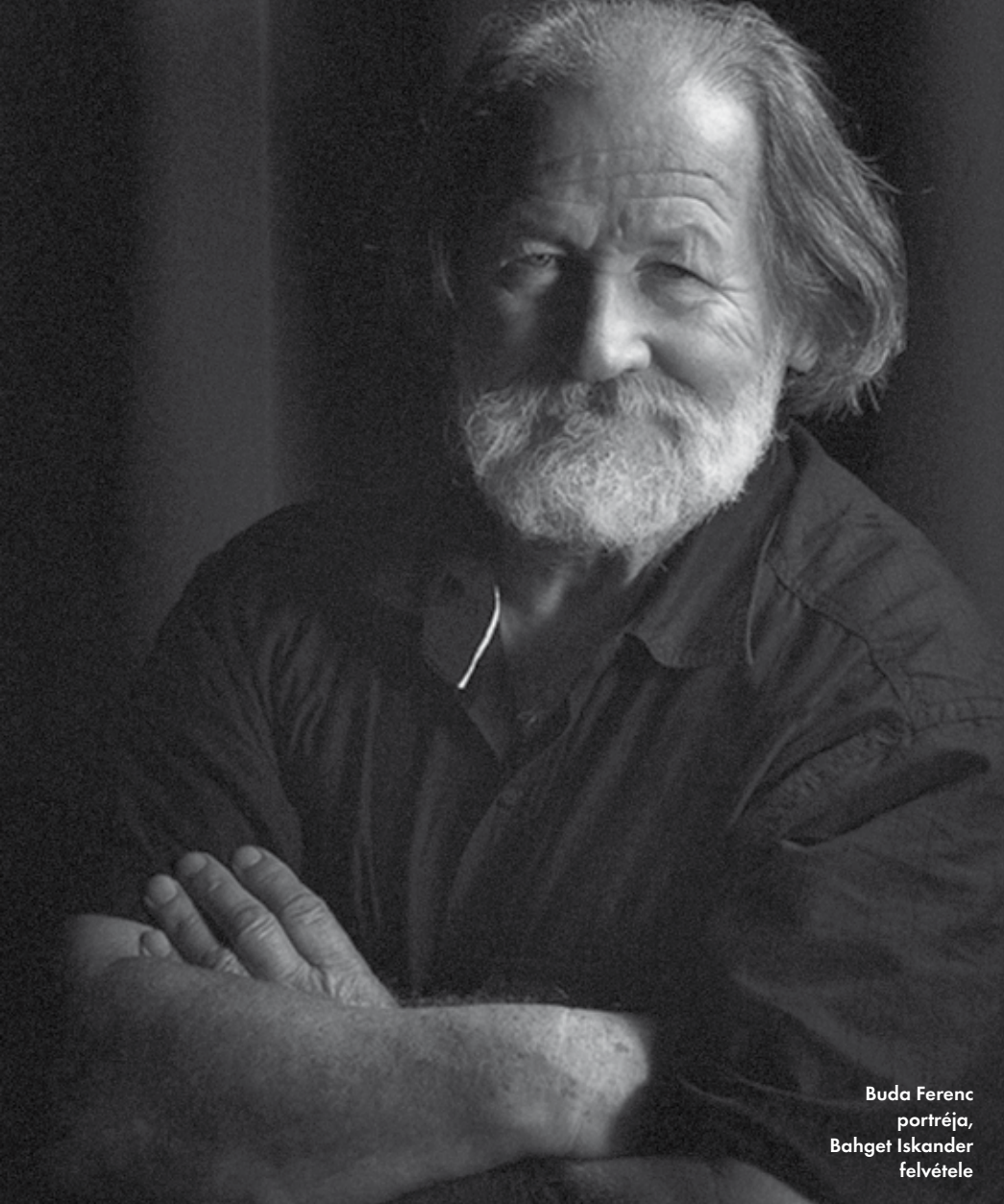
Röst nem leszek vérrel fizetni,
hússal, csonttal csak itt adózom.
Itthon vagyok, öledbe fekszem.
Holt számból búzaszál kizöldül.

HÓVAL JÖN HÚSVÉT

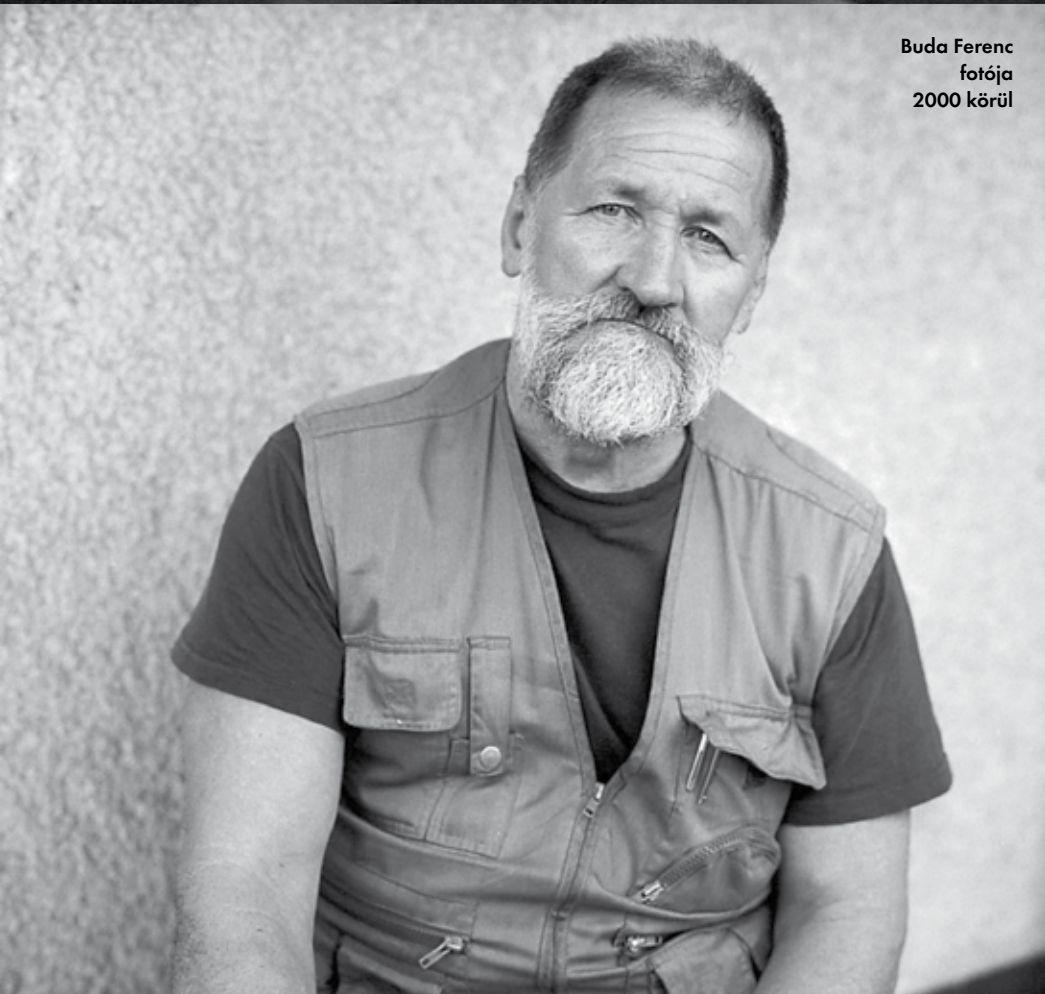
Hóval jön húsvét,
jácint helyett hoz jeget.
Jézus úr testét
dongják fagytyűrő legyek.

Szél ríkat fákat,
szirmot szaggat, szétsöpör,
zúzda gyenge ágat,
zöld bimbóra rátipor.

Légiós kaszárnya
ablakáig ér a hó.
Sziklasír szájára
visszahengerül a kő.

Buda Ferenc
portréja,
Bahget Iskander
felvétele

Buda Ferenc
fotója
2000 körül

ARCUNK

Kemény szél, csapkodó gonosz eső,
nehéz vaksággal keresztelő,

holdárnyék őrü hidege,
siralomcsütörtök éjideje.

Fellegben, ködben, létlen lovon
bikaalakban viaskodom.

Vitorlatollaim vassá,
váltam ördöggé, farkassá.

Fejvágó kasza, jaj, fekete,
arcod és arcom árul bele,

baltavágások, haláljegyek –
nélküled, magamban mivé legyek?

Bújnék rettegye karod alá,
kibomlott melled rámkiabál,

Istennel naponta találkozó,
életet dajkálva elhordozó.

Ereid tapintom, fájdalmaid,
ó jaj, kékeres lábszáraid,

görcseid, szorongó félelmeid,
világgal teljes mély öbleid.

Feléd a porból kapaszkodom,
domború hasadat magasztalom,

medencéd kapuját, gerincedet,
vasrostély mögött virágszemed,

csípőd, a tudásban bővelkedőt,
terheket viselő titkos erőd,

dicsérem derekad, lábad, öled,
szerelem-tiporta füveidet!

Te vagy az ország, otthon, haza,
megáldott méhednek van igaza.

Beléd én jajszóval kapaszkodom,
kívüled fölöttem nincs hatalom.

(TÖREDÉK)

...de csak bizakodj. Bár előbb vagy utóbb
orvul kilazulhat ott benn a rugód,
nem lesz több kegyes haladék, sem erő,
szítál csak fölöttem a vércse-idő,
s végül ha leállnak a víg mutatók,
telisző ezüst fonálával a pók.

HA CSAK ESTIG

Hetvenen túl, nyolcvanon innen
fura kérdés, hogy mire vittem.

Dudurászva, néha morogva
láboltam a sárba, homokba,

nekidőltem, köre ha leltem,
le-legördült – visszacipeltem

azonos rámpán Sziszüphosszal.
e napig még győztem a szusszal.

Mocorogván – csont a fasírtban –
ha időm volt, verseket írtam,

kalapáltam meg szegecseltem,
ezer évekig elpepcseltem:

ne csak itt-ott gyéren a nagya,
de legyen mind jól kifaragva.

Ma, ha melán hátrahunyorgok,
feketébbnek látom a dolgot.

Maradandó? Tán ha tucatnyi.
Ha-ha! Kedvem volna kacagni.

Amiképp torlódtak az évek,
úgy szaporodtak a töredékek.

Ez az egy is, bár ha vitézül,
cihelődik, el sose készül:

nekifogtam hús kerek éve,
s lön újra meg újra letéve,

belekaptam, majd odahagytam,
kuka laptopként le-lefagytam

(kire rákapcsolva az áram,
s vakon ümmög egyre magában).

Hetvenen túl, nyolcvanon innen
araszolgotok egyre a ringben.

Csuda tán, ha letépem az ingem?
Csupa bunda a meccs ma szerintem.

Köreinek rójuk e hajszán –
beidéző lap, TA-TA-Taj-szám,

jogositvány, csekk meg adatlap,
árcédula, számla, bizonylat,

bankkártya, személyigazolvány –
zsebeim végleg ha kigazolnám,

leshetnék holmi Csepü Palkók,
hova tűnt rólam a vonalkód!

Hetvenen túl, nyolcvanon innen
nini – fürkészem – hova lettem?

S hol a tűz, a hajdani, büszke?
Feketéllik szerte az üszke.

A malom még jár – csikorogva,
de a molnár rest a dologra,

s noha úgy tesz, mint aki örül,
az a lángliszt nem fut a köről,

– nono! mintha búza se volna? –
csak a kőpor hull meg a korpa,

nosza, láss neki, szedd a csuporba,
vagy az irhád vidd a pokolba!

Hetvenen túl, nyolcvanon innen
sok az árnyék. Félrelegyintem –

s a tekintet újra meg újra
beletéved az éj-alagútba.

Vénülve mogorva az ember.
Süt a nap, s örvideni nem mer,

sikerét is éli kudarcként.
Sötétre avul az önarckép.

Fogy a fény. Meg túl sok a céció.
Várjuk, mire fut ki a végszó.

Veres alkony száll le a házra,
de az üdvösség elodázva.

Hetvenen túl, nyolcvanon innen
kusza bajszom megpederintem.

Fanyarul kanyarognak a strófafák.
Hova, meddig tart e valóság?

Megy-e még a parázsszal a játék,
ha a hév vas a markodon átég?

S: mit visz a múlt? Mit hoz a holnap?
Magamért, jaj, mást ne okoljak!

Hisz tudom én, nincs olyan angyal,
aki megbékítne magammal.

Ha megérem, tán vigaszágon
e veremből felvisz az álom.

Hetvenen túl, nyolcvanon innen
ami volt s van, körbetekintem.

Favirág hull, szirma lehamvad,
de kikelnek alatta a magvak

növekedve és sokasodva.
Ne siess hát. Várj a sorodra,

s vélt sebeid már ne vakarjad.
Cseperednek a kicsi sarjak,

s ni: a gólyák hogy kepelnek!
Hol a társad? Itt van: öleld meg,

s a rigóknak lesd ki a röptét,
ha csak estig tart az öröklét.

Hús-huszonegy éves korában vajon
gondolta-e Buda Ferenc, hogy ami-
ért börtönnel sújtották, épp azért nö-
vekszik majd élete hosszán önmaga és a kor
fölé, s lesz Petőfi, Arany, József Attila, Illyés,
Radnóti és Nagy László egyik legméltóbb utó-
da? Nem tudom, de így lett. A szabadságeszme
költőjeként indult, s az elnyomókkal küzdve
teljesedett ki az emberi közösség teljes hori-
zontja fölé emelkedve. Gyűjteményes kötetét
olvasva nemcsak az egyes költemények szép-
ségében, nemcsak történelmi lépéssel mérhe-
tő igazában, az emberi és természeti értékek
megbecsülésében s a szegények képviseletében
gyönyörködünk. Hanem az egységes egészben,
a minden oldalról vasszilárdan megtámasztott
költői életmű hitelességében is. Költészete
minden mozzanatában az elrendeződő, egy-
más folytató és erősítő versek szerves egy-
ségét s a nemzeti műveltség folytonosságába
illeszkedését igazolja. Látjuk őt az ötvenhatos
forradalom diák-katonájának, majd rabként is
a szabadság költőjének. Látjuk verseiből, mint
ama napok lázait, gyászait Európa távlatába
helyező szellemi embert, az alföldi tanyavilág,
a falu és a nagyváros, hazánk és a messzi égtá-
jak között, a határok fölötti magasban átjárót
teremtő kultúráközvetítőnek. Látjuk magára
utalt helykeresőnek, családjáért küszködő,
hatgyerekes honalapítónak, a sokféle vérből
összetett magyar nép hűséges fiának. Látjuk
a jó irányba mutató morális rendszerváltozás
hívének. Látjuk köztiszteltetben álló pátriárká-
nak, a nemzet művészenek.

Van a többi között egy korai, ritkán idézett,
hitvesének megvalloott hivatásverse. Egész,
napjainkig terjedő életművére érvényesen szól.
Címe: *Esti üzenet*. Akadnak Arany János mód-
jára önmagában kételkedő, az „én”-t szerényre
fogó versei, de ebben a most idézettben a rá
jellemző, férfias kiállás és esküvel fölérő hit
uralkodik. Nehezülő köként görgetett műveiről
írja: „győzelmük már törvény / szikrázó acél-
ként úsznak a salakon / s mindent ami piszok
/ magukból kidobnak / zendülnek tárt hangon
mint szárnyas nagy harang / (...) s nyereg alá
török az áramló időt / mivel nekik adtam / azt
ami én vagyok / s azt amit a világ ellik kö-
rülöttem”. Szerelmes vers is lévén, az éroszi
szenvedély sodrára bízottan, kétely nélkül zeng
ez az óda teljes erővel. És látjuk a későbbi-
ekben, a hetvenhétszeresen megszenvedett,
nagy hazaverseiben, a *Szólaljatok*, a *Roham*, a
Tanya-hazám, a *Himnusz haza*, a *Gyepüvidék*,
a *Várom a vonatom*, az *Ingajárat*, a *Ha csak
estig* és még számos nagy lélegzetű és formá-
tumra rövid, de az értéket fenn tartó miniatűr
(epigramma, haiku, négysoros) szerzőjének, a
börtönzsonettekkel s a hozzájuk csatolt újabb
változatokkal együtt, a *csüngő vállú szegény-
ség* s az elhanyagolt magyar homokhát párt-
fogójának.

A „műgond” valódi gondja mindig Buda
Ferencnek. Minden jelzős szerkezete, metafo-

ALFÖLDY JENŐ

„ESTI ÜZENET”

A nyolcvanötéves Buda Ferenc költészetéről

rája és metaforalánca mesteri. Stílusa olyankor is jellegadón egyéni, ha valamelyik kedvencére utal szándékosan, Petőfire, József Attilára, Nagy Lászlóra, Arany Jánosra. A versekkel együtt kimunkált jellem hozadéka ez: az őnmaga által magasra emelt erkölcsi mércének is köszönhető. Amikor azonban legkedvesebb mestereit emlegetem – Csokonai Vitéz Mihályt, Kormos Istvánt, Csanádi Imrét, Szécsi Margitot, és közvetlen tanítóját, Kiss Tamást

ki ne felejtsem –, a népköltészet ismeretlen szerzőjü betyárdalairól, bujdosó énekeiről is szólnom kell. Keserű éveinek, a rabtartó falak közt letöltött esztendejének, a sáros-poros tanvilágban töltött tanító-idejének, szárnyvasúton ingázó, élhető otthont sokáig nélkülöző életformájának megörökítésekor keze ügyében voltak a közös ihletésű hazai folklór-hagyomány ezen értékei, s növelték a magával hozott, ösztöneinek mélyéről fakadt éneklő,

dúdoló hajlamot, az elégiákban szemlélődő gondolatiságot, nemkülönben a lelki hovatarozás biztos tudatát. Zenei vonzalma és humorérzéke is ez irányba mutat: a népköltészet tágabban értve nemcsak a földművelőké, szilajpásztoroké, hanem sokáig a városba húzódo szegénylegényeké is, olykor a szatirikus hatású argóé (*Rigmusok a századra, századvégre*). A *Kalevalát* s a középkori, latin nyelvű haláltáncot, *A harag napja, ama nap-ot* (Dies irae, dies illa) is mint öspéldát hasznosítja: két utóbbi méltó képet fest az *Őssztáncban* a történelmi bűnök elkövetőinek végső számadására utalva. Archaikus magyar szavai, fordulatai sem csak színezékek: új életre kelnek, miközben hagyományos ízeket őriznek.

Leggyakoribb szavai: vas, kő, föld, homok – csupa súly, érdesség, sorsnehezék, – sok szelíd, lágy és vad növény, a búzától a selymes és a pengeéles füvekig, a tövises bokrokig. Leggyakoribb évszaka az ősz (életrajzi és történelmi okokból is), a napszakok közül az éjszaka bírja szóra többnyire; égboltja zordan, vasszínűen, fagycsillagosan is magas. A szép magyar beszédet nemcsak használja: gondozza, teremti is. Anyanyelvünk legkülönb mestereihez tartozik, egyebek közt a versritmus nyelvünk adta, bő lehetőségeinek kiaknázójaként is. „Mely nyelv merne versenyezni véled”, jutnak eszembe Petőfi szavai, amikor például Buda Ferenc *Ha csak estig* című, négy oldalra rúgó verskompozícióját olvasom. Szimultán ritmusú költemény, egyszerre érezzük benne az anapestusok szívlyüktetését s a tagoló ritmusú, kilenc szótagú sor metszőpontjain a magyaros hang-súlyhatárokat. A címadásban is bármi próbát kiáll: írói gyűlésen hangzott el teljes egyetértésben, hogy a *Holt számban búzaszál* meg az *Isten szalmaszálán* – évtizedek távolából utalván egymásra – a legszebb két kötetem új líránkban.

Legméltóbban saját szavaival szólhatok róla. „...ki vagyok én, mi vagyok én, s vajon mi értelme mindannak, amit művelek? Ma úgy gondolom: nem több, s talán nem kevesebb – afféle rezgő húr vagy membrán vagyok ég és föld, ember és világ, ember és ember között. Ezért ha magamban beszélek is, szavaimat úgy alakítom, mintha mások is hallanák, hisz a hangszer teste, a rezonanciaszekrény nem egyéb, mint a közösség, álljon bár hat-nyolc főből, tízmillióból – vagy hatmillióból.”

Ehhez már nem lehet mit hozzátennem. ♣

Curriculum vitae

(A Petőfi Irodalmi Múzeum anyaga alapján)

Buda Ferenc, a Nemzet Művésze címmel kitüntetett, Kossuth- és József Attila-díjas költő, műfordító 1936. november 3-án született Debrecenben. Édesapja nyírségi parasztcsaládból került Debrecenbe, hivatali altisztként dolgozott, édesanyja a városszéli szegények között nőtt fel, fizikai munkát végzett. Szülei fontosnak tartották, hogy tanuljon, s ő már az iskoláskor előtt olvasóvá vált. 1947-ben a Debreceni Református Kollégiumban kezdte meg középiskolai tanulmányait, majd a Fazekas Mihály Gimnáziumba járt. Itt ismerte meg a történelmet tanító költőt, Kiss Tamást, aki elindította az irodalmi pályán. A költészet mellett a képzőművészet, a néprajz is erősen érdekelt, végül a debreceni egyetem magyar–oros szakán kezdte meg tanulmányait.

1956-ban írott három forradalmi verse miatt egy év börtönre ítélték. Szabadulása után öt éven át az ország különböző részein segéd-, illetve betanított munkás volt. Közben megnősült. Juhász Ferenc, Nagy László, Kiss Ferenc és más jóakarói segítségével újra elkezdett publikálni. Részt vehetett a fővárosi irodalmi életben, majd 1963-ban mentesítették a büntetett előélet hátrányai alól, s folytathatta egyetemi tanulmányait, azokat 1968-ban fejezte be. 1963-ban Pusztavacson lett tanár, majd Kecskeméten, Kerekegyházaán. Később Kecskeméten, a megyei levéltárban dolgozott (1970–1986). Az 1969-ben induló Forrás folyóirat belső munkatársa, 1986 óta főmunkatársa. Jelenleg Tiszakécskén él. Hosszú időn át a Magyar Írószövetség Duna–Tisza közti csoportjának titkára. A Magyar Művészeti Akadémia tagja (2002). A Magyar Versmondók Egyesületének tiszteletbeli elnöke (2013). 2013-tól a Digitális Irodalmi Akadémia tagja.

Első verseskötönyve 1963-ban jelent meg, gyűjteményes kötete 1992-ben, 2006-ban. Gyermekverseket és prózaköteteket is publikált, jelentős műfordítói tevékenysége is: ismeretesek fordításai baskír, finn, kirgiz, lapp, mari, mordvin, török, udmurt nyelvből. A szépirodalom mellett faragással, bőr- és fémmegmunkálással is foglalkozik.

Buda Ferenc 80. születésnapján köszöntésén, Dinnyés József, Vasy Géza, Füzi László és Radics Péter társaságában, 2016, DIA

1

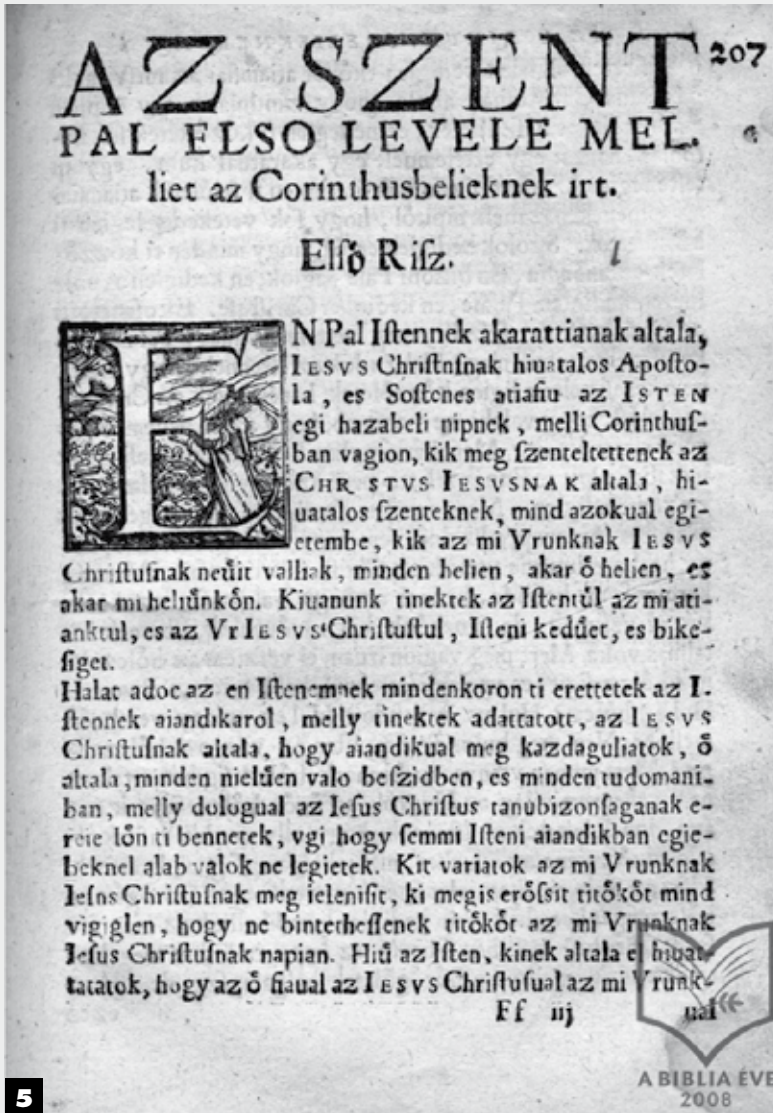

- 2. Az Új Testamentum címlapja, piros-fekete nyomású szöveggel. Sárvár-újszigeti nyomda, 1541. Nemcsak a címlap nagybetűi, hanem a címsorok, fejezetcímek is mind fából, egyedileg vannak metszve
- 2. Az Új Testamentumot díszítő és magyarázó száz evangéliumi képcske közül néhány
- 3. A Grammatica Hungarolatina címlapja, fametszetes keret fogja

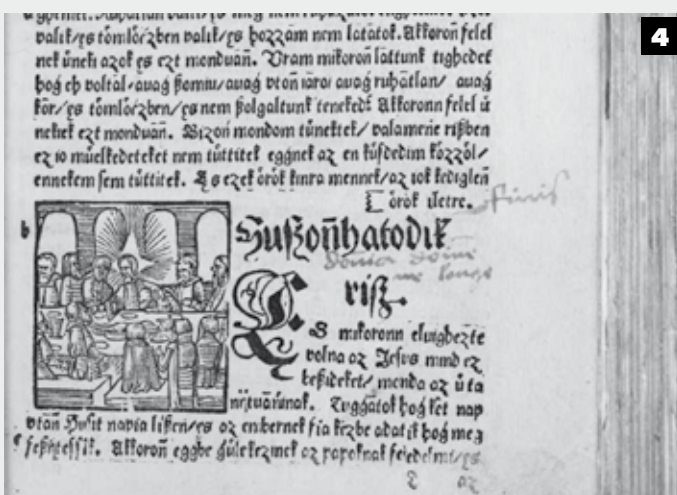
- körbe. Sárvár-újszigeti nyomda, 1539
- 4. Új Testamentum, részlet Máté evangéliumából, fametszeten az utolsó vacsora (OSZK)
- 5. Az Új Testamentum második alkalommal Bécsben jelent meg 1574-ben, már latin betűkkel nyomtatva. Pál apostol Korinthusbeliekhez írt leveléből egy oldal

3

5

6

SÁGHY ILDIKÓ

„szól néked az itt, magyarul”

Lovak elé fogja a kocsit – állítja a szólásmondás arról az emberről, aki fordítva cselekszik meg valamit, mint ahogy az kívánkozna. Remélem, bocsánatos botlásnak tekintik majd a Lyukasóra olvasói, ha most jómagam is hasonló helyzetbe keveredem. Dante Alighieri halálának 700. évfordulójára emlékezve 2021-ben, a *Dante 700* hazai művelődéstörténeti eseményeiről olvasgatva állított meg az alábbi megállapítás vele kapcsolatban: *az olasz irodalmi nyelv megteremtője*.

Milyen igaz, Dante – Babits Mihály szerint „a világnak kétségtelenül legnagyobb költője” – neve mellett méltó ez a megfogalmazás is! És mi, magyarok, kit is tekinthetünk valójában a *magyar irodalmi nyelv megteremtőjének*? – folytattam magamban a pontosító szándékú kérdés-közdést. Dante apropóján tehát tovább tallóztam, és bár kevésbé kerek évfordulót találtam, mint a Danteé, ime:

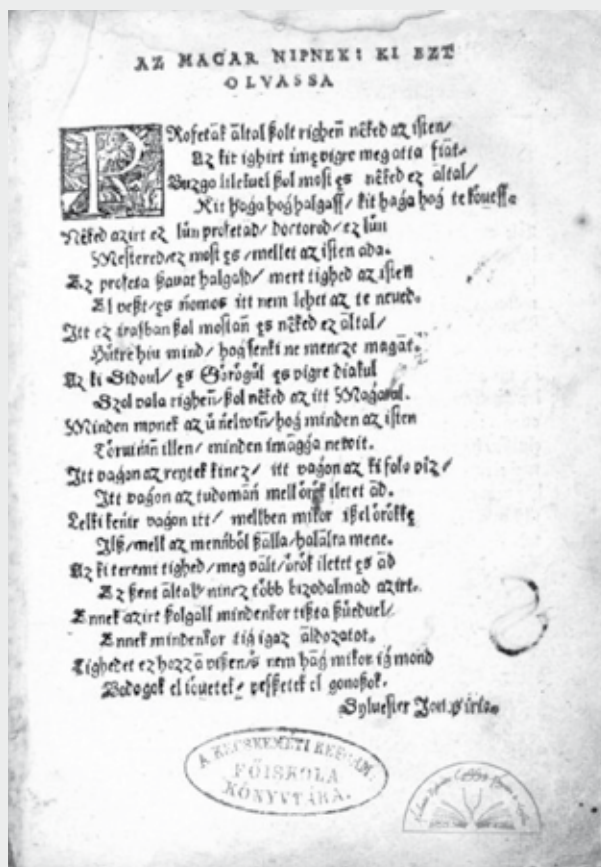
1541-ben, 480 évvel ezelőtt, a sárvár-újszigeti nyomdában látott napvilágot *Sylvester János* magyar nyelvű Új Testamentum fordítása. Ő készítette el az első teljes, tudományos kritikát kiálló magyar Újszövetség-fordítást, amely az első, hazai nyomdában készült magyar nyelvű könyvünk. (Ezért e nyomdát Sylvester-nyomdának is nevezik. Bár a neves humanista nyelvész sem tulajdonosa, sem nyomdásza nem volt e műhelynek, szellemi vezetője és a nyomtatási munkák eszmei

irányítója ő volt. – Az OSZK honlapja nyomán.) Ám, hogy tovább fokozzuk: a *Magyar életrajzi lexikon* szerint Sylvester János az első magyar nyelvtan szerkesztője, a magyar nyelv tudatos művelője volt. Vele kezdődik a magyar nyelvtudomány és a törekvés az egységes helyesírásra. Sőt, ő volt Magyarországon az esszé műfajának megteremtője, vele kezdődik a magyar értekező próza. Ő írt először magyarul esszéket, valamivel azelőtt, hogy Michel de Montaigne Franciaországban kieszelte az esszét mint műfajnevezést.

Hányszor kántáltuk gyerekkoromban apám hittanóráin lelkesen, aligha tudatosítva, hogy Sylvester János verses ajánlásának népies változatát skandáljuk: „Proféták által szolt régen néked az Isten, / Az, kit ígért, ímé, végre megadta Fiát. / Buzgó lélekkel szol most is néked ezáltal, / Kit hagyta, hogy hallgass, kit hagyta, hogy te kövess!” – Apám, lévén protestáns lelkész mivolta mellett íróember is, nyilván megtoldotta ezzel az akkori hitoktatási anyagot.

Az idő teljességében* Krisztus születésének ünnepe közeledtén engedtessek meg nekem, hogy most *Sylvester János* alakja és magyar nyelvű Új Testamentum fordítása felé irányítsam először olvasóink figyelmét! Hogy azután fejet hajtsunk a *La Divina Commedia* szerzője, Dante Alighieri halhatatlan alakja előtt is. ♦♦

Az első disztichonban írt magyar vers, Sylvester Jánosnak az Újszövetséghez írt ajánlása:

Proféták által szolt régen néked az isten,
Azkit ígért, ímé, végre megadta fiát.
Buzgó lélekkel szol most es néked ezáltal,
Kit hagyta hogy hallgass, kit hagyta hogy te kövess.
Néked azért ez lün profétád, doktorod ez lün.
Mestered ez most es, melyet az isten ada.
Ez proféta szavát hallgassd, mert tíged az isten
Elveszt, és nyomos itt nem lehet a te neved.
Itt ez írásban szol mostan es néked ezáltal,
Hitre hiú mind, hogy senki se mentse magát.
Azki zsidóul és görögül és vígre deákul
Szol vala régen, szol néked az itt magyarul:
Minden népnek az ü nyelvén, hogy minden az isten
Törvényinn iljen, minden imádja nevít.
Itt vagyon az rejtek kincs, itt vagyon az kifolyó víz,
Itt vagyon az tudomány, mely örök íletet ad.
Lelki kenyér vagyon itt, melyben mikor íszel, örökké
Ílsz, melly az mennyből szálla, halálra mene.
Azki teremt tíged s megvált, örök íletet ess ad
Ez szent által: nincs több bizodalmod azírt.
Ennek azírt szolgálj mindenkor tiszta szüedvel,
Ennek mindenkor tígy igaz áldozatot.
Tígedet ez hozzá viszen és nem hágy, mikor ígymond:
Bódogok eljövetek, vesszetek el, gonoszok.

(A Magyar Nemzeti Levéltár honlapján)

„Az magyar népnek,
ki ezt olvassa”
Az ajánlás eredeti
nyomtatott szövege,
1541

*„Mikor pedig eljött az időnek teljessége, kibocsátotta Isten az ő Fiát...” (Galata 4. 4.)

HEGEDÜS GÉZA

A MAGYAR NYELVÉSZET KORAI ELŐFUTÁRA

Sylvester János (1504 körül–1551 után)

1
2

1. Luther-fordítású teljes német Szentírás első, 1534-es kiadása

2. Luther Márton 43 évesen, Lucas Cranach festménye, 1526

3. 1541, Buda várának eleste, 1541

3

Vele kezdődik a magyar értekező próza, úgy is mondhatjuk, ő írt először magyarul esszéket, valamivel előbb, mint hogy Montaigne Franciaországban kitalálta az esszé műfajnevezést. Vele kezdődik a magyar nyelvtanudomány és a törekvés az egységes helyesírásra. Ő készíti el az első teljes, korszerű, tudományos kritikát kiálló magyar Újszövetség-fordítást. Ennyi is elegendő volna, hogy a hazai kultúra és tudomány történetében halhatatlan hely illesse meg. De mindezek közben ő fedezte fel, hogy a magyar nyelv alkalmas a görög-latin időmértékes versformákra, és a XVI. században oly hibátlan hexametereket és pentametereket írt, hogy a deákos verselés klasszikus korszakában, tehát a XVIII. század végén is csodájára jártak. Úgy verselt, ahogy csak két és fél évszázaddal később lett divatos a magyar költészetben. Ez pedig egészen sajátos helyet biztosít neki irodalomtörténetünkben.

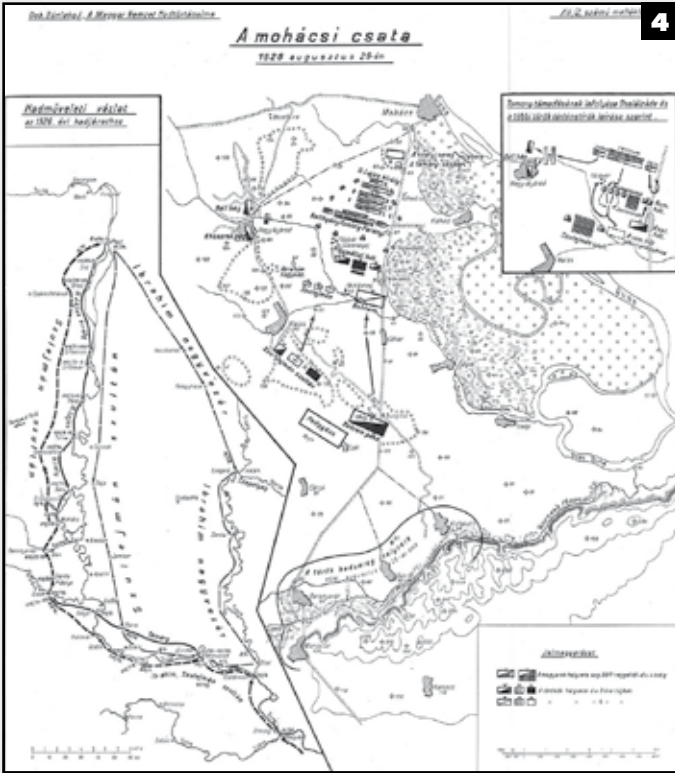
Lehetséges, hogy családnéve Erdösi volt, és a kor humanista-reneszánsz szokása szerint ezt latinosította Sylvesterre, lehetséges, hogy kurtanemesi családból származott; az azonban bizonyos, hogy a szamosháti Szinérváralján született, nyilván arrafelé töltötte ifjúkorát is, mert onnét hozta magával jellegzetes i-ző tájszólását, amelyet következetesen használ akkor is, amikor dunántúli tanítómester, akkor is, amikor Bécsben egyetemi professzor. Leghíresebb verssorában, az első hibátlan magyar hexameterben is „régén” helyett „rigen”-t ír („*Próféták által szólt rigen néked az Isten*”). Bizonytalán így is beszélt, ami Sárvárott fura-idegenül vagy éppen mucaiuul hangozhatott a tisztelt tudós szájából, aki mindenkinél jobban tudott még abban a művelt Nádasdy-körben is latinul, görögül, héberül és németül.

Ifjúkora a Jagellók vészterhes, az ország romlását előkészítő évtizedeiben telik el. Mohács évében, 1526-ban indul el a nagyvilágba, hogy minél több tudást szívjon elméjébe, amely korlátlanul képes minden ismeret befogadására. Első állomása Lengyelország. A krakkói egyetemen

igyekszik elsajátítani a „három szent nyelvet”, ahogy a reneszánsz tudománya a latint, görögöt és hébert együtt nevezte. Itt találkozik Rotterdami Erasmus eszméivel és műveivel. Erasmus a kor haladó elméinek példaképe: mint nyelvész, a klasszika-filológia (a latin és görög nyelvek tudományos vizsgálata) egyik megteremtője; mint gondolkodó, a türelem és kölcsönös megértés hirdetője; a latin nyelvű humanista irodalom legválasztékosabb stilsztája; társadalomkritikájának ironikus-szatirikus hangja mintha már Voltaire vagy Anatole France elődje volna. Nemzedékek lelkesednek érte, szabad szellemét nemzedékek korlátoltjai és maradjai gyűlölik. Sylvester mindhalálgig lelkes híve a nagy kortársnak, mindig is az ő tanítványának tudja magát. Még azt is Erasmustól tanulja, hogy a Biblia közkeletű latin fordítása, a Vulgata (amelyet még az ókor és középkor határán Szent Jeromos ültetett át héberből és görögökből az akkor még élő latin nyelvre) tele van félreértésekkel, pontatlanságokkal, torzításokkal. Aki tehát érteni akarja a szent iratokat, annak vissza kell nyúlania a héber és görög eredeti szövegekhez.

Ez a felismerés pedig akkor, a reformáció századában napi probléma. Hiszen a Bibliát már az előző században a husziták is fordították különböző nemzeti nyelvekre, hogy a nép kezébe adhassák. Ismerjük a magyar nyelvű huszita Biblia részleteit is. De ennél is fontosabb példaként állt az új nyelvtudomány előtt, hogy Luther nemrégén németre fordította a Bibliát. Sylvesterben alighanem már Krakkóban érlelődött a nagy terv, hogy legalábbis az Újtestamentumot magyarra fordítsa. Ehhez azonban nem volt elegendő a „szent nyelvek” alapos ismerete, tisztázni kellett a maga számára a magyar nyelv törvényszerűségeit is. Már Krakkóban ír magyar nyelvű magyarázatokat és kísérőszövegeket magyar diákok számára különböző tankönyv jellegű nyelvtudományos művekhez (ezek a legelső magyar nyelven kinyomtatott szövegek).

De nem érzi magát még eléggé felkészült-

4

5

6

- 4. 1526, a mohácsi csata térképén
- 5. Luther Biblia-fordító szobája Wartburg várában, 1521
- 6. Wittenberg, 1536
- 7. A mohácsi csata török miniatúrán

7

nek. Hívják-vonzzák a német egyetemek. Fő állomása Wittenberg, a lutheri eszmék akkori tudományos központja. Egyelőre nem is Luther tanai érdeklik, hanem a nagy hírű professor, Philippus Melanchton, aki egyszerre barátja és híve az indulatos reformátor Luthernek és a türelmet hirdető Erasmusnak. A nagy rotterdami után Sylvester a személyesen is megismert Melanchtont tartja másik példamutató mesterének. Mellette ér fel a kor nyelvtudományának magas grádusára. Amikor harmincéves korában hazaérkezik a Mohács után szétszaggatott hazába, alighanem ő a legműveltebb magyar ember.

Közben itthon atyafisága kiforgatta atyai örökségéből. Munkából kell megélnie. De azonnal akad, aki illő munkát adjon neki. Ez Nádasdy Tamás, aki nemcsak befolyásos nagyúr, akit a vetélkedő királyok – Ferdinánd is, János is – a maga oldalán akar tudni, s akárhová áll, válogathat a főméltóságokban, hanem ez a nagyúr tudós módjára művelt, és fejedelmi udvarnak is beillő sárvári otthonában úgy pártolja a költészetet, művészeteket, tudományokat, mint az olasz reneszánsz uralkodók. Nádasdy Tamásnak valami olyanféle igénye van magamagával szemben, hogy a hazai reneszánsz kultúra Lorenzo Medicije legyen. Mái sem mérték fel eléggé ösztönző és pártfogó jelentőségét a XVI. század magyar kultúrájában.

Nádasdy alkalmas arra, hogy felismerje Sylvester értékét. Azonnal rábízta a sárvári iskolát, vállalja az Újtestamentum-fordítás anyagi támogatását, nyomdát szervez a Sárvár melletti Újszigeten, amelynek úgyszintén Sylvester lesz a vezetője. Ez időben pedig a nyomda egyben könyvkiadó vállalatot is jelent. Sylvester tehát taníthat, bővítheti az alárendelt tanítómesterek tudását is, írhat, fordíthat, könyveket adhat ki. Nádasdy Sárvárja a kor magyar szellemi központja, és ott Sylvester János a szellemi vezéralak. Ő hívja meg a nyomda műszaki vezetőjének a legképzettebb és legjobb ízlésű akkori nyomdász mestert, a külföldön tanult Sásdi Benedeket. Tíz év telik el, amíg az első kísérletektől kezdve megvalósul a nagy közszükséglet, a tudományos igényeknek is megfelelő, magyar nyelvű teljes Újtestamentum. Volt már addig is magyar bibliafordítás, amelyről ugyan nem tudjuk, mennyi készült el belőle (a huszitáké még az előbbi században), Komjáti Benedek Szent Pál leveleiből készült magyarítása és Pesti Gábor jóízű magyarsággal fogalmazott négy evangéliumfordítása, de ezek nem is állhatták ki az erasmusi színvonalú nyelvi kritikát, és nem is adták a keresztény/keresztény hitvitában nélkülözhetetlen teljes Újtestamentum-szöveget az olvasók kezébe.

Sylvester óriási és a kor tudományos színvonalán álló teljesítménye lett a legfontosabb előkészítője a teljes magyar Bibliának, amelyet majd a század végső évtizedére készít el Károli Gáspár. Sylvester nyelve tudományosabb, nem olyan ízesen szépséges, mint majd Károlié (Pesti Gábor evangéliumainak is olvasmányo-

sabb a hangütése), ráadásul Sylvester egyszerre tudományosan pontos, ha kell, még terjengős is, nehogy bármit félreértse az olvasó, de közben is megtartja számosháti i-zó tájszólását. A fordítás így is fordulatot jelent a magyar irodalmi nyelv történetében. Már csak azért is, mert munka közben a fordítónak tisztázni kell a magyar nyelv törvényszerűségeit és a nyomtatott szöveg egységéért a helyesírás szabályait. Így válik Sylvester a magyar nyelvészet tudományos előfutárává is. – És ami költészet-történeti szempontból a legérdekesebb: a fordító az egyes részekhez magyarázó szövegeket ír versekben, felismervén a nyelv prozódiai (szöveg-hullámzásbeli) törvényeit. Ráismer a nyelv vizsgálata közben, hogy magyarul ugyanúgy lehet antik verslábakban verseket írni, akár görögül és latinul. Sikeresen kísérletezik az ókori elégiaformával, a disztichonnal, vagyis a hexameter és pentameter váltogatásával. És a fordítás elkészülte után így, disztichonban írja meg Újtestamentumának híres előszavát. És ha sikerült példaadását a sárvári műveltek közül egyesek utánozzák is, ez az eredmény mégis elzárt kísérlet marad, különös kivétel a magyar költészetben, amely csak jó két évszázaddal később folytatódik a „deákos” versformákkal.

Ebben Sylvester János túlságosan előreszaladt az időben. Ráday Gedeonnak több mint két évszázad múlva újra fel kell találnia a magyar hexametert, hogy a felvilágosodás deákosai felismerhessék és ünnepelhessék Sylvester Jánosban a legrégebbi, az igazi úttörő elődöt.

A sárvári évek után azután alig tudunk sorának további fordulatairól. Ismerjük még néhány érdekes esszéjét, többek között a „képes beszédéről”, vagyis a költői képekről és hasonlatokról szóló elmélkedését, amelyben elismerően szól a „virágénekek”, vagyis a szerelmes tárgyú dalok és népdalok fordulatairól is, holott az időben ezeket a dalokat közmegvetés sújtotta: katolikus és protestáns papok, minden rendbéli tanítók és tudósok alantas, illetlen szövegeknek tekintették. Sylvester, még ha óvatosan el is utasítja szerelmes tárgyukat, méltányolja költői kifejezőmódjukat. Ízlésben is évszázadokkal kora előtt járt.

De azután 1543-ban (39 éves korában) – nyilván Nádasdy ajánlatára – a bécsi egyetem meghívja a héber nyelv professzorának, később görögöt és ókori történelmet is tanít. Ez időkből ismerjük néhány latin nyelvű verses és prózai írását, a legkésőbbi 1551-ből való. Hogy meddig élt, meddig tanított még, nem tudjuk. Sírhelyét sem ismerjük. Magánéletének körülményeiről sem tudunk. De ennyire hiányos életrajz ellenére is kétségtelen, hogy ő a hazai nyelvtudomány első főszereplője, és vele kezdődik az időmértékes magyar verselés. Túl korai előfutár volt, s habár hatott kortársaira is, egy évezred negyede kellett, hogy tudósként is, költőként is időszerű legyen. ♦♦

(A magyar irodalom arcképcsarnoka című kötetéből)

15

15. Albrecht Dürer Erasmus-portréja, 1526
16. Rotterdami Erasmus ifjabb Hans Holbein festményén, 1523

17. Krakko, Wawel-domb, korabeli illusztráció

16

17

A KÉZISAJTÓ KORÁBAN

A SYLVESTER-NYOMDA

1

1. Nádasdy Tamás felesége, Kanizsai Orsolya
2. Nádasdy-portré, korabeli rajz
3. A sárvár-újszigei nyomda puttós iniciáléi
4. Abádi Benedek mellszobra Szegeden a református templom bejáratánál, Lapis András alkotása, 2008

2

3

Sárvár-Újszige, 1536–1541

A sárvár-újszigei nyomda a XVI. század első felének első és egyetlen magyar nyelven nyomtató műhelye. A Nádasdy Tamás országbíró által nyugat-magyarországi, sárvári-újszigei birtokközpontján létesített tipográfia egyúttal az első főúri nyomdaalapítás. A nyomdát minden bizonnyal elsősorban azzal a szándékkal alapították, hogy *Sylvester János* magyar nyelvű *Új Testamentum*-fordítását kinyomtassák, éppen ezért e nyomdát Sylvester-nyomdának is nevezik. Bár a neves humanista nyelvész sem tulajdonosa, sem nyomdása nem volt e műhelynek, szellemi vezetője, és a nyomtatási munkák eszmei irányítója ő volt.

A királyi udvar Erasmus szellemét követő humanista légkörében élő főurak közül Nádasdy Tamás az 1530-as években lett az ország egyik leghatalmasabb nagybirtokosa. A római egyházzal ugyan sohasem szakított, de a vallási reformeszméktől sem idegenkedett. Udvarában otthont adott a magyar irodalmi műveltség néhány neves személyiségének: Sylvester Jánosnak, Abádi Benedeknek, Tinódi Sebestyénnek, Dévai Bíró Mátyásnak. Ezzel, és az általa létesített nyomdával, amely a legelső itthon nyomtatott magyar nyelvű könyvet adta ki, nagy szolgálatot tett a magyar kultúrának.

Magyar nyelven írott könyv Sylvester *Új Testamentuma* előtt nyomtatásban tíz-tizenegy jelent meg, valamennyi külföldön: Bécsben vagy Krakkóban (a korabeli brassói és szebeni nyomdában csak latin és német könyveket nyomtattak ekkor). De teljes magyar Újszövetség-fordítás sem készült korábban, hanem csak részletek jelentek meg nyomtatásban Bécsben és Krakkóban. Sylvester Jánosnak a krakkói magyar nyelvű vagy részben magyar nyelvű könyvek fordításában is része volt. A krakkói és a wittenbergi egyetemen tanult, itt Philipp Melachthon tanítványaként.

Mielőtt az Újszövetség nyomtatására sor került volna, már megjelent Sárvár-Újszigeen Sylvester *Grammaticája*, amely mintegy a bibliafordítás melléktermékeként született. Ajánlását 1536. október 15-éről keltezte, amikor már túl volt a Biblia fordításának háromnegyed részén. Ez a latin nyelven írt grammatika egyúttal az első magyar nyelvtan. Nádasdy Tamás, a külföldi egyetemeken tanult, széles látókörű főúr bőkezűen fedezte a nyomdaállítás költségeit. A sajtó vezetésére 1536-ban – feltehetően Bécsben – egy *Johannes Strutius* nevű nyomdász mestert szerződtetett. Strutius azonban nem felelt meg a várakozásnak, Sylvester elégedetlenséggel figyelte tevékenységét. Az *Új Testamentum* kinyomtatása közben kivált a vállalkozásból, és Ingolstadtba távozott. A sárvár-újszigei sajtó élére ekkor a korábban Krakkóban dolgozó és nyomdászként Strutiusnál jóval képzetesebb *Abádi Benedek* került, akit Sylvester feltehetően még Krakkóból ismert, ahol a nyomdász a Vietor-műhelyben dolgozott akkor, amikor ott több magyar nyelvű könyv is készült.

Az *Új Testamentum* 1541-ben készült el. A Buda elestét követő nehéz időkben a nagy költséggel berendezett, magyar, latin és görög betűkészlettel felszerelt műhely néhány kisebb nyomtatvány közreadása után megszűnt. Nyomtatványaiból csupán a *Grammatica* és az *Új Testamentum* maradt fenn. A *Grammatica* díszítési módja korabeli tudományos kiadványokhoz hasonló, címét fametszetes keret fogja közre. Az *Új Testamentum* sokkal díszesebb kiállítású: a terjedelmes műben fametszetes címlapkeret, piros-fekete nyomású cím, Nádasdy Tamás és felesége, Kanizsai Orsolya egyesített címere, lapnagyságú Kálvária-kép, számos iniciálé és száznál több fametszet található, ezáltal a legszebben illusztrált XVI. századi nyomtatott könyvünk. A fametszetek többsége a bécsi fametszéssel mutat kapcsolatot, és valószínűleg Bécsből szerezték.

4

ték be a jellegzetes keskeny, ún. bastard betűtípust is, amellyel az *Új Testamentumot* nyomtatták.

Bár Johannes Strutius nyomdászként nem vált be, feltehetően a fametszetes illusztrációk egy része az ő keze munkája, az ő mesterjegye lehetett az I. S. betű, amely néhány képen látható. A sárvár-újszigeti nyomda ellátásához szükséges papírt kereskedőktől vásárolták, erre mutat a fennmaradt nyomtatványok sokféle vízjelű, tehát sokféle eredetű papírja. A vízjelek nagyobb részükben délnémet, kisebb részükben itáliai eredetre vallanak.

Az Újszövetség elkészülte után hamarosan megszűnt a Nádasdy Tamás által alapított nyomda. A nyomdász, Abádi Benedek 1543-ban beiratkozott a wittenbergi egyetemre, Sylvester János pedig 1544-ben a bécsi egyetemre került a héber nyelv tanárának. A nyomda nagy része elkallódott, betűi nyomtalanul eltűntek, bizonyos fametszetei azonban valamilyen módon Huszár Gálhoz, majd Bornemisza Péter műhelyébe kerültek. Sárváron legközelebb 1600-ban működött nyomda: Joannes Manlius sajtója dolgozott itt átmenetileg.

(Az OSZK honlapja alapján)

Némi kiegészítés a mecénások alakjához. Nádasdy Tamás és Kanizsai Orsolya 1534 és 1535 fordulóján kötött házassága egy harminchat éves feltörekvő nemesember és egy hatalmas vagyonnal bíró tizennégy éves leány egybekelését jelentette. Orsolyát mind I. (Szapolyai) János, mind I. Ferdinánd magyar király fiúsította, így örökölhette az egyik legnagyobb magyar birtokegyüttést. E házasságnak köszönhetően Nádasdy Tamás az ország egyik leghatalmasabb nagybirtokosa lett, mecénási tevékenységének köszönhetően pedig Sárvár beírta magát a magyar történelembe. [...]

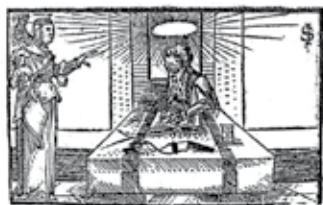
A Kováts S. János által 1891-ben összeállított, *A könyvnyomtatás története Vas megyében* című kötetben ezt olvashatjuk Nádasdy Tamásról: „[...] legfontosabb állami teendői közt is kerített magának időt a tudományokkal való foglalkozásra. Épp ez okból a tudományt másokban is meg tudta becsülni. A segítségre és pártfogásra szoruló tudósok mindenünnen hozzá folyamodtak, s nála meleg felkarolásra és biztos menedékre találtak. [...] Mikor a közügyektől, és különösen a hadakozástól rövid időre visszavonulhatott sárvári várába, egész erővel és buzgalommal a hazai művelődés előmozdításán, s azoknak az eszméknek a fogatosításán fáradozott, melyeket a reformáció terjesztett és ápolott.”

(Prusinkszki István: *Sylvester János és a sárvári nyomda*, Sárvár, 2013)

Abádi Benedek, a könyvnyomtató

„Abádi Benedek személyével megjelenik a magyar nyomdásztörténelem színpadán az első ízig-vérig magyar tipográfus, aki minden csínját-bínját megtanulja a könyvnyomtató művészetnek, és amit tud: a magyar népnevelés szolgálatába állítja. Budavára emelkedett lelkű első könyvnyomtatója, Hess András, művésze volt a hivatásának, de magyar nyelvű könyvet nem csinált; Erdősi Sylvester János nagyszerű tudós, de a nyomdászathoz alig ért; Abádi Benedek az első magyar ember, akiben a reformatori tűz mellett megvolt a magas fokú technikai tudás is, és aki tudott szedni, nyomtatni, ha kellett, patricát, matricát csinálni és betűt is önteni.

Abádi csak 1540 körül vette át az újszigeti nyomdának a kezelését. Az 1537 táján történt berendezkedés idején még valószínűen Krakkóban volt, ahol Vietorisz Jeromos jó nevű nyomdájában sajátí-

5

5. A Máté apostolt ábrázoló illusztrációk az Új Testamentumból
6. Sylvester-emlékmű Sárváron, Gaál Tamás munkája, 2017
7. Ádám–Éva-díszléc az Új Testamentumból
8. Nádasy Tamás és Kanizsay Orsolya egyesített fametszetes címere az Új Testamentumban
9. Raffay Dávid Tinódi Lantos Sebestyén szobra Dombóváron

7

8

6

totta el a könyvnyomtatás művészetét. Ha őrajta állt volna, Nádasy Tamás aligha szerelte volna fel nyomdáját a Németországban akkorta újdonságszámba menő, de a magyar nyelvű szöveghez kevésbé alkalmas fraktúr vágású betűtípusokkal. Mire Abádi Benedek Újszigetre került, a nyomdának már háromszendős múltja volt. Erdősi mellett valami Strutius vagy Strauss nevű német ember dolgozott benne, aki tanult nyomdász volt ugyan, de úgy látszik, csak a selejtesebb fajtából, és aki technikai fogyatékosságain kívül a magyar szavak helyesírásával sem tudott megbirkózni. A grammatika még csak elkészül valahogy, de már az Új Testamentum szedésével sehogyan sem boldogult a német tipográfus.

Abádi a maga, az *A könyvnyomtató isteni kedvet kíván annak, aki olvassa* feliratú terjedelmesebb kolofonjában erről az elődjéről következőképpen emlékezik meg: »Ha valahol a nyomtatásban való vétekre találsz, azért én töled bocsánatot kérek. Mert hogy megértse: e könyvet nem én kezdettem el, hanem más, kit a jó úr sok ideig nagy költséggel itt tartott. És mikoron nagykesőn hozzáfogott volna, s látták volna, hogy az nehezen érhetné végét: úgy hivata engemet hozzája, hogy a könyv mennél hamarabb a keresztyének kezébe juthatna. Mikoron azért láttam volna a betűt, hogy nagy késedelem nélkül nem mi vélhetni véle: aminő hamarsággal lehete, ugyanazon betűt megigazítám – egynéhányat hozzá is csinálván –, hogy szapora lenne a dolog, s hamarabb végét érhetnök...«

Alighogy elkészült az Új Testamentum, fegyverzaj verte fel Sárvár és Újsziget környékét; török martalócok és nem kevésbé barbár landsknechtek, meg spanyol zsoldosok léptek egymás nyomába. Az újszigeti tipográfia elpusztult, nyomdászainak menekülniök kellett. Abádi Benedek másfél esztendő bolyongás után Wittenbergbe került.

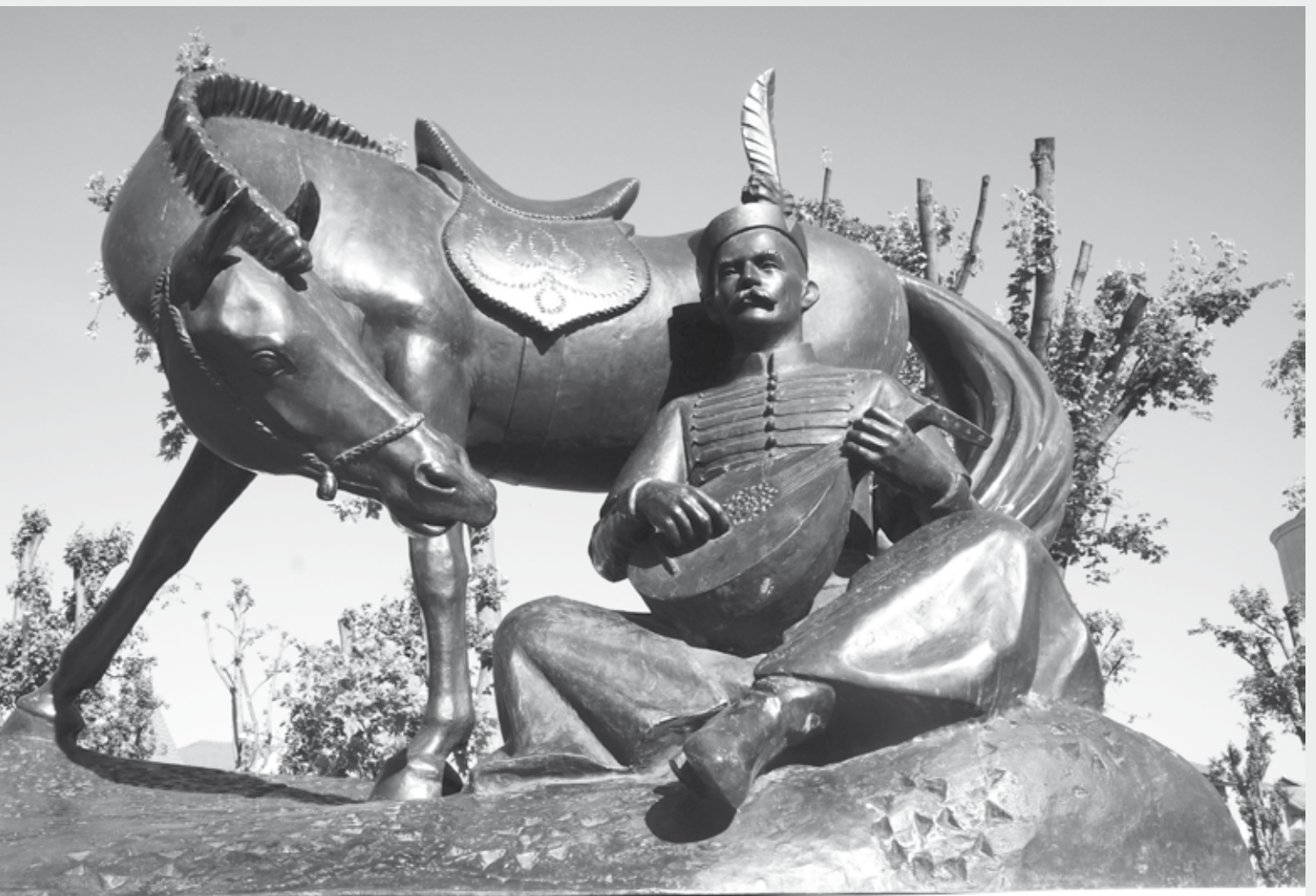
Jeles műveltségének bizonyítéka, hogy már 1544-ben pappá szentelték, és mindjárt el is eresztették missziós útjára, Magyarországra.”

(Kertész Árpád: *A nyomtatott betű története és útja Magyarországon, Budapest, 1941*)

Az Új Testamentum nyelvi patriotizmusa

Sylvester nyelvi búvárlatainak egyik legmeglepőbb eredménye annak felismerése volt, hogy magyar nyelven is lehet antik időmértékes formában verselni. Kísérleteiben a humanista latin alkalmi költészet egy-egy műfaja szólalt meg magyarul. A latin verses summázatok mintájára három evangéliumhoz és az *Apostolok cselekedeteihez* disztichonban írt tartalmi kivonatai formailag nem sikerültek rosszul, de nem költői művek. Annál tökéletesebbet alkotott a verses ajánlás műfajának magyar változatában. Az Újszövetség-fordítás híressé vált, *Az magyar népnek* címzett ajánlásában az időmértékes sorok erőltettség nélkül, tiszta ritmusban áradnak a gondolattal, s lelkesítenek az „örök életet adó tudomány” megismerésére. Zengőn szárnyaló, erőteljes és hibátlan disztichonjaihoz fogható a XVIII. század végéig nem írtak magyar nyelven.

Felfedezése feletti örömeiben, 1540 vége felé, lelkendezve írta Nádasydnak: „ezután a keresztyén nemzetek... irigyelni fognak bennünket nyelvünk kiválósága miatt, amiben még utánozni sem tudnak. Melyik idegen nemzet ne csodálkoznék azon, hogy magyar nyelven a görögöt és római utánozva minden fajta verset lehet írni.” Sylvester e szavaiból, akárcsak többi hasonló nyilatkozatából, büszkén árad a nemzeti öntudat. Pesti Gábor nyomdokain haladva, annak legfőbb tartalma nála már nem a dicső múlt, mint Oláh vagy Zsámboki számára, hanem az édes anyanyelv. Innen fakad optimizmusa, a súlyos történeti megpróbáltatások között is a nemzetben való bizakodása. A humanista nyelvi

patriotizmus az ő munkásságában teljesedett ki, nem véletlenül szerepelt nyelvatanak példamondatai között is: „ides az hazának szerelme”.

Nagy alkotásának, a tudós Újszövetség-fordításnak a hatása azonban továbbgyűrűzött, 1574-ben újra kiadták Bécsben, s egynémely tekintetben a későbbi bibliafordítók is felhasználták. A magyar nyelv sajátosságairól szóló rendszerezését és az antik versformában tett kezdeményezését azonban csak a felvilágosodás idején értékelték igazán, főként *Virág Benedek* és *Kazinczy Ferenc*, akik elődjüket, saját törekvéseik igazolóját látták Sylvesterben.

(Az OSZK honlapja alapján)

„ides az hazának szerelme” – a *Grammatica filológiája*

Sylvester János az *Új Testamentum* fordításának szövegkritikai, filológiai alaposágában minden bibliafordító elődjét meghaladta. Éppen e legmagasabb filológiai igényesség vezette őt el a teljes nyelvi tudatosságához és ama művekhez, felfedezésekhez, amelyek a Biblia fordítása közben, mintegy annak melléktermékeként születtek meg... Ilyen a *Grammatica Hungarolatina* (Magyar–latin nyelvtan, Újsziget, 1539) is, amely nyomtatásban megelőzte az *Új Testamentumot*, s annak átültetése közben keletkezett.

A tudós fordításhoz Sylvesternek a magyar nyelv szerkezeti sajátosságait, annak a szent nyelvekhez, főképp a latinhoz viszonyítva egyező, illetőleg eltérő voltát önmaga számára is tisztázni kellett... Sylvester azonban a magyar nyelvre vonatkozó szabályait nem pusztán a latin nyelvtan magyarázataként, hanem mintegy önálló szerkezeti egészként illeszti művébe, azaz olyan magyar nyelvi jelenségeket is – névelő, birtokos személyragok, tárgyas igeragozás – rendszerez, amelyeknek nincs megfelelője a latinban.

Sylvester latin grammatikája tehát egyúttal az első magyar nyelvtan

is. Anyanyelvi rendszerezése még nem teljesen önálló mű ugyan – ilyet csak Szenci Molnár Albert adott ki először, 1610-ben –, de igen határozott kezdeményezés e vonatkozásban. Munkájának jelentősége annak felismerésében és tudatosításában rejlik, hogy a barbárnak vélt magyar nyelv éppúgy szabályokba foglalható, mint az ősi szent nyelvek, a héber, görög és latin. Nyelvtana bevezetésében e felismerésből teljes öntudattal vonja le azt a következtetést, hogy „ha hazai nyelvünkkel, e kincssel, mely addig előlünk rejtve volt, s most először rátalálva feltártuk és napfényre hoztuk élni nem vonakodunk, hamarosan (amint remélem és óhajtom) szegényekből dúsgazdagokká leszünk”.

A címben szereplő mondat: „ides az hazának szerelme”, a *Grammatica Hungarolatina* első magyar nyelvű mondata a latin nyelvű bevezető versek és ajánlás után. Az ajánlást Sylvester János a fiához, Teodorhoz írta.

(Az OSZK honlapja alapján)

Kazinczy és a Grammatica

Prusinszki István sárvári dolgozatában ezt olvashatjuk a *Grammatica* további sorsáról. „Sylvester János nyelvtani munkája a megjelenése után közel két és fél évszázadig ismeretlen maradt a nagyközönség előtt. Napjainkban is mindössze egyetlen, a sárvári Nádasdy Ferenc Múzeumban kiállított példánya ismert, amely az Országos Széchényi Könyvtár tulajdona. Az eltűnt *Grammaticát* Kazinczy Ferenc kutatta fel, majd nyomtatásban kiadta. Az 1808-ban megjelent kiadásban joggal írta Sylvester Jánosról a jeles nyelvűművelő, a nyelvújítás vezéralakja: „Az ő neve örökké fog élni a maradéknál, s érdemi tiszteletben léteznek, valámig a Múzsák magyar hangon fognak énekelni.”

A Sylvester János és az Új Testamentum anyagát (6–15 oldal) a jelzett forrásmunkák alapján összeállította: Ságghy Ildikó

„Évezred hanyatlik, évezred kel újra”*

Ha rákérdeznénk, vajon kit tekintenek az olasz nyelv atyjának, a legtöbben – különösen az irodalomkedvelők – valószínűleg a legismertebb és közkeletűen a legnagyobbnak tartott költő, Dante Alighieri nevét mondanák elsőként. Valóban, a költőfejedelem megannyi állandó jelzője között az olasz nyelv atyja is szerepel, ám azt már kevesebben tudják, miért érdemelt ki e téren is különösen nagy tiszteletet. Nem egyszerűen azért, mert mesterien bánt a szavakkal, és nem is azért, mert ő lett volna az első, aki az anyanyelvén írt (akadtak már előtte is szép számmal). Ahhoz azonban, hogy Dante nyelvi jelentőségét megértsük, röviden említést kell tennünk az olasz nyelv történetéről.

DANTE AZ OLASZ NYELV ATYJA

Ha Itália nevét halljuk, tengernyi egyéb dolog mellett évezredek történelme, csodálatos művészeti alkotásokra és kiemelkedő szépirodalomra gondolunk. Fontos azonban tudni, hogy hosszú történelme során Itália nagyon ritkán volt egységes ország – lényegében a Római Birodalom idején, majd városállamok, hercegségek és idegen dinasztiák évszázados széttagoltsága után 1861-ben született újra mint egységes Olaszország. Könnyen sejthető ezek után, hogy hosszú időn át a félsziget nyelve sem volt egységes.

A manapság használt gyönyörű olasz nyelv kialakulása hosszú és fokozatos folyamat volt, amely a Római Birodalom bukása (Kr. u. 476) után, az V. században kezdődött. Sőt, voltaképp valamivel előbb, hiszen bár az ókori Rómában a latin volt az univerzálisan használt nyelv, a hatalmas birodalom területein a beszélt nyelv már a Kr. u. III–V. században kezdett eltérni az írott latintól. Ezekből a köznyelvi latin változatokból alakultak ki fokozatosan azok a nyelvek, amelyeket napjainkban az újlatin nyelvek csoportjába sorolunk. A későbbiekben a rómaiak után érkező hódítók (például az északi területeken a longobárdok) nyelvéből is sokat átvett az Itáliában élők beszéde. Az V. századtól egészen az 1861-es egységig Itáliában egymást érték az idegen uralkodócsaládok vagy a megszállók, s ez mind meghatározta a nyelvek alakulását is. A hétköznapi kommunikációra használt nyelv mellett, egyebek mellett a katolikus egyház befolyása miatt, írásban továbbra is a latin maradt a hivatalos nyelv, olyannyira, hogy nemcsak az itáliai, hanem általában az európai egyetemeken még 1600-ban is ezt használták.

Hosszú évszázadokon át tehát Itália külön-

Dante kezében a Commediával a Pokol bejáratánál, Domenico di Michelino híres munkája, 1465, Firenze

böző területein a manapság dialektusoknak nevezett nyelveket beszélték. Nem árt azonban tisztázni ezt a fogalmat, hiszen a dialektus szó hallatán magyar fejjel általában egy fő nyelvnek valamilyen alfajára, egy kicsit másképp beszélt változatára gondolunk. Itáliában azonban ezek a dialektusok vagy, ha úgy tetszik, helyi nyelvek mind önálló regionális nyelvek voltak (és manapság is azok), amelyek ugyanúgy a latinból születtek, mint a mai olasz, spanyol, francia vagy portugál. Nem az olasz valamilyen alárendelt változatairól van tehát szó,

hanem megannyi újlatin nyelvről. E nyelvek értékét jól mutatja, hogy sok dialektusnak komoly irodalmi és kulturális múltja van, eléggé Dante nyelve, a firenzei mellett például a nápolyi vagy a velencei nyelvet kiemelni.

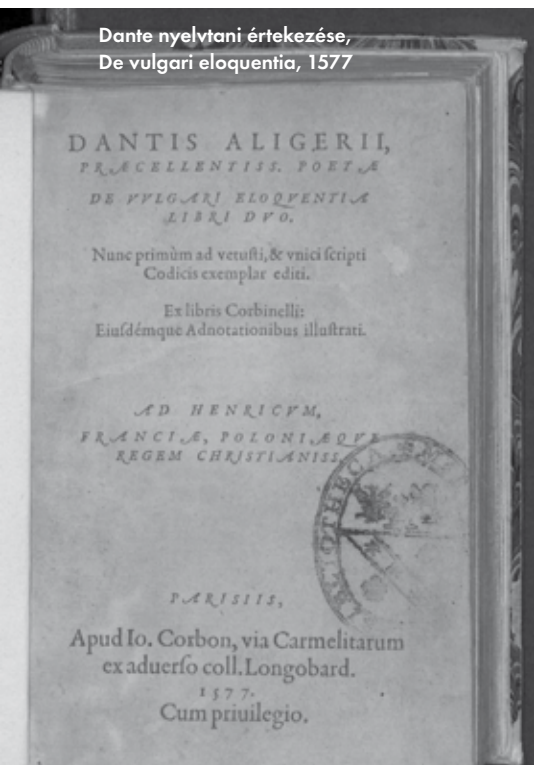
Dialektusok Olaszországban napjainkban is léteznek. Európában meglehetősen egyedülálló módon, számtalan városban vagy régióban beszélik a helyi nyelvet, és korántsem csupán az idősebbek. A dialektus (olaszul dialetto) egyre népszerűbb a fiatalok körében is, akik előszeretettel használják a nyelvüket egymás közti

*Arany János: Dante című verséből

Botticelli
Dante-portréja

Dante nyelvteni értekezése,
De vulgari eloquentia, 1577

kommunikációra, még akkor is, ha a beszéd fő nyelve országserte az olasz. Családtól függetlenül sokaknak, mondhatjuk így, a dialektus az anyanyelve, és olaszul lényegében az iskolában tanulnak meg.

De ha nyelvileg ilyen sokszínű Itália földje, akkor mégis honnan jött a közös olasz nyelv? Nagyon leegyszerűsítve hivatalosan az olasz nyelv az addig kulturálisan, nyelvileg és történelmileg eltérő térségek 1861. évi egyesítésével, Olaszország létrejöttével született meg, ám természetesen nem a semmiből.

Érdekes módon viszonylag egységesnek mondható olasz irodalmi nyelv már évszázadokkal az ország egyesítése előtt is létezett, mindenki által, Itália-szerte beszélt közös nyelv azonban nem volt, az emberek a már említett dialektusokat használták. A XIX. század végén egységesített nemzetnek tehát egységes beszélt nyelvre is szüksége volt. Az olasz nyelv elterjesztésében a legfontosabb szerep

az iskolának jutott, addig ugyanis a félszigeten kevesen ismerték a közös nyelvet, sőt, sokan nem tudtak írni-olvasni sem. Az olaszt tehát az iskolában tanulták meg, az iskolakötelezettség bevezetése után.

Az átállás persze nem ment gyorsan és gördülékenyen. A dialektusok eleinte nagyon erősek voltak, a családokban továbbra is használták őket, sőt az olasz beszédbe is sokszor vegyítettek dialektális elemeket (így alakultak ki az olasz különféle, manapság is jól érzékelhető, regionális beszélt nyelvi változatai). Az iskolában azonban írásban csakis az olaszt használták, így lassacskán az írott és a beszélt nyelv egyre közelebb került egymáshoz. Nagyszerű terjesztőnek bizonyultak a könyvek, az újságok, a belső munkaerő-vándorlás is. A XIX–XX. század fordulóján az olasz nyelv és szókincs hasonló virágzáson ment át, mint a XIV. században. Új témákban, szakmákban születtek olasz szavak, s az irodalmi nyelv sem olyan magasztos, sztereotip volt már, mint régen. A modern olasz nyelv visszavonhatatlanul megszületett.

A látszólag „hirtelenjében” született olasz nyelv valójában a messihi múltból érkezett. Mint szó esett róla, olasz írott nyelv már a középkorban is létezett, s nem csupán Dante idejében, hanem jóval előbb is. Az első olasz nyelvűnek mondható (tehát nem latinul írt) nyelvemlék 960-ból maradt fenn, bencés szerzetesek iratai között. A XIII. század elejétől aztán már az irodalmi művek jó része is (főleg a versek) dialektusban íródott, ennek egyik közismert, gyönyörű példája Assisi Szent Ferenc 1224-ben született *Naphimnusa* umbriai nyelven.

Szicíliában, II. Frigyes udvarában egész költőiskola született ugyanebben az időszakban. Ezt a hamar népszerűvé váló költészetet, amelynek képviselői már felismerhetően a saját nyelvükön írtak, sok más térségben, egyebek mellett Toscanában is utánozni kezdték. A XIV. századra, mire Dante és a többi nagy toszkán a színre lépett, a dialektus már elfogadott irodalmi nyelvnek számított. Különösen a firenzei nyelv élte virágkorát, amikor néhány évtizeden belül Dante, Petrarca és Boccaccio is ezen a nyelven alkotott maradandót. A triumvirátus hatása (Dante *Isteni színjátéka*, Petrarca szerelmi költésze és Boccaccio elbeszélései) nyelvtörténeti szempontból is óriási volt.

Az elkövetkező évszázadokban a helyi nyelvek használata egyre erősödött. A köznyelv egyre nagyobb teret kapott írásban, idővel még az egyházat is meghódította (bár a latin még évszázadokig jelen volt). Nemcsak az irodalomban lett nagy jelentősége, hanem a tudományban is: Galilei, az olasz fizikai és csillagászati nyelv megalapozója például egészen tudatosan használta az anyanyelvét írásában. Később, az opera mint műfaj megszületésével a zene nyelve is az olasz lett egész Európában.

Petrarca: Canzoniere (Daloskönyv), 1470

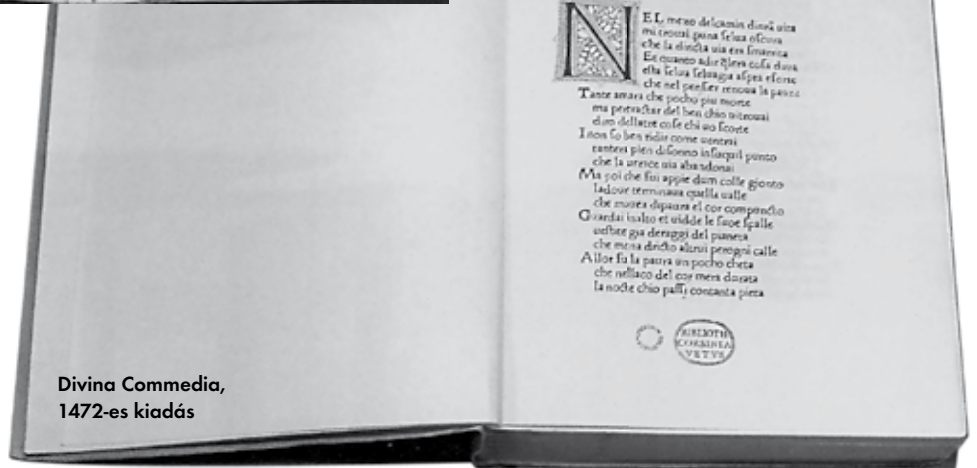
Michelino:
Dante-portré,
1465

Bargilla: Petrarca alakja

A közös nyelv témája, az Itáliában nyelvi kérdésnek nevezett vita a XVI. században került először terítékre. Felmerült az igény, hogy a számtalan dialektus közül válasszanak ki egy közös itáliai nyelvet, helyi változatokkal, jól körülírt nyelvtannal. A nagy nyelvi viták időszaka következett: melyik dialektust használják e célra? Lényegében három javaslat fogalmazódott meg. Az első az volt, hogy a XIV. századi firenzeit, vagyis Dante, Petrarca és Boccaccio anyanyelvét emeljék a közös nyelv rangjára. Egy másik elképzelés az akkori modern firenzeit, tehát az évszázadokkal később beszélt nyelvet pártfogolta, míg volt olyan elgondolás is, hogy a különféle dialektusokból kellene összegyúrni egy közös nyelvet. Hosszas mérlegelés után végül az első javaslat kerekedett felül.

Az ezt követő századokban a nyelvnek pontosan leírt, folyamatosan gazdagodó szá-

Divina Commedia,
1472-es kiadás

bályrendszerre lett. Megszülettek az első szótárak, elérkezett a nyelvi újítások időszaka is. Természetesen az olasz, mint minden nyelv, azóta is hosszú utat járt be, és állandó megújulás, változás jellemzi.

Vajon miért volt akkora hatása Danténak, hogy éppen az általa használt nyelvet választották egy egész ország közös nyelvének? Adja magát a válasz, hogy hallatlan irodalmi hatása, rangja, az őt máig övező tisztelet az oka. Nyilván ez is közrejátszik benne, ám Dante ennél sokkal többet tett.

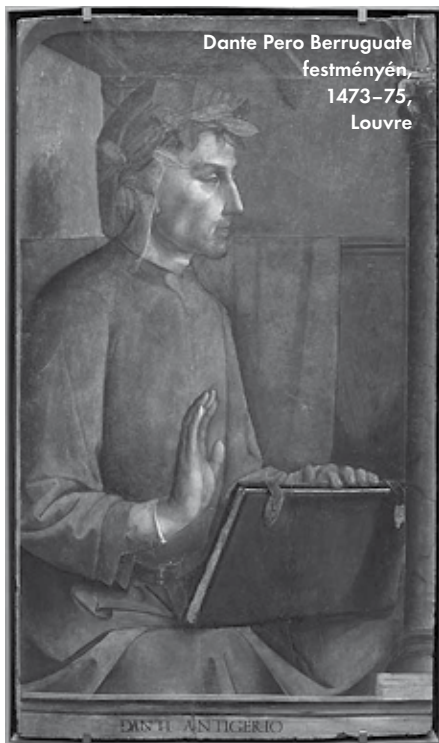
A költőfejedelem kezdetben maga is főképp latinul alkotott. Figyelemre méltó, hogy *De vulgari eloquentia* címmel külön értekezést is írt latinul a nyelvi kérdésről. Felismerte, milyen nagyszerű eszközök a dialektusok a költők számára, s meggyőződése volt, hogy beszélt nyelvi színtről irodalmi rangra emelhetők. Anyanyelvének tehát a hétköznapi kommunikáción túlmutató szerepet szánt, s ezt nemcsak elméleti szinten tette meg, hanem mindenkinél magasabb színvonalon meg is valósította. Elképesztően jól megérezte a beszélt, természetes nyelvekben rejlő lehetőségeket, s ki merte jelenteni, hogy természetes használata révén a köznyelv méltóbb az irodalmi használatra, mint a latin.

Nem ő volt az első, aki köznyelven írt, hiszen, ahogyan láttuk, nemcsak a modern olasz nyelv alapjául szolgáló firenzeit, hanem a félsziget egyéb nyelvein is szép számmal születtek már évtizedekkel régebben irodalmi művek. Dante Alighieri volt azonban az első olyan költő, aki úgy döntött, az anyanyelvét választja egy nagy lélegzetű, átfogó mű megalkotásához. Az *Isteni színjátékkal* minden megváltozott: egy köznyelv, a firenzei komoly irodalmi rangra emelkedett, s a későbbiekben az olasz irodalmi nyelv alapja lett. Dante és fő műve hatalmas előrelépés anyanyelvének. Megmutatta, hogy a dialektussal bármi kifejezhető, leírható, bármilyen célra használható, bármi elmondható általa. Már nem az udvari énekesek vagy a kizárólagos szerelmi költészet nyelve volt, hanem mindenféle témáról lehetett rajta írni: filozófiáról, teológiáról, politikáról, bármiről, amiről azelőtt csak latinul értekeztek.

A *Commediát*, amelyet megszámlálhatatlanul sokszor és sokféle szempontból elemeztek már, és fognak a jövőben is, nyelvi alapon is nagyon izgalmas feladat megközelíteni. Dante szókincse hihetetlen végletek között mozgott, a színes, érzékletes kifejezésektől a magasztos leírásokig. Hasonlatainak repertoárjával szélesítette a költői eszközök tárházát, tercináival

Giovanni Boccaccio portréja, 1822, Morghen munkája

Dante Piero Berruguete festményén, 1473-75, Louvre

gazdagította a nyelv hangzását, rímvilágát. Rengeteg olyan új szót és kifejezést vezetett be, amely manapság is közkeletűen használatos. Nem elhanyagolandó jelentőségű a példája sem, hiszen az ő nyomdokaiban haladva sokan kezdtek maguk is köznyelven írni – elég csak Petrarca *Dalokönyvét* vagy Boccaccio *Decameronját* kiemelni, ugyancsak firenzei nyelven.

Mint említettük, a nyelvi disputa végén közös nyelvnek Dante és kortársai nyelvét, az akkori firenzeit választották, épp ezért a mai olasz nyelv jórészt ugyanazt a nyelvtant és szókincset használja, mint a XIV. századi firenzei irodalmi nyelv. A *Divina Commedia*, amelynek irodalmi értelmezése óriási kihívás, nyelvileg egy mai olasz számára viszonylag könnyen érthető. Kevés benne a manapság már nem ismert vagy nem használt szó, a nehezen követhető szerkezet, s a valamelyest eltérő kifejezések is jórészt könnyen kitalálhatók. Dante lényegében megtisztította a firenzei nyelvet a régebbi költői nyelvi túlzásoktól, s rengeteg, írásban azelőtt sosem használt kifejezéssel gazdagította (nem ritkák a költő saját nyelvi leleményei sem). Bátran, költőktől akkoriban szokatlan módon váltogatta a különféle nyelvi formákat, akár egészen köznyelvieket is, költészeti igényei szerint, eltérő szociolingvisztikai szintek kifejezésére. A dialektusról kiderült, hogy mind szemantikai, mind stilisztikai szempontból gazdag és változatos. A hasonlóság Dante nyelve és a mai olasz között meglepően nagy: szinte a teljes mai szókincs fellelhető a költő szövegeiben (a *Színjátékban* 12 831 különböző szót használt), bár természetesen sok szónak megváltozott a jelentése vagy a használata. Az *Isteni színjáték* megírása előtt, a XIV. század elején a mai olasz alapszóikincse (a 2000 leggyakoribb szó) mintegy hatvan százaléka létezett. A század végén, éppen e remekmű hatására, ez az arány már kilencven százalék

El Greco: Assisi Szent Ferenc, 1585 körül

volt. Dante kreativitását nemcsak az új szavak bősége mutatja, hanem az is, ahogyan összerakta őket. Olyan szavakat, szóösszetételeket alkotott, amelyeknek használatára addig senki sem gondolt. Sok fordulat, mottó, idézet épült be Dante műveiből a mindmáig használt olasz köznyelvbe. Sokan vélik úgy, hogy a köznyelv, ez az addig csak formálódóban levő kisgyerek Dante révén vált érett és nemes felnőtté.

Természetesen a mai olasz szókincs sokkal bővebb, mint a XIV. századi, hiszen időközben új területekkel bővült, és nem is foglalja magában a teljes dantei szókincset. Mégis, akinek 700 évvel a halála után is érzékelhetően nagy mennyiségben van jelen mind a szókincse, mind a nyelvi hatása a modern köznyelvben, az teljes joggal nevezhető az olasz nyelv atyjának. 🍀

Divina Commedia, 1555-ös kiadás

A firenzei Dante-emlékmű

RÉFI ZSUZSANNA

DANTE BŐRÉBE BÚJVA

Baranyi Ferenc, a költő-műfordító

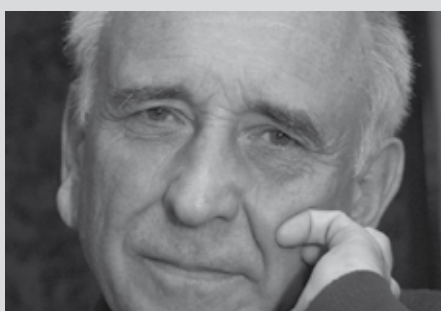
Örök érvényű mondandója, írástudói felelőssége, alkotói tisztessége, verseinek muzsikája már diákkorában búvőkörébe vonta, s attól kezdve meghatározta a szóhoz, az íráshoz való viszonyát, Dante művészete Baranyi Ferenc egész életművére hatással volt. A Kossuth- és József Attila-díjas költővel, íróval, műfordítóval arról beszélgettünk, milyen alkotásokra inspirálta a toszkán költő, filozófus, miként látja, Dante fő műve hogyan hatott az olasz nyelvre és a társművészetekre. Arról is szót ejtettünk, mikor derült ki, hogy „húrja van” az itáliai alkotóhoz, miért érezte fontosnak, hogy elkészítse saját Színjáték-fordítását, mit jelent, hogyan született egykor az Ördögi színjáték, és miként készült el legújabb, szintén a „világirodalom legnagyobb költeménye” által ihletett alkotása, az Isteni pokol.

– Már egyetemista korában leírta, milyen problémákat fedezett fel Babits Isteni színjáték-fordításában...

– Fiatalos pimaszsággal olvastam kérelhetetlenül Babits fejére a metrikai gondjaimat, a szakdolgozatomat is e témából írtam. Dante művészete már diákként rabul ejtett, amikor a középiskolai szöveggyűjteményben először olvastam Francesca és Paolo történetét, s szerelmük erősen foglalkoztatta romantikus kamaszlelkemet... Bölcsészhallgatóként főként azt kifogásoltam, hogy az eredeti színjáték hangsúlyos tizenegyesekben van írva, ami gyakori és jellemző az olasz nyelvben, s ezekben bizony nem mindegy, mely helyekre kerül a hangsúly. Ha indulatmentes, nyugodt ritmusú az elbeszélés, akkor a negyedik, hetedik, tizedik szótagra kerülhet, ha viszont történik valami, akkor szétugranak a hangsúlyok. A riadásszerű felébredésnél például Dante a legelső szótagra helyezi, így aki olvassa, az szinte hátrahököl. Ezért fontos hangsúlyosan fordítani, és nem időmértékben, mint ahogy a többi fordító, nemcsak Babits, hanem korábban Szász Károly is tette. Mindenki többnyire nyugodt menetű jambusokkal dolgozott. Emellett az volt még a kifogásom, hogy Babits a XIX. századi romantika elemeit vitte bele a középkori költő művébe, hiszen ilyet, hogy a „szerelem gyenge szívnek könnyű mérge”, biztosan nem mondtak és gondoltak az ezerháromszázas években... Aztán, ahogy teltek az évtizedek, magam is megszelídültem, és vénségemre rájöttem, Babits fordítása a magyar költészet egyik csúcsteljesítménye költői alkotásként, ha fordításként nem is tökéletes.

– Bölcsészhallgató korában pedig Ördögi színjátékkal is jelentkezett.

– Életrajzi elbeszéléseimben is írok erről az egyik gólyabálra születő műről, amelyet Gyárfás Endrével készítettünk 1960-ban. A keretjátékban Dante Alighieri jelentkezik az ELTE Bölcsészettudományi Karára, és x-es származása ellenére az menti meg, hogy csatlakozik a

dalárdához, így Vergilius mint végzős hallgató végigvezetheti őt az egyetem poklán. S újuk során felhangzanak közismert operaslágerek is, például a Levél-ária dallamára panaszkodhat a Vizsgáló – akit a bemutatón én alakítottam – arról, mennyire fél a bukástól... De nemcsak a „bölcsészopera” született meg ebben az időben. Már ekkor, a magam örömeire magyarítottam Dante *Vita nuova*jának néhány szonettjét. Kardos Tibor professzornak tetszett a munkám, s biztatótt: „Kisfiam, neked húrod van Dantéhoz, tessék az egész művet lefordítani!” Akkoriban azonban még nem kezdtem neki egy ekkora vállalkozásnak, arra nem voltam kapható. Több mint három évtizeddel később, 1993-ban született meg végül a fordítás. A *Pokol*ból az ötödik éneket fordítottam le először, s ez olyan jól sikerült, hogy az italianista barátaim, köztük Madarász Imre bujtogatott, készítsem el az egész canticát. Ha nem is könnyen, de kötélnék álltam, s igazán nagy lendületet a 2010-es években kapott a munka, 2012-re pedig meg is született a teljes *Pokol*. Másfél év alatt elkészültem vele. Kedvem és a visszajelzések szerint „húrom” is volt hozzá. De ahogy megírtam a kötet előszavában, nem akartam senkivel, sem Babitscsal, sem Szásszal, sem Nádasdyval rivalizálni. Nem az eddig megszületett művek fölé, hanem melléjük akartam elhelyezni a saját műfordításomat. Meggyőződésem ugyanis, hogy jó, ha a világirodalom alapműveiből minél több magyar változat létezik, mert azokból össze lehet rakni az eredeti alkotás minden ékességét. A fő célom az volt, hogy a hangsú-

lyok mellett Dante eredeti szövegének a zenei hatásait is lefordítsam, hogy megtartsam az eredeti, természetes mesélő hangot. Babitsnál néha – a rímkényszer miatt – olyan szórendek is megjelennek, amelyek szinte érthetlenné teszik a szöveget... Danténál nincsen semmi kacifánt. S munka közben élvezettel figyeltem a hangsúlybravúrokat, a zenélő sorokat. Arra is törekedtem, hogy azt a sok mögöttes jelentést is megmutassam, ami Dante kortársai számára egyértelmű volt, viszont a mai olvasó nem feltétlenül igazodik el a középkori szimbólumok szövevényében.

– Miért telt évekre, amíg folytatta a fordítást?

– Amikor megjelent a *Pokol*, akkor töltöttem be a 75. évemet, ezért a folytatást sürgetőknek sokáig egy bibliai idézettel válaszoltam: „*a lélek kész, de a test erőtelen*”. Azonban nem fogadták el ezt a kifogást, s így végül kompromisszumos megoldás született. Egykori egyetemi társam, Simon Gyula lefordította a *Paradicsomot*, ez a mű 2014-ben jelent meg, s vele nagyon hasonló a gondolkodásunk. Egyet-

Luca Signorelli Dante-freskója, részlet

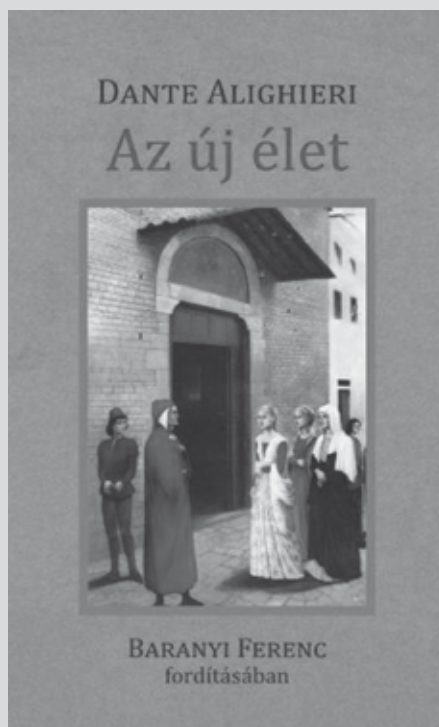
Gustave Doré: Inferno-illusztráció, Dante

értünk például abban, hogy *a forma a versnek nem ruhája, hanem a bőre!* Így megegyeztünk, hogy a *Purgatóriumon* együtt dolgozunk, megsztva az énekeket, az első tizenhat az enyém, a második felének pedig ő készíti el az új szövegét. Meg is jelent a közös kötet 2017-ben, s most abban bízunk, hogy mindhárom újonnan elkészült fordítás egyben, egy könyvben is napvilágot láthat majd.

– *Dante művészete sok évtizede, szinte diákkora óta hat a művészetére. Hogyan látja a költő, filozófus hatását az olasz nyelvre?*

– A vulgáris, azaz a népi latinból alakult ki az olasz nyelv, s ezt Dante emelte irodalmi szintre. Előtte is születtek már olaszul mondható versek, ilyen volt Assisi Szent Ferenc *Naphimnusza*, de az olasz nyelv megteremtője Dante Alighieri volt. Olyannyira, hogy amikor 1861-ben egységes lett Itália, a sok dialektusból ezért is választották hivatalos nyelvnek a toszkánt, hiszen Dante mellett Petrarca és Boccaccio is ezt beszélt. A költészet, nyelvteremtése kapcsán pedig azt szintén fontos elmondani, hogy Dante művei hamar elkezdtek terjedni a plebs között, zenét is szerettek hozzá a népénekesek. Ez is volt a költő célja, mind a *Vita novával*, mind a *Színjátékkal*, amelynek eredetileg csupán ennyi volt a címe, Boccacciótól kapta meg az isteni jelzést. Dante ezeket azért írta a nép nyelvén, mert azt akarta, hogy ne csak a magas intellektusok, a tudóstársai értsék, hanem a köznép tagjai is. Hosszú időbe telt persze, amíg mindaz, amit kitalált, megírt, valóban beszélt nyelvvé vált, viszont olyan tökélyre emelte, hogy ma sincs messze a napjainkban használt olasztól. Ha egy

mai talján elolvassa Dante könyvét, olyan neki, mintha mi Vörösmartyt vagy Kölcseyt olvasnánk. Ezt azért az *Ómagyar Mária-siralomról* nem mondhatjuk el... Az olasz irodalmat áttekintve azt is láthatjuk, hogy a legnagyobb költők közül szinte mindenki megírta a maga, Danténak hódoló versét, amely azt is tükrözi, mennyiben hatott rájuk a munkássága. Ha azt mondják, hogy az orosz prózaírók Gogol köpönyegéből bújtak ki, akkor megállapítható, hogy az olasz költők mind Dante büvkörébe kerültek. Magam is Dante-centrikus világgépű alkotónak tartom magam, az egész életművem meghatározó szereplője. Olyannyira hatott rám a művészete, hogy rengeteg verset írtam

Dante bőrébe bújva. Mintha én lennék a toszkán szerző, s a terzinában született művekhez olyan eseményeket választottam, amelyeknek megvoltak a korunkra vonatkozó áthallásai is. Mintha Dante panasznál el mindazt, ami velem történt...

– *S nemcsak a költőkre, hanem társművészetek képviselőire is, főleg a zeneszerzőkre gyakorolt nagy hatást...*

– Hatalmas szenvedélyek jelennek meg művében, amely meghihlette a komponistákat, s

Dante első találkozása Beatricével, Holiday festménye, 1883

emellett muzsika van a versekben. Már maga az, ahogy a hangsúlyokkal bánik, zenei hatást kelt. Szavainak ritmusa, harmóniája erősíti, sőt olykor ki is egészíti a mondandót. Már saját korában Dante egyik barátja, Pietro Casella madrigálszerző is megzenésített egy részt az egyik művéből. Később pedig olyan sokan nyúltak hozzá, hogy felsorolni sem egyszerű... Néhány sornyi történetből írja Puccini a *Gianni Schicchi*t, Berio operája, a *Laborintus* is visszakarodik a *Pokolhoz*. Hubay Jenő szintén komponált szimfóniát az *Isteni színjáték*ból, ahogy Liszt Ferenc, akinek még egy szonátája is született, Csajkovszkij pedig szimfonikus költeményt írt *Francesca da Rimini* címmel. Ez a történet különösen sokakra hatott, összesen tizenegy operában jelenik meg Francesca és Paolo szerelme, köztük ifj. Ábrányi Emil, Rachmaninov és Riccardo Zandonai darabjában is.

– *Őn ugyancsak megírta a saját történetét erről a tragikus kapcsolatról, Tóth Péter zenéjére, Isteni pokol címmel.*

– Gondoltam, szívesen megírom a sokadik változatát ennek a szerelemnek! Azzal a kéréssel kerestem meg Tóth Péter, hogy a *Canterbury mesékből* készítsen nekem librettót egy oratóriumhoz, amelyet a Honvéd Férfikar számára komponálna. Gondolkodtam rajta, újraolvastam a történeteket, de nem hozott lázba. Felvettem viszont Péternek, mit szólna, ha *Dante Ötödik énekéből* születne a darab. Ugyanis tényleg kamaszkorom óta lenyűgözött, összegyűjtöttem minden Francesca da Rimini-ről szóló tanulmányt, cikket, az összes ehhez kapcsolódó zeneművet. Zandonai operájának pél-

dául tizenegy különböző felvétele sorakozik a polcaimon. Megírtam, megtetszett Péternek, elkezdte a komponálást, s a megszülető oratóriumot, minioperát nagyon megszerette az azt bemutató Strausz Kálmán is. Nyáron először Veszprémben, a Hangvillában hangzott fel, majd a Budapest Kongresszusi Központban adták elő, s az interneten keresztül, streamelve láthatták-hallhatták az érdeklődők. Összel a Bartók rádió sugározta, s jövőre a tervek szerint Rómában is színre kerül. Nemrég pedig napvilágot látott egy DVD-felvétel is, aminek ugyancsak nagyon örülök.

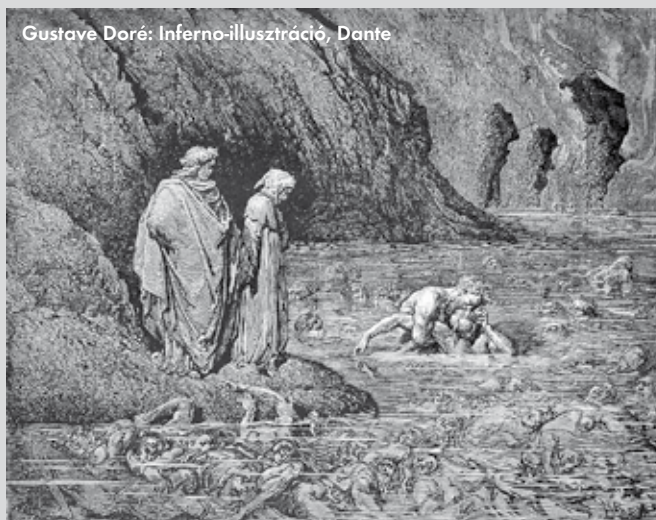
– *Idén a költő halálának 700. évfordulója előtt tisztelegve rendeztek különböző rendezvénysorozatokat. Hogyan látja, mi az, ami miatt még a ma emberére is ilyen erősen hat Dante művészete?*

– Örök érvényű dolgokat fogalmaz meg az *Isteni színjátékban*. Igaz, bosszút áll politikai ellenfelein is, élükön VII. Bonifác pápával, akiket a pokolba száműz, de mindezt szinte észre sem veszi a jelenkori olvasó, mert ennél sokkal hangsúlyosabb az az alkotói tisztesség, írástudói felelősség, ami kiolvasható a kötetből. Dante még a saját értékrendjén is felül tud emelkedni egy magasabb erkölcsiség nevében. S ez igazán három énekből, az ötödikből, a tizenötödikből és a huszonhatodikból derül ki. Francesca és Paolo házasságtörők, ezért

Dante és Beatrice a kertben, Cesare Saccaggi festménye, 1903

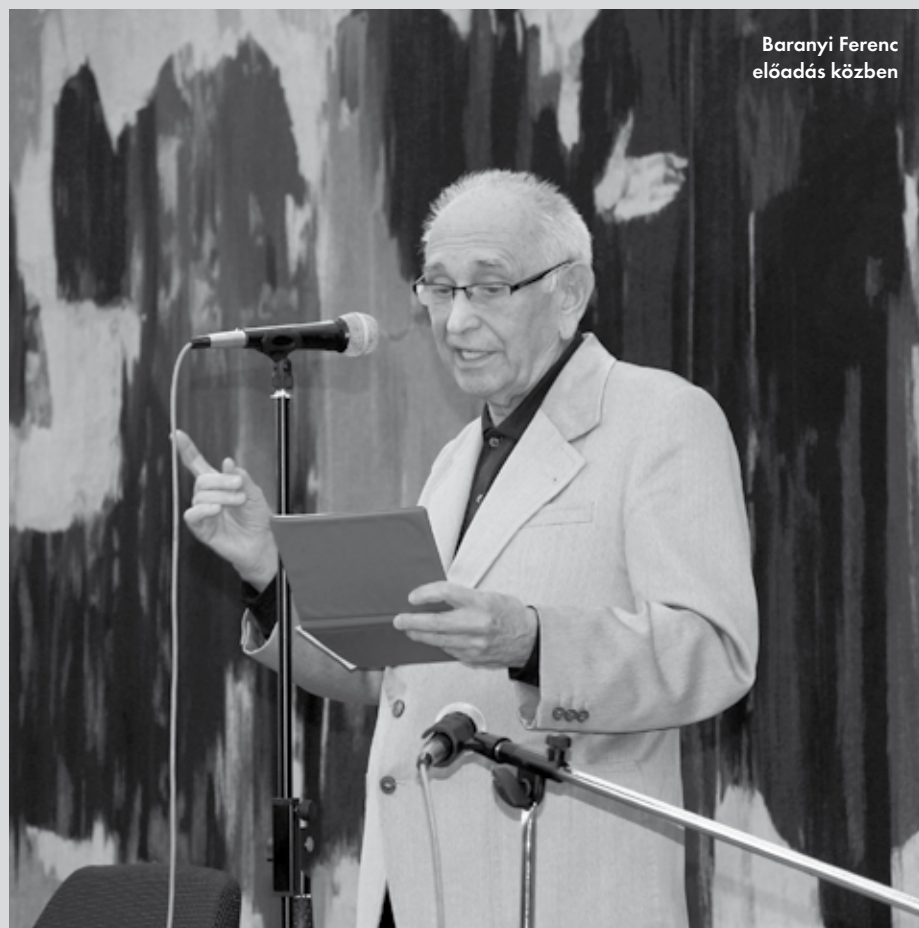
kerülnek a pokolba, de ahogyan ír róluk, az megmutatja, nem tartotta akkora bűnnek a vétüket, azt, hogy a két fiatal engedelmességet a természetes vonzalmának. A költői eszközeivel menti fel őket, hiszen olyan hasonlatokat használ, mint: „S mint búsan szólva szállnak őszi darvak”, vagy „miként a gerle, melyet vágya kerget”. Azért idézem a Babits-sorokat, mert az enyémeiket még nem tudom fejből... Ha valakit ilyen madarakhoz hasonlít, azokat valószínűleg nem utálja a szerző. A rokonszenvező hangvétellel inkább felmenti őket, és így lesz egy humanistább világ előhírnöke. Dante a saját korának elfogadott egyházi törvényeinél fontosabbnak ítéli az írói tisztességet, hiszen a

Gustave Doré: Inferno-illusztráció, Dante

A Baranyi-fordítás címlapja

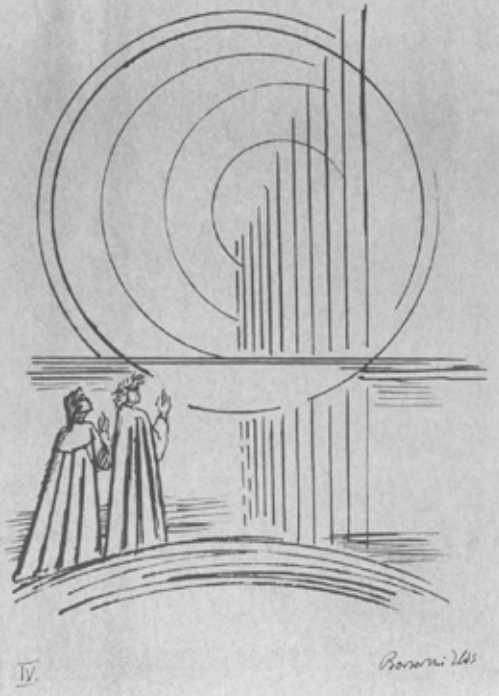
Baranyi Ferenc előadás közben

Tizenötödik énekből találkozik egykori mesterével, aki homoszexualitása miatt jutott pokolra, de ugyanolyan megbecsüléssel, szeretettel beszél vele, mint a földön. S bár Odüsszeusz is lángok falják mint hamis tanácsadó az egyik bugyorban, Dante a mindig az ismeretlen felé törekvő, felfedező embert mutatja meg személyében. A költő az *Isteni színjátékban* a belelevelt dogmák ellenére képes tisztességes krónikásként megírni a történeteket és felül-emelkedni akár a saját erkölcsi korlátain, s ez igazán tiszteletre méltó és követendő.

– *Ahogy ön is nyilatkozta egyszer: „A költőt is a közlési vágy hevíti és evidenciákat gajdol egy életen át. Mert az emberiség a humán evidenciáiról feledkezik meg a leggyakrabban...”*

– Mindig újra és újra el kell mondani, hogy tisztességesnek, jónak kell lenni, akkor is, ha csak ideig-óráig szívlelik meg... Sajnos azért már kezdek fáradni. Nem is vágok bele nagy műbe, mostanában kispórázok születnek rendszeresen az *Ezredvég* folyóiratnak. Prosperóként azt mondom: „Bübájam szétszállt, odalón, / S ha még maradt csekély erőm, / az már a magamé csak...” Ami maradt, azt a dolgaim rendbetételére szeretném elhasználni, hiszen akadnak még elvarratlan szálak az életműben. ♦♦

Borsos Miklós illusztrációja Dante Commediájához

ARANY JÁNOS

DANTE

Állottam vízének mélységei felett,
Sima volt a fölszín, de sötét, mint árnyék;
Alig mozzantá meg a rózsalevelet,
Mint rengéskor a föld, csak alig hullámlék.
Acéltiszta tükrre visszaverte híven
A külső világot – engem is: az embert;
De örvényeibe nem hatott le a szem,
Melyeket csupán ő – talán ő sem – ismert.

Csodálatos szellem! egy a mérhetetlen
Éggel, amely benne tükrödzik alattam!
Egy csak a föntségben és a terjedetben
És mivel mindenik oly megfoghatatlan.
Az ember... a költő (mily bitang ez a név!)
Hitvány koszorúját, reszketvén, elejti
És, mintha lábait szentegyházba tenné,
Imádva borul le, mert az Istent sejtí.

E mélység fölött az értelem mér-ónja,
Mint könnyű pehelyszál, fönnakad, föllebben:
De a lélek érzi, hogy az örvény vonja,
S a gondolat elvész csodás sejtelemben.
Nem-ismert világnak érezi nyomását,
Rettegő örömmek elragadja kéje,
A leviathánnak hallja hánykodását...
Az Ur lelke terült a víznek föléje.

Lehet-é e szellem az istenség része?
Hiszen az istenség egy és oszthatatlan;
Avagy lehet-é, hogy halandó szem nézze
A szellemvilágot, teljes öntudatban?
Évezred hanyatlik, évezred kel újra,
Míg egy földi álom e világba téved,
Hogy a hitlen ember imádni tanulja
A köd oszlopában rejlő Istenséget.

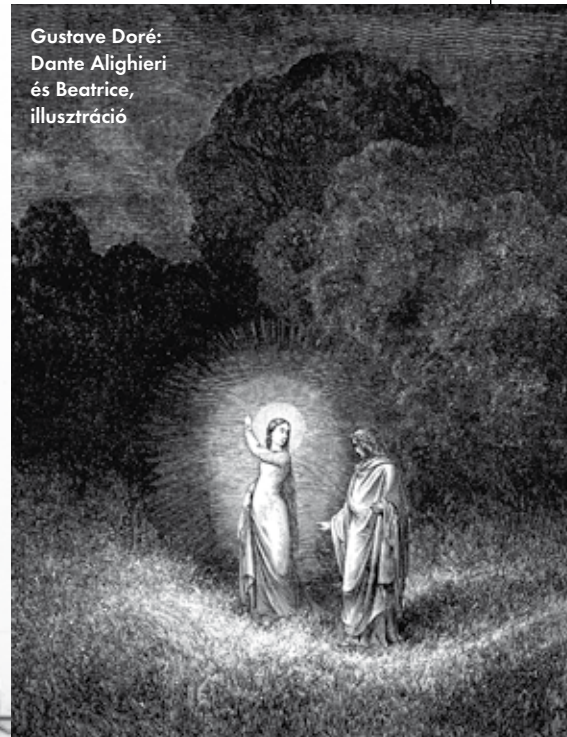
(1852)

CZIGÁNY GYÖRGY DANTE OLVASATÁN

Rodin:
A Pokol
kapuja

Gustave Doré:
Dante Alighieri
és Beatrice,
illusztráció

Victor Hugo költeményének (*Après une lecture du Dante*) a címét írta Liszt Dante-sonátája fölé, majd néhány év múlva megkomponálta Dante-szimfóniáját is, a *Paradiso* vízióit a *Magnificat* megalkotásával fejezve ki.

Anyám adott példát nekem Dante olvasásához: csak kevés végzettséggel, négy polgári iskolával kereste és találta meg a *Divina Commedia* olvasásának életre szóló élményét, gondosan tanulmányozva az érthetőséget segítő jegyzeteket, Babits Mihály mondatait. Az *Isteni színjáték* több mint hét évszázada van jelen az emberiség szellemi létében: a költő éppen 700 éve halt meg Ravennában. Dante eleven hatása jelen idejű maradt az évszázadok során, Botticelli illusztrációjától kezdve az *A Pokol kapujáig*, Rodin hatalmas alkotásáig. Gustave Doré, vagy éppen az erdélyi Gy. Szabó Béla grafikái, Borsos Miklós rajzai (látjuk őt Firenzében, az Arno partján sétálni, beszélgetni a nagy olasz költővel) vagy Madarassy István száz művet egygyé emelő szoborképei, mind, és a most nem említett remekművek bizonyítják, hogy Dante nélkülözhetetlen a művészetek, az emberi lélek számára.

Nekünk, magyaroknak elég csak Arany

János gyönyörű versére utalunk és Babits Mihályra, a mű költői fordításának szerzőjére, aki ugyancsak *Dante* címmel írt éppen száz éve költeményt Szekszárdon, a műfordítás hosszú és nehéz munkájának végén. De már Szász Károly és azóta több magyar költő érezte szükséges és fölemelő munkának az Isteni színjáték más és más elképzelésű műfordítását. Így Weöres Sándor, Baranyi Ferenc, Simon Gyula és Nádasdy Ádám is.

És micsoda zenéket ihletett még Dante! Liszt művei előtt már sokakat, Monteverdi *Orfeo*-ját említhetem, azután Csajkovszkij *Francesca da Rimini* szimfonikus darabját, az Ötödik ének tragikus és örökké tartó vágyak, szerelmek tehetetlen reményét éltető epizódjának dallamait. Néhány Dante-sor sziporkázó és derűs operát is ihletett: Puccini *Gianni Schicchi* darabjára gondolunk.

Dante inspirálta Joseph Ratzingert, XVI. Benedek pápát *Deus caritas est* (Szeretet az Isten) enciklikájának megnevezésére, mert a pápa szívében is nyilván ott visszhangzott a nagy költemény zárószórai: „Csüggedtem volna, lankadt képzelettel, / de folyton-gyors kerék-ként forgatott / vágyat és célt bennem a Szeretet, mely / mozgat napot és minden csillagot.”

„A MAGYAR COULEUR LOCALE LÍRIKUSA”

Takáts Gyula költői indulása

Eredendő tehetségű költő már a születésekor teljes vértetben és fegyverzetben áll elénk, mint Pallasz Athéné. A kamasz Weöres Sándor például nemcsak Kodály Zoltánt nyűgözte le *Öregék* című versével, amelyből a mester kórusművet komponált, de korai költeményei az irodalmi pápa, Babits Mihály, illetve Kosztolányi Dezső figyelmét is hamar felkeltették. Utóbbi 1929-es levelében „drága csodagyermek”-ként köszöntötte, előbbi pedig 1932-től (a *Hajnal* közlésével kezdődően) a Nyugat köréhez kapcsolta.

A csöngői poeta natus szívbéli barátja, Takáts Gyula (1911–2008) más utat járt be. A zsenyéit közreadó, 2015-ös *Szölgöngy* kötet minőségileg a legcsekélyebb mértékben sem előlegezi a későbbi költői teljesítményt, inkább rongálja, semmint gazdagítja vagy árnyalja az alkotó arcképét. Nem véletlen, hogy noha megőrizte, életében maga a szerző sem tartotta érdemesnek ezeket a kezdeti próbálkozásokat eredeti formájukban válogatott vagy gyűjteményes művei korpuszába illeszteni. (Ennek ellenére a könyv megjelentetésével helyes döntést hozott a kiadó Sopianae Kulturális Egyesület és a munkát segítő Berzsenyi Társaság, hiszen e szövegek is az oeuvre szerves részét képezik, hozzátartoznak annak teljességéhez.)

A Stamler Ábel által összeállított kötet líraanyaga 1926-tól 1932-ig született, tehát a gimnáziumi tanulmányi időszak végének és az egyetemi első felének termése, Takáts Gyula 15 és 21 éves kora között. A publikált versek két lapban: a Somogyi Újságban (és ennek Somogyi cserkész című mellékletében), valamint a Magyar Cserkészben láttak napvilágot, míg a *Szent Mór leventéi* és az *Egyszerű ének Kazinczyhoz* a pécsi Szent Mór Kollégium ünnepségein hangzottak el. Mindezek közül csupán három, a helyi napilapban már megmértet opus került be a költő első verseskötetébe (*Kút*, 1935), mindhárom – az *Alföldi kép*, a *Mi van odahaza...* és a *Júliusi ég alatt* is – módosítva, utóbbi *Fiatál gazda* címmel. A szűkebb és tágabb pátria iránti szeretet és hűség megvallása, a nemzeti múlt és a trianoni traumával terhes jelen, az emberélet és a természet változásai éppúgy témaként kínálkoztak számára, mint

a mindennapi élet jelenségei, a kised csodák (amilyen a balatoni aranyhíd vagy a tavi alkony). Ám a sok Ady-utánérzés közt kevés az olyan invenciózus darab, mint a *Szénásszeker a bányatelepen* vagy a fiatalon a tudóvész áldozatává lett kaposvári festőt, Balázs Jánost elsírató *Egy Rippl-Rónai tanítvány emlékére*, és több műfordítás sem lett volna hiábavaló, hiszen az a legjobb költőiskola. (A kötetben mindössze egy ilyen kísérlet, Walter Scott *Lullaby* című versének átültetése szerepel.) Ezekből a korai írásokból jól látszik, hogy az ifjú Takáts Gyula felismerte a világ költészettel telítettségét, s rendelkezett a költővé váláshoz szükséges képességekkel, ám híján volt a valódi mesterségbeli tudásnak (amit Arisztotelész tekhnének nevez), nem kapott igazán hozzáértőtől megfelelő figyelmet, szakmai kritikát (családtagjai, tanárai és a próbálkozásait ekkor közlő lapok szerkesztőinek elfogult észrevételeit nem tekinthetjük ilyennek), botladozásait nem segítette baráti-mesteri tanács, és nem volt még szeme a látásra, csak nézte a jelenségeket, de nem látta mögöttük az összefüggéseket, a működtető örök törvényeket, részeiben sem tárult fel előtte a „rejtett Egész”. Mindezeket a további érlelő pécsi évek alapozták meg vagy hozták el számára.

„Várkonyi nagy távlatú, naprakész tudásából, sokoldalú érdeklődéséből és irodalmi érzékenységéből többet tanultunk, mint a bölcsészari előadásokból. Többet is hallgattuk.”¹ – írta később, erre az időre és Tatay Sándor kapcsán az Egyetemi Könyvtár tudós kutatójára emlékezve. „Magyarország legolvasottabb emberé”-nek, amint Németh László nevezte,² ekkorra már – Thienemann Tivadar biztatására – elkészült és megjelent *A modern magyar irodalom 1880–1920* című, kiváló műve (1929) és 1931-től a Janus Pannonius Irodalmi Társaságban is azért dolgozott, hogy Pécsen jobban bekapcsolják a magyar irodalmi-szellemi élet vérkeringésébe. A legalkalmasabb mester volt a fiatal Takáts (és a fiatal Weöres – tehetjük hozzá) számára, hiszen a tekintetükkel befogható horizontot az ősi, elsüllyedt kultúrák tanításaitól a magyar (elsősorban a dunántúli) irodalmi hagyományokon át a jelenkor folyamataiig, alkotóiig és jelentős műveig segített tágitani.

A pannon örökséget nemcsak Berzsenyit követően Janus felfedezése miatt fontos Takáts szempontjából megemlíteni, de azért is, mert a „dunántúliság” fogalmát Várkonyi Nándor bontotta ki és használta leghitelesebben a magyar kultúrtörténetben, kapcsolódó munkái (*A dunántúli költészet* és a később *Dunántúl* címen, Tüskés Tibor utószavával napvilágot látott *Magyar Dunántúl*) nehezen nélkülözhető értelmezési keretet kínálnak Takáts Gyula (vagy akár Weöres és napjainkban például Kerék Imre) életművéhez.

A másik meghatározó szemléletformáló és értékadó Fülep Lajos volt az ifjú számára (és hasonlóképpen Weöresnek is). A zengővárkonyi református lelkész művészet-filozófiát, esztétikát és olasz irodalmat tanított a pécsi egyetemen, több más jelentős könyve mellett 1923-ban megjelent a *Magyar művészet*, illetve a *Művészet és világnézet* című tanulmánya, amelyek a műalkotások nemzeti karakterének ismerveivel, nemzeti és egyetemes kapcsolatával, a művek világnézeti feltételezettségével foglalkoznak, míg 1934 májusában a népi írók folyóirata, a *Válasz* alapító szerkesztője lett. A „látatás mestere” az avatatlan szem elől rejtve maradó lényeg felismerését, a nézés aktusának tartalommal töltését, tehát a művész alkotó és a tudós értelmező-elemző munkájához egyaránt elengedhetetlen kulcsot adott diákjai kezébe. Ennek segítségével a festészeti érdeklődésű Takáts pontosabban tudta műalkotássá formálni a közvetlen tapasztalatot és élményt, alaposabban megértette a korábban Rippl-Rónaitól tanultakat, de Berzsenyi költői világát is. Fülepnek köszönhetően vált a Balaton vidéke Itália és Hellász klasszikus tájainak párvárává a kaposi poéta verseiben, s figyelemre méltó az is, amiről Tüskés Tibor ír *Az innen és a túl* kötet kapcsán, ti., hogy Berzsenyi örököséként Takáts Gyula lírája igazolja leginkább Fülep tételének érvényességét, mert „lényegében, alkatában, természetében nemzeti és egyetemes, magyar és európai”.³

Weöres Sándor 1933-ban lett a pécsi egyetem hallgatója, és a hasonló érdeklődés miatt is hamar összebarátkoztak Takáts Gyulával. Mindketten a Korzó kávéházban kialakult, de más kocsmákban és különböző lakásokban is

Takáts Gyula szobra Kaposváron, Gera Katalin munkája

működtetett irodalmi kör tagjai voltak – Tatay Sándorral, Zsikó Gyulával, Kincses Ferencsel és másokkal együtt –, ahol Babits, Juhász Gyula, Kosztolányi műveinek olvasása mellett saját új írásaik súlyát is megmérték. Tatay ide vitte el első regényét, *Az ekét*, itt vitatták meg Weöres *Hideg van* és Takáts *Kút* című kötetének majdani darabjait. *A Hideg van* megjelenését egyébként Takáts Gyulának köszönhetette Weöres, hiszen ő ajánlotta be barátját az *A somogyi Nagyberek* című doktori értekezését kinyomtatató pécsi Kultúra Könyvnyomdai Müintézet-höz és vállalt kezességet a kéziratért. Weöres szeretetteljes baráti figyelme jelentette Takáts Gyula számára a tulajdonképpeni költői iskolát, s noha sohasem lett virtuóz formaművész, a rímek mestere, a mesterségbeli tudásban gyarapodás, a technika csiszolódása érezhető már az első kötet, a *Kút* versein.

Az *Emlékek életrajzában* így fogalmazta meg mindezt: „*A Helyét kereső nemzedék* című kötetem hatvannégy megmaradt Weöres-levele bizonyítja, hogy azután is folytatódott ez a – bátran mondhatom már – nagyon magas mércéjű kritikai és segítő szellemű jelenvalóság. Iskolateremtő erő volt, azt hiszem.”⁴ Jóllehet az Ötöröny címmel tervezett pécsi lapindítási kísérletük kudarcot vallott, Weöres kapcsolta be barátját az ennek beköszöntőjét adó Babits Mihály nyugatos körébe, gyakorlatilag az ő érdeme, hogy Takáts a folyóirat ún. harmadik nemzedékének tagja lett. 1935. április 8-án kelt levelében ő tanácsolta a kaposi „magány-

ba” visszatérő ifjú tanárnak, hogy keressen kapcsolatot Vas Istvánnal, Radnóti Miklóssal, Zelk Zoltánnal, Jékely Zoltánnal, Képes Gézával, Sinka Istvánnal, Kiss Tamással és más nemzedéktársakkal. Ennek eredményességét a *Helyét kereső nemzedék* kötet levelei és a Takáts Gyula tékáját gazdagító számos dedikált könyv is jelzik.

Elmondható tehát, hogy a *Kút* kötetrel többéves érési folyamaton átesett poeta doctus lépett 1935-ben a szélesebb körű nyilvánosság elé. Akár jelképesnek is tekinthető, hogy a könyv a Kaposvári Katolikus Szabadegyetem Pannon Múzsza Könyvtárának első darabjaként látott napvilágot, s előszavában így írt a legendás leánygimnáziumi tudós tanár, a szerkesztő Biczó Ferenc: „(...) Elsőnek egy fiatal kaposvári költő illusztrált verskötete hagyja el a sajtót. Célunk ezzel és az utána megjelenő kötetekkel is nem írói állásfoglalások hirdetése, (...) hanem tisztán irodalom. Elősegíteni az oly soká késlekedő sajátos dunántúli irodalom ügyét, és megteremteni olvasóközönségét. 1935. év könyvnapján szeretettel üdvözljük első kötetünkkel Pannonföldünk olvasóközönségét.”⁵ A sorozat további kilenc tervezett könyve is dunántúli tematikájú lett volna, ami ugyanazért fontos, mint Várkonyi Dunántúl-kötetei: identitásörzők. A pannon értékek, sajátosságok, a „helyi szín” felmutatása ugyanis Trianon után különös jelentőséget nyert. *Dunántúltság és regionalizmus* című tanulmányában Pomogáts Béla írt arról, hogy Franciaországgal, Olaszországgal vagy Németországgal ellentétben nálunk a nagy történelmi hagyományú kultúrtájak elhelyezkedése nem észak–déli, hanem nyugat–keleti irányú, két pólusát a Dunántúl és Erdély képezik. Erdély elvesztése azért is nemzeti tragédia volt, mert így felborult az addigi egyensúly, s a Dunántúlra e tekintetben meghatározó szerep hárult.⁶ Ezt ismerte fel Klebelsberg Kunó is, amikor Pécsset szellemi központtá, magyar Heidelberggé kívánta fejleszteni.

Takáts Gyula könyve is tudatosan került a dunántúli kultúrjavak sorába, amire teljes mértékben rászolgált, hiszen meggyőzően mutatja fel a Pécssett Várkonyitól, Füleptől, Weörestől (és másoktól) tanultakat. A *Kút* címe és természetesen a beválogatott versek száma (33) is szimbolikus, az ugyancsak Rippl-Rónai tanítvány Halvax Gyula illusztrációi pedig ma-

guk is vers értékűek, fokozzák az amazokban megteremtett atmoszférát. A belső vidékek-ké emelt somogyi-dunántúli tájak (dombok és vizek, városok és falvak) rajza mellett jól megférnek a mindennapok tapasztalatából festett zsánerek (a munka és pihenés vagy a környező világ jelenségeinek ábrázolásai) és a költői hagyományhoz kötődő darabok. Utóbbiakban már Ady uralmát *A szántó-vető somogyi klasszikussal* megidézett Berzsenyi és a *Fonyód-hegyi est...*-ben feltűnő Csokonai, erőteljesebben Babits és a *Kinai és japán verseket* jegyző Kosztolányi törik meg.

Érdeemes az ajánlással megtisztelteteket is felsorolni: Kosztolányi (*Balatonparton*), a szülőlk (Mi van odahaza?...), Várkonyi Nándor (*Pihenő a szőlőben*), Biczó Ferenc (*Fonyód-hegyi est...*) állnak együtt, s hozzájuk társul a *Gitándzsali-fordítással* és a *Fonyód-hegyi est...*-ben is megtisztelt Tagore. Velük olyan ez a kötet, *Mint a kerek almafaárnyékban* leírt kis kert, az otthonosságát adó személyes kincsekkel. Nem véletlen, hogy Babits recenziálásra éppen Radnótinak adta a könyvet, aki a hagyományörzést, a költői nyelvet és a tájszemléletet dicsérte benne.⁷ Érdemesebb azonban Weöres Sándor a – versek egy részét is közlő – pozsonyi Magyar Minervában megjelent kritikájából idézni, amelyben így írt:

„Takáts, akárcsak Petőfi, Lenau vagy Juhász Gyula, a magyar couleur locale lírikusa; három elődje az Alföldet fődözte föl a poézis számára, ő pedig a Balatont. Teljesen egyéni költő. Fő erőssége: markáns és szuggesztív képpalkotó ereje. Képei néha latinosan bonyolultak (...), máskor pedig a képek éppen egyszerűségükkel keltenek hatást és azzal, hogy egyszerre több érzéket is foglalkoztatnak (...). A *Kút* kétségtelenül vérbeli költő műve, és ezek a versek mégis ritkán nyújtanak zavartalan élvezetet. A ritmus sokszor megbicsaklik, a rímek sokszor rosszabbak a rímtelenségnél (fogát-tomporát, szél-néz), a nyelvezet néha darabos. Mondattai néha annyira nehézkesek, hogy valósággal meg kell fejteni őket, mint a rejtvényeket. Ami Takáts lírájából egyelőre hiányzik még, az könnyen elsajátítható dolog: a tálalás művésze, az előzékenység az olvasó iránt. De már most is örülhetünk, hogy ma, a proletároskodó, parasztoskodó, művelteskedő, műveletlenkedő és egyéb -kodó és -kedő irodalom korában, jelentkezik egy költőnk, akinek fő tulajdonsága az, hogy magyar.”⁸

Weöres bírálata jelzi ugyan a hiányosságokat, mégis költővé avatja barátját és pályatársát, aki a *Kúttal* elindult azon az úton, amely meghozta a kívánt babért. Születése 110. évfordulója alkalmából szeretettel és tisztelettel emlékezünk rá és nekünk, maiaknak, kaposváriaknak, somogyiaknak, dunántúliaknak és magyaroknak szellemi örökségül hagyott életművére. ♦♦

LÁBJEGYZETEK:

¹ Takáts Gyula: *Tatay Sándorra emlékezve*. In: Takáts Gyula: *Emlékek életrajza*. Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság, Kaposvár, 2002. 114–115. p.
² Idézi: Bertók László: *Várkonyi Nándor 120*. In: Bertók László: *Visszanéző*. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2017. 75. p.
³ Tüskés Tibor: *A hasznos szép*

költője. Megyei és Városi Könyvtár, Kaposvár, 1996. 112. p.
⁴ Vö. Laczkó András: *Keressük a Hesperidák kertjét!* Kaposvár, 1996. 17. p.
⁵ *Két beszélgetés – Sorsfordító pillanatok (Takáts Gyulával beszélget Kabdebó Lóránt)*. In: Takáts Gyula: *Emlékek életrajza*. 136. p.
⁶ Takáts Gyula: *Kút*. Kaposvári

Katolikus Szabadegyetem kiadása, Kaposvár, 1935. (Előszó)
⁷ Vö. Pomogáts Béla: *Dunántúltság és regionalizmus*. In: Pomogáts Béla: *A valóság poézise – Írások Takáts Gyuláról*. Littera Nova Kiadó, Budapest, 2006. 54–56. p.
⁸ Vö. Laczkó András: *Id. mű* 26–27. p.
⁹ Uo. 35. p.

KÚT

Százéves béka
ünget a mélyin,
s esténként néha
arc himbál a szélin.

Lilaszín vize
ráhajló lepel.
A kerék íve
nyöszörgőn kelepel.

Titkát a kanna
már jól ismeri...
Néha az alja
szöszhajjal van teli.

A jószág búvik...
Lejár a tóra,
s a kancsó csuklik
már holdtölte óta.

Vizét hiába
tömik be sárral,
nyögő sírása
a kerti fákra szárnyal,

mint ázott madár...
S ha béka brekeg,
a vizespohár
borzadva megremeg.

A SOMOGYI KLASSZIKUS

Hinnéd Horátius földje,
oly idilli, méla kép.
Halvány pasztell-ruhában lép eléd.
A dombháton bicskás gazda
szőlőt kötöget,
s a naparany hogy beönti
a bronz földeket,
úgy véled, halk spondeust
ringat feléd a szél.
A völgyben pásztor tilinkóz
és hófehér a nyáj.
Az ökrök smaragd-fübe lépnek,
s hogy latin színt adjon az egésznek,
Bacchus bordala csendül
a présházak felül.
És szíved szavával
Róma szól, mint ősi himnusz.
A völgyben, tán anakronizmus:
ott, hol a tér hosszú és szabad,
fürdővendégekkel a strandok felé
egy kis vicinális szalad.
De mint Tyrrenis a Balaton
és odébb a domb enyhén,
mint a Quirinál ível.
Alatta a zombékok között
a csordás tarka ökreivel.
A háton ekével Ceres fia
szánt és jambusával Rómáig ér.
S bár közel egy század óta holt,
de Horáci-cédrus, mellette
a legnagyobb latin
a hétszilvafás Berzsenyi volt.

MAGÁNY

Az én arcomba jégszemű sikló nem lesett.
Csobogó léptemre széthajlott a berek.
A vizitők kelyhe kék italt kínált,
s a nád cirmán felejtett emelőhálómba
várt reám a magány ezüstlábú pókja.
Árva szöcske sirt kajla kalapomba...

Oly békén éltem itten egykoron,
mint kék vizek mellén a napkorong...

Most iszapos kezemmel csak a vizet merem,
s míg hálóm sarkain négy bölcs lótusz terem,
a parázs nap előtt estig gém kering,
és én vígan halászok árnyas szárnya alatt,
s hálóm, ha fulladt bivaly szarvára akad,
kibontják szépen a jószívű halak...

Egyetlen gondom, hogy bölcsen megvagyok.
És arcomnak vízből szobrot faragok...

LÁPI REMETE-ZSOLTÁR

Kék nádasban élek... Sátram a nádi csend...
Lent, szittyók résein békák brummogása zeng.
Lábam sár-vízbe lóg. Takaróm a zöld bozót.
Szent-könyvem a méla, kígyószemű holt-berek.
Lidércek fényinél öreg bölcsesség brekeg.

Mély áhitat tesped e lencsés hínár ölen.
A zöld vizek álma némán szendertül fölém.
Ölemben hal forog... Szájába nádméz csorog,
s egy liliomnál majd ha földugom fejem,
ajkamra koccint a kristálysín holdkehely.

BALATONPARTON

Kosztolányi Dezsőnek

Cseresznyefa. Kezemre permetez sok fehér szírom,
és én játékosan a vízre hullatom.
S a kék vizen, mint vén rizsbárka ring
a badaacsonyi kőszállító hajó,
s fölöttünk halkan egy gém kering.
Zöld szittyó, színes vadkacsák.
A tóról halkritmusú zenék,
mintha Po Csüi verset hallanék.
Szemközt az üvegégre karcsún
a Gulács finoman ível,
mint kis Fuzsijáma, lila lepleivel.
Napalkonyán a tó Sárga Tenger.
S a pókháló, mint szűz japáni selyem
kopott ruhámra akad a kócsaglesen.
Fehér szirmok, sárga csodák,
fekete bárkák, bordó nádasok,
s az alkonyat rám úgy oson,
mint sárkányt leső gyerekre
egy kínai mese...

TÉLI KÉSZÜLŐDÉS

A tél kék szeme pislog a magtár nagyürü részén
s kinn a gyepen a tőkök kupacokba kirakva pihennek,
sült húsup illata szállldos, ahol a gereblye szemetje
és a szaladni-igyekvő tőkészár serceg a tűzben.

Julcsa elásta a szép tulipán hagymáit a földbe.
Hó-liliom mellett kipirult gyökerekkel alusznak.
Vén egerek szava cincog álmukhoz szerenádót,
s macska nem éri el őket. Földben a téli tanyájuk.

Mint lehelet gőzöl haloványan a trágya melege.
Vérszínű tengeritől zsirosodnak az ölban a disznók.
Itt-ott csóka kering és játsszi csapatba verődnek.

A violák szeme könnyes. Térdel a földön a szöllő.
Kútba zuhant a heves nyár, s rája az ősz vígan ült föl.
S ott heverészik a kút tetején ködfüstű pipával.

ESTI LÁTOMÁSOK

Holdtól világít a kemence fala.
Gazból a tücskök dicsérik fényit,
s halk danájuk, mint a kék homály úgy leng,
elrejtve az est táruló mélyit.

A préház mögött a végtelen guggol.
Vágyától fénylik a baglyok szeme,
s titka kilóg a zöldes éji zugból.

Már csak köd mintázza a konok valót.
Test nélkül lengnek dombok és a fák,
s mint kit az óra egy új elembe szült,
anyagán, mint üvegen nézek át.

A távol, mint hú kutya közelbe jött,
s a sok titok, mint tarka csirkeraj,
tenyeremből eszik a palánk mögött.

SZÜLŐFÖLDEM

Ez itt még Somogy, hol születtem én,
de odébb ki megy, már Tolnába jár,
hol, mint két lány setten egymás elől,
bújósdit játszva, Sió és a Sár.

De itt nálunk, ahány a zsenge völgy,
annyi sok fürge kis patak szalad.
S a nyír és rekettyés sások között
ravaszul fognak szárcsát és halat.

A dombok sárga földje szépívű,
erdőfogta hullámzó sok halom,
vagy eke-bodrozta fodros tenger,
mely fáradt szemnek zsongó nyugalom.

De kék estén dombok, erdők árnyán,
nemrég a fák közt nagy zsvány lapult:
vásáros kasznár és füttyös tyúkász
vére és bankója eléje hullt.

Ma kopott címer árnyán csendesen
fát hordanak vagy némán szántanak,
s a legények vasárnap délután
a szilvafák közt lánnyal játszanak.

És ott, hová a szem aligha lát,
a tónál állnak néma, kék hegyek,
az égnek arcát tartják mellükön,
s hajukban dísznek felhőt rejtenek.

E parton, véled szemben zöld Zala,
itt hevertem át annyi sok nyarat,
indián bőrrel, mezítlen lánnyal
sütkérezvén a tűző nap alatt.

A víz fölött halászsírály kering.
A berken meg gomolygó vak homok,
s e nyárnapok ma úgy állnak körül,
mint Szent Jakabnál omló kőromok,

honnan láthatod a szökő Kapost,
mint nyalja inalva rétek ízét,
megforgatván pár malom kerekén
rémült halaeskák süket seregét.

S kis nyegle városomtól délre
az ezeréves vén Zselic remeg.
Makkoló kondák, kanászkirályok
szállták e földet ősidőkben meg.

A vadon alja, mint barlang, setét.
A kan ős oltárnak dönti nyakát.
Szökellő szarvas agancsa tartja
nagy villájában a holdat magát.

S e lomb alól kocsid homokra fut,
hol dohányvetések táblája áll,
de zöldje közül szép magyar fajtám
füstölgő bánata már egyre száll.

És utad végit a Dráva állja,
tölgyes medre, mint ezüst csík hasít,
falutornyok, mint nagy-nyakú gémekek
ködben ülnek innen-onnan hasig.

A vén csárda némán áll a révnél.
A pandúrleső nyárfá bólogat.
Agg csapláros fenn a hold az égen,
angyalbutykosból jó bort szopogat.

Szeme villog a horvát hegyeken.
Folyóink jegén néha farkas fut át,
s a fegyveres, fázó örök fölött
új vetésre szállnak a vadlibák.

Széptájú Somogy! Szívemre nőttél!
S ha lódulok, a lelked visszaránt!
Tölgyeid lombja, mint méhes dönög:
sok emléked hívó kakuk-madár.

A magyar nyelv örömmünnepén a Vigadóban

A Cédrus Táncgyűttes műsora a Vigadóban

Éppen tíz évvel ezelőtt nyilvánította az Országgyűlés november 13-át a magyar nyelv napjává annak emlékére, hogy 1844-ben – V. Ferdinánd uralkodói jóváhagyásával – ezen a napon fogadta el a reformországyűlés azt a törvényt, amely a magyar nyelvet hivatalos államnyelvvé avatta. 2011 óta rendez meg tehát minden évben november 13-án az *Anyanyelvpolók Szövetsége* a magyar nyelv napjának gáláját a pesti Vigadóban, a Magyar Művészeti Akadémia székházában. A nyelv-művelő mozgalom vezetői és tagjai ez évben is együtt ünnepelték anyanyelvünket, amelyen átadták a szövetség rangos díjait, kihirdették pályázataik eredményeit. Az est műsorvezetői tisztét Bordi András és Török Annamária rádióbemondó vállalták, a beszédek, laudációk között pedig a Cédrus Táncgyűttes néptáncait láthatták az ünneplők a Magyarhang zenekar kísérete mellett.

Ünnepi köszöntője után Juhász Judit, az Anyanyelvpolók Szövetségének elnöke olvasta fel korelnökük, Kovács Dániel tanár úr levélüzenetét, ezt követően pedig Nyiri Péter, a *Magyar Nyelv Múzeumának* igazgatója mondta el gondolatait nyelvünk szépségéről. – A nyelv közös kincsünk, a miénk, ahogyan Kazinczy mondta: „édes miénk” – emelte ki Nyiri Péter.

A szövetség díjai közül elsőként a *Lőrincze-díjat* adta át Grétsy László professzor, szövetség tiszteletbeli elnöke Lengyel Klára nyelvésznek, egyetemi docensnek. Elmondta azt is, hogy a Lőrincze Lajosról elnevezett, 1993-ban alapított díjból az ötvenharmadikat kapja Lengyel Klára, az utolsók egyike azok közül, akik nemcsak nagyra becsülték, hanem ismerték is Lőrincze Lajost.

A díjazottak a Vigadóban közösen ünnepelnek

A *Deme László-ösztöndíjat* fiatal nyelvészek, nyelv-művelők ösztönzésére, jutalmazására hozta létre az Anyanyelvpolók Szövetsége 2017-ben. Az idei díjazott Ludányi Zsófia nyelvész, adjunktus lett. A 2014 óta átadható *Maróti István-emlékérmét* pedig az idén Nagy Sándorné tanárnő érdemelte ki.

A *Kazinczy-díj Alapítvány* a tavalyi évben *Arany Kazinczy-díjat* adományozott Péntek János erdélyi nyelvészprofesszornak. A koronavírus-járvány miatt a 2020-as Kazinczy-díjakat is idén adta át Szakonyi Károly Kossuth-díjas író, a Kazinczy-díj Alapítvány elnöke és Kerekes Barnabás elnökhelyettes. Kötüntetést vett át Rácz Melinda kolozsvári magyartanár, Otthál Andrea szegedi magyartanár. Idei díjazottként köszöntötték Bóna Judit nyelvészt, egyetemi docenst, Gyarmatiné Rostás Ida balassagyar-

mati magyartanárt, Süveges Gergő televíziós szerkesztő-műsorvezetőt, valamint Szabó Anett újságírót, televíziós szerkesztőt.

A *Péchy Blanka-díjat* 2020-ban Papp Györgyné balatonboglári magyartanár, Vörös Alpár István Vita kolozsvári iskolaigazgató kapta. 2021-ben Budainé Bodnár Edit, a sátorlajújhelyi Kossuth Lajos Művelődési Központ igazgatója, valamint Kósáné Kiscséczi Gabriella csurgói magyartanár vette át a rangos kitüntetést.

A díjazottakat és díjakat méltató gála második részében Fábiánné Szenczi Ibolya tanárnő beszámolt arról, hogy az Anyanyelvpolók Szövetsége a kulturális kormányzattal közösen

21. alkalommal hirdetett anyanyelvi pályázatot *Gyermekjátékok* címen. A pályázat célja most is kulturális örökségünk értékmegőrzése volt. A pályázati kiírás az Édes Anyanyelvünk folyóirat 2021. évi első számában jelent meg. A dolgozatok értékelésekor a zsűri kilenc pályamunkát talált díjazásra méltónak. Ezeket arany, ezüst, bronz minősítéssel jutalmazták. A díjakat Kisfaludy László, az *Emberi Erőforrások Minisztériumának* köznevelésért felelős helyettes államtitkára és Juhász Judit, az Anyanyelvpolók Szövetségének elnöke adta át.

A gálaműsor vége felé, az *Írj levelet Kazinczy Ferencnek!* című pályázat helyezetteit, az első és a második korcsoport gimnazista diákjait pedig Nyiri Péter szólította színpadra.

◆◆ (B. M.)

KOVÁTS DÁNIEL

GONDOLATOK A NYELVMEGŐRZÉS SZOLGÁLATÁRÓL

Grétsy László
professzor átadja a
Lőrincze-díjat Lengyel
Klára nyelvésznek

A Magyarhang zenekar játszik

Fotó: Reiser György Lukács

Atérben sokféle, sokféle ember gondol arra ma – kis időre elcsendesedve –, hogy anyanyelvünket ünnepeljük, azt az adományt, amely a nagyvilágban csaknem tizenötmillió embert közös hagyománykörbe kapcsol. Tíz évvel ezelőtt nevezte meg a magyar országgyűlés november 13-át a magyar nyelv napjaként, és amikor a honatyák így döntöttek, bizonyára anyanyelvünk ezeréves küzdelmének egyik nagy eredményét kívánták hangsúlyozni.

Nemrég – egy Kazinczy-esszét keresve – a Hazai Tudósítások 1806-os évfolyamában lapozgattam, s a július 19-i számban egy névtelenül közölt, *A kis mécs* című epigramma került szemem elé, amelyet tehát egy emberöltővel nyelvünk teljes hivatalos elismerése előtt vettek papírra, és így hangzik:

Pislog ezen kis mécs; meg lévén béle emészte;

*Élete várja kegyes Gondviselője kezét.
E kihaló kis mécs – megvalljam? – mi Haza nyelvünk*

Hív segedelmet vár a Haza Nagyjaitól.

És – szerencsénkre – jött is a segedelem, a mécses ma is hordozhatja a fényt.

Deme László nyelvészprofesszor jut ezen a ponton eszembe, akinek holnap lesz századik születésnapja, és aki remek tanulmányban vázolta föl egy évezred küzdelmét nyelvünk fejlődéséért. Mert – mint Vörösmarty *Szózatában* emlékeztet rá – gyakran támadta létünket és nyelvünket balszerencse, vizsály, szenvedés; sőt, kísértett a nemzethalál réme. Jöttek idők, amikor alig volt „kegyes Gondviselője” a kis mécsnek, de égi segítséggel mégis fel tudott lobbanni; lett belőle fáklyaláng, amelyet nemzedékek adtak egymásnak tovább. Felismerték – ahogyan a nyelvtudós megfogalmazza – „a nyelvnek társadalomszervező, az élet minden

területét átfogó szerepét”, azt, hogy „az anyanyelv minden nép fejlődésének nélkülözhetetlen emelője”.

Megérezték eleink már ezer évvel ezelőtt, hogy ugyan a latin segítségével válhat a magyarság európaivá, de nem mondhatnak le az anyanyelv jogairól. Előbukkannak a latin nyelvű szent szövegekben a glosszák, a szójegyzékek. A reformáció aztán hatalmas lendületet adott az anyanyelvűsödéshez: a Biblia „széles körben szövegélménnyé vált”, fokról fokra enyhült a latin nyelv kényszere az olvasásban, a levelezésben. Jött azonban az újabb próbatétel: a megerősödő Habsburg-hatalom németesítő törekvéseivel kellett szembenézni.

Csak egy megújuló, a tudomány művelésére, a közigazgatás és a jogrendszer működtetésére alkalmas magyar nyelv lehetett versenyképes mind a latin, mind a német ellenében. A nyelvújítás folyamata elősegítette a témákban, műfajokban, nyelvi eszközökben színesedő irodalmi élet kialakulását, a magyar nyelven való oktatás és közélet kibontakozását, a Tudós Társaság pedig helyesírási szabályzatot, szótárt, nyelvtant alkotott, rögzítette és kiszélesítette a nyelvhasználatot. 1844. október 13-án így juthatott diadalra a harc: az Országgyűlés, a kancellária, a Helytartótanács, az ítélkezés és az iskolai tanítás nyelve a magyar lett.

A küzdelem nem ért ezzel véget, tart máig. Hiszen az igényes beszélt változat kikristályosodását, a tudomány és technika idegen terminológiájának magyarítását, a kisebbségben, szórványban élők nyelvmegőrzésének elősegítését folyamatos, kötelező szolgáltatnak kell tekintenünk, különösen nekünk, akik az anyanyelvápolás jegyében szövetkeztünk. Olyan eszköz birtokosai vagyunk, amely – mint Deme László írta – „a legtermészetesebben, legközvetlenebbül és legakadálytalanabban emelhet mindenkit a műveltségnek, az emberségnek legmagasabb fokára”.

Gondoljunk tisztelettel azokra, akik „mi Haza nyelvünk” mécsvilágát életben tartották! És szívből kívánom a sikeres folytatást: erősítse a mai ünnepi alkalom felelősségtudatunkat, elkötelezettségünket páratlan kincsünk őrzésében, gyarapításában, a harmonikus emberi kapcsolatok alakításában! ♡

PORTRÉFILMEK AZ M5 TÉVÉCSATORNÁN

Olvasóink már tudják, hogy a Lyukasóra folyóirat szerkesztésekor fontosnak gondoljuk az értékörzés mindannyi formáját. Ezért találkozhatnak lapunk hasábjain időről időre különféle szellemi fórumokon elhangzó izgalmas előadások vagy éppenséggel rádiós, televíziós műsorokban zajló diskurzusok leírt-szerkesztett változatával is. Most egy november végén elhangzott beszélgetést örökítünk meg ily módon az M5 csatorna Ez itt a kérdés műsorából, amelynek révén a Kossuth-díjas színház- és irodalomtörténész, író, rendező Szigethy Gábor portréja sejlik fel előttünk. A Dömök Dóra rendezte műsorban, amelyből nagyobb részleteket adunk közre, Szigethy Gábort riporterként Sipos Szilvia műsorvezető kérdezte. (A szerkesztő)

MÍKOR BOLDOG AZ EMBER?

Szigethy Gábor szubjektív pályaképe

Szigethy Gábor az Ez itt a kérdés műsorában

Mezei Mária monológiából:
„Én sok mindent mondtam itt most, egyet talán nem.
Az élet, még ez a szörnyű, bezárt siralomházi lét is, mindennél többet ér.”
(Szigethy Gábor: Pikáns zsoltár)

Narrátor: – Szigethy Gábor Kossuth-díjas színház- és irodalomtörténész, író, rendező, egyetemi tanár. Az érettségét követően két évig díszletmunkás volt a Vígszínházban, majd az Irodalmi Színpadon. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán magyar-népművelés szakon szerzett diplomát 1967-ben. 1966-tól bő egy évtizeden át a Magyar Színháztudományi Intézetben olasz lektorként és tudományos munkatársként dolgozott. 1971-től négy éven át a *Kritika* című folyóirat főszerkesztő-helyetteseként elsősor-

ban színházi kritikákat írt. 1972-től 1993-ig magyar irodalomtörténetet és színháztörténetet tanított az ELTE felvilágosodás és reformkori magyar irodalomtörténeti tanszékén. 1990-ben részt vett a Veszprémi Egyetem színháztörténeti tanszékének megalapításában, ahol később tanított is. 1993-tól hat évadon keresztül a Veszprémi Petöfi Színházban, majd a Györi Nemzeti Színházban rendezett. 2000-től tanított a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen és tanít a Színház- és Filmművészeti Egyetemen. 1968 óta közel félezer tanulmánya, cikke és egyéb írása jelent meg különböző folyóiratokban. 1981 és 1989 között írta és szerkesztette a *Gondolkodó magyarok* művelődéstörténeti sorozat ötvenhat kötetét. Könyvet írt több jeles színészről, így Dajka Margitról, Szendrő Józseféről, Kállai Ferencről, Bessenyei Ferencről, Latinovits Zoltánról és Ruttkai

Éváról. Számos tanulmánykötete jelent meg a reformkori és a XX. századi irodalomról és történelemről.

– „Nem akarok rendezői önmegvalósulást látni. Nekem érzelem, történet és katarzis kell...” Mai vendégünknek ezeket a szavait egy korábbi interjúból kölcsönöztem, amelyben arról is szólt ennek kapcsán: elszomorítja, amikor azt látja, hogy a színészek világítási felületekké válnak. Azon tűnődtem, hogy valaki, aki oly sok színésznagysággal került kapcsolatba a munkája révén és a magánélete során, mint ő, miért jut erre a megállapításra?

– Tíz év után most újra tanítok a Színművészeti Egyetemen, és azt kérdezte tőlem valamilyen hallgató, hogy láttam-e a *Rómeó és Júliát* a Nemzeti Színházban? Mondtam, hogy azt speciel meg szeretném nézni, de tőlem ne kérdezzenek mai előadásokra vonatkozó véleményt két okból. Egyrészt, mert nagyon keveset járok színházba, másrészt én nem akarom őket befolyásolni... Nekem tudniillik rossz véleményem van a jelenlegi világszínhárról. Ez az én ízlésem dolga, másfajta színházon nőttem fel. De azt is tudom, hogy létezett olyan színházi korszak, mondjuk a commedia dell'arte, amikor nem volt író, és a színészen múltott minden. Most viszont olyan a koncepció, az számít színháznak, ha a rendező önmegvalósul... De nemcsak a színház ilyen, a politikusok is folyton önmegvalósulnak ahelyett, hogy szolgálnák az országot. Mert ez egy exhibicionista, mindent nekem korszak, ahol a színházban is ez érvényesül; tehát nem szeretek színházba járni. Annyi jó könyv van és annyi kedves ember, akivel lehet értelmesen, okosan beszélgetni. Maga a tanítás is öröm számomra, most újra közelről látok húszéveseket, és izgalmas figyelni, hogyan látják ők ma a világot.

Szigethy Gábor és Sipos Szilvia műsorvezető

– Ezt most ugyan higgadtan, majd hogyan sztoikus nyugalommal fogalmazta meg, de nem dühíti?

– Már nem az én dolgom dühöngeni... Volt idő, amikor dühöngtem, volt idő, amikor a világot akartam megváltani, egy nyolcvanéves ember próbáljon bölcs lenni, higgadt maradni és azzal foglalkozni, ami most érdekli. Én most két könyvet írok egyszerre, és élvezem a tanítást.

– Azért még feszegetném a témát annyiban: hisz ön abban, hogy a színház változtathat rajtunk? És fontos, hogy ez etikai kérdés is legyen?

– Minden cselekvés etikai kérdés, tehát nemcsak a színház tud rajtunk változtatni: egy verseskötet is tud, egy rádióadás is, egy televíziós adás is, minden... A kérdés, hogy milyen az a színház, milyen az a könyv, és így tovább. Tehát minden etikai kérdés, ma például bizonyos tévéadások romboló hatással vannak az emberekre, akik ezt esetleg észre sem veszik. Belegondolva, az én életemnek csak az egyik területe volt a színház, és nem is a meghatározó területe, mert az írás, a tanítás sokkal fontosabb volt. Végül is én azért lettem ötvenéves koromban rendező, mert Major Tamás nem vett föl huszonkét éves koromban rendezőnek. És ötvenévesen, amikor meguntam az egyetemmet abban a formájában, ahogy már rutinosan csináltam, gondoltam, elmegyek és rendező leszek egy darabig. De a színház is csak egy terület az életben, hisz alapvetően én, hogy is mondjam: ha valamihez értek rendesen, és a szakmám, hát az a tanárság és a reformkori magyar irodalom.

– Említette Major Tamást és a huszonkét éves korát, de menjünk egy picit még vissza: az Apáczai Csere János Gimnáziumban az osztályából talán ön volt az egyetlen, aki nem ment rögtön egyetemre, hanem elment a

Vígyszínházba díszletépítő munkásnak. Miért alakult ez így?

– Nagyon egyszerű a dolog: meg akartam tanulni a szakmát. A színházban aztán mindenki tudta, hogy a Szigethy a buzgó mócsing, minden munkát rá lehet bízni. És igen, ha már kész volt a díszlet és a többiek elmentek a kocsimába, akkor én beálltam bútorozni, amikor kész volt a bútor, segítettem a kellékeseknek, segítettem az ügyelőnek, aztán mentem statisztálni. Meg akartam tanulni a színházat, és ez számomra végtelenül hasznosnak bizonyult. Amikor rendező lettem ötvenévesen, s az első díszletállító próbán az egyik díszítő azt mondta, hogy rendező úr, azt nem lehet, én megkérdeztem, hogy miért nem lehet? Hát mert az nehéz fal, egy méterre... Akkor én megfogtam a díszletfalat, és fölraktam egy méter magasra...

– Saját kezűleg?

– Persze... Technika kérdése, hogyan kell egy ilyen hat méter magas falat fölrakni valahová. A díszítő itt nem idézhető módon kérdezte, hogy ezt honnan tudom. És attól kezdve a színházban nekem nem volt olyan problémám, hogy egy világosítóval vagy egy díszletmunkással megbeszéljem, mit, hogyan kell csinálni, mert tudták, hogy én is tudom, hogy mit kell csinálni.

– Ennek nyilván vannak másfajta, emberi vetületei is. Mit tanult ebből az időszakból ilyen értelemben?

– Én állandóan bent voltam a színházban, és ha már semmi dolgom nem volt hivatalosan, akkor beültem a nézőtérre próbát nézni. Emlékszem, amikor az *Orfeusz alászáll* című darabot próbálták, Ruttkai Éva játszotta a főszerepet, én néztem a második felvonást, de mivel rettenetesen unalmas volt, egy kicsit elszundítottam. Vége volt a felvonásnak, világítás, megyek ki a vasajtnál, és jön velem szem-

ben Ruttkai Éva, aki azt kérdezte: „Nagyon unalmas?” Akkor, ugye, fölmerült az emberben, hogy a nagy művésznőnek egy slapaj erre mit mondhat, de, hála istennek, belépett az akkor hét éves lánya a vasajtnál a másik oldalon, és én azt dadogtam, hogy „művésznő, a kislánya...”. Hát, akkor még nem tudtam, hogy majd feleségül veszem évek múltán, de megtanultam, hogy a színház ilyen. Hogy a nagy színész is ideges a próbán, és a díszletmunkást is megkérdézi. Megtanultam azt, hogy a színészek milyen világban élnek. Megtanultam, de akkor még nem akartam benne élni, aztán később nagyon élveztem, hogy benne élek... Egyszer megkérdézték tőlem, hogy miért hagytam ott az egyetemi katedrát. Húsz év után miért hagytam ott? Hát, mondtam, mert öt perc alatt felmondtam... Ugyanis a gondolat megszületése és a szóbeli közlés közt, hogy felmondok, azalatt öt perc telt el. Hogyan történt? Úgy, hogy egy nagyon zűrös időszakban, sok munka közepette bementem az egyetemre, letettem a szobámban a kabátomat, hogy egy nagy előadást megtartsak. Másfél óra, mi a téma? Ja, Csokonai drámái... Bezártam a szobámat, mentem végig a jó harmincméteres folyosón, és azalatt fölkészültem. Majd bementem, és másfél órás előadást tartottam. Amikor jöttem kifelé, állt egy fiú az ajtóban, rám nézett, és nagyon őszintén azt mondta: „Csodálatos volt az előadás, tanár úr!” Abban a pillanatban tudtam, hogy föl kell mondanom.

– Mert?

– Mert ha én ötperces felkészülés után olyan előadást tudok tartani, ami a gyerekek számára csodálatos, az azt jelenti, hogy csak rutinból dolgozom. Ez pedig kétségbeejtő. Azt jelenti, hogy nem érdekel már a világ, mert öt perc alatt meg tudom keresni a kenyeremet... Úgyhogy fölmondtam, és elmentem a veszprémi színházba rendezőnek. Amikor azt meguntam, mert úgy éreztem, hogy jobban már nem fogom tudni csinálni, amennyit tudtam, azt megcsináltam, akkor elmentem televízióba műsorokat rendezni. Készítettem húsz dokumentumfilmet, de annak is vége volt, és most már körülbelül tizenöt éve főleg íróként dolgozom. Közben azért csináltam egy múzeumot, a Ruttkai Éva-émlékszobát, ez tizenöt évet jelentett az életemből, aztán tizennégy év volt a Márai Szalon, amelyet tizennégy éven keresztül vezettem is.

– Említett egy hét éves kislányt, mi most ezzel a hét éves kislánnyal szeretnénk folytatni, aki természetesen, azóta felnőtt lett. Szigethy Gábor 1972-től két évtizeden át magyar irodalomtörténetet és színház történetet tanított az ELTE-n. Itt ismerte meg hallgatójaként későbbi feleségét, Gábor Juliát, akit az egyetemi évekről és élményekről kérdeztünk a film-bejátszásunkban.

Mezei-portré

Mezei Mária
az otthonában

A Dajka
Margit-kötet
címlapja

Ruttkai Éva Gábor Miklóssal és lányukkal,
Julival állatkerti látogatáson 1960-ban

Gábor Júlia szerkesztő: – Az 1973–74-es tanévben tanított engem, akkor még valóban csak a tanárom volt. Tíz évvel volt nálunk idősebb, tehát fiatal tanárnak számított, nagy rajongótáborral. Akkor még meg kellett küzdenem több másik ifjú hölgygel is, akik mind rajongtak érte mint tanáráért. Mai szemmel már kicsit nehezebb visszagondolni arra, hogy milyen volt tanárnak, de az biztos, hogy azóta is tanít. Az ELTE-n aztán megalapították a veszprémi színháztudományi tanszéket, később pedig és mind a mai napig tanít a Színházművészeti Egyetemen. Tanár, szerintem elsősorban tanár. Ha engem megkérdeznének, hogy öneki mi a foglalkozása, én azt mondanám, hogy tanár, ma is nagyon sokan tanár úrnak szólítják. Ez a legjobb tulajdonsága, ezért szeretik nagyon a diákok. Amikor előadást tartott nekünk – egy egyetemi előadás az másfél óra –, és elkezdett beszélni valamiről, egyszer csak úgy tűnt, mintha egy másik szál kezdődött volna, majd egy idő után újabb szál, és az ember kicsit elbizonytalanodott, hogy vajon most miről fog szólni ez az előadás. Ám ahogy közeledtünk a másfél óra végéhez, elkezdte ezeket a szálakat fölszedni, egymáshoz kötni, és a végére az egész tényleg egy gyönyörű, nagy ívű gondolattá állt össze. [...]

– Maradjunk kicsit még a feleségénél, illetve a családjánál, hiszen Ruttkai Évát már korábban ismerte, például a *Vígyszínházból*.

– Én ismertem őt, ő látott engem.

– *Hogyan élte meg azt, hogy nemcsak Évához, hanem Latinovits Zoltánhoz, sőt Gábor Miklóshoz is közel került ilyen módon is?*

– Mindig úgy fogalmaztam Évával kapcsolatban, hogy a testvérem, a legjobb barátom és az édesanyám. Nekem nagyon fiatalon meghalt az édesanyám. Miután színházban is töltöttem hosszú időt, és aztán színikritikus voltam, rengeteg színészt ismertem, tehát azért ez nem úgy hatott rám, mint aki civil életből egyszer csak meglát közelről egy színészt. Na most, az összekerülő családokról... Latinovits Zoltánnal nekem minimális volt a személyes kapcsolat, hiszen '74-ben kerültünk össze Julival, és Latinovits Zoltán '76-ban meghalt. És pont abban a periódusban Zoltán és Éva között volt némi feszültség, sőt távolfartás. Éva egy év után fogadott el engem, Gábor Miklós viszont csak tizenöt év múlva. Ez természetes, mert Évát én imádtam. Miklóssal nagyon másfajta emberek voltunk, nagyon másképpen láttuk a világot. Hogy is mondjam... A feleségem imádja és imádkozta az apját, én imádtam a

feleségemet, tehát akkor nekem valahogy rendbe kell tennem ezt a kapcsolatot, holott szinte semmiben nem értettünk egyet, ami irodalom, ami színház. És azután ez lassan összecsiszolódtott. Egyszer csak mondtam Julinak, hogy apáddal beszéltem telefonon az elmúlt órában, megbeszéltük a zalaegerszegi *Ember tragédiáját*. Mert ahogy én is korosodtam, apósom is öregedett, s ahol volt érintkezési pont, ott az szorosabbra fonódott, ahol meg nem volt, az pedig már nem volt lényeges.

– *Különben keményen szokott vitázni?*

– Az attól függ, hogy kivel vitatkozik az ember. A feleségemmel például ilyenkor átváltak tegezésre, jóllehet gyakran magázom, és megvitatjuk, hogy éppen mi legyen ebédre. Máskülönben soha nem vitatkozunk, illetve néha a munkában igen. Mi nagyon sokat dolgozunk együtt. Én könyvet is kézzel írok, azt szoktam mondani, hogy a titkárságom intézi a számítógépes dolgomat, mert én nem foglalkozom a számítógéppel. A telefonon SMS-t sem írok, mert az rontja a helyesírást, tehát telefonálok. Ha dolgozunk, szerkesztőként a feleségem kapja meg először a már általam nyomdakésznek ítélt kéziratot. Ilyenkor egy kicsit félek, mert pokolian pontos észrevétele-

Szigethy Gábor

LATINOVITS

Kovács Ákos
az Arany János-műsorban

ket tesz. Nagyon jó szerkesztő, mert nem egy elvetélt író, aki át akarja írni az én írásomat, hanem remek minőségi érzékkel kiszúrja a hibáimat, amit rossz elviselni. És akkor meg-esik, hogy egy kicsit ideges vagyok. Vitában szenvedélyes vagyok, és ha felbőszítenek, akkor gorombán tudom az álláspontomat képviselni. Amikor rövid ideig politizáltam és mindenáron politikust akartak faragni belőlem, megmagyaráztam anno Horváth Baláznak: én teljesen alkalmatlan vagyok arra, hogy miniszter legyek. Mert először is, nem tudok ülni egy hivatalban. Félóráig sem tudok ülni, legfeljebb, ha dolgozom, mármint a saját íróasztalomnál. Másodszor pedig ahhoz, hogy valaki hasznos politikus legyen, igenis bizonyos kompromisszumkészséggel kell rendelkeznie. Ez pedig bennem egyáltalán nincs meg. Ha valamiben én hiszek, abból egy tapodtat nem engedek. [...]

– Ön több legendás színművész hagyatéka mellett Mezei Mária szellemi örökségét is kezeli, akinek a Pikáns zsoldár című előadással és könyvvel állított emléket. A darab főszereplője, Pápai Erika elmondta, hogy ennek színre állítása során a színpadi munkát viszont mellette tanulta. Vagyis színészként is kipróbálta magát.

Saját mércéje szerint Szigethy Gábor milyen színész?

– Fogalmam sincs, én nem vagyok színész. Intelligens színházi embernek gondolom magam, aki ezt meg tudja oldani. Többen azt mondják, hogy nagy lendülettel... Ez is egy játék, és a játékot komolyan kell venni. Az egész élet egy nagy játék, s akkor boldog benne az ember, ha élvezi. Rettenetesen sajnálom azokat az embereket, akik azt mondják vasárnap este: jaj, holnap már megint dolgozni kell menni! Azoknak boldogtalan az élete. Mondjuk, az igaz, napi nyolc órában én utoljára az Irodalmi Színpadon dolgoztam, 1961-ben. Attól kezdve tanítottam az egyetemen, kiállításokat rendeztem, tévét rendeztem, színházat, de ezeket mind kötetlenül. Azt szoktam mondani, hogy én soha életemben nem dolgoztam. Csak tanítottam, írtam, rendeztem, kiállítást rendeztem vagy cipőt pucoltam, mosogattam, amit ugyanolyan jókedvvel tettem otthon. Mert ha jókedvűen csinálom, akkor minden kellemesebb. [...]

– Kaland a régi királlyal. *Ezzel a címmel készült el 2008-ban Kovács Ákos és Szigethy Gábor Krúdy-műsora. Majd kettejük együttműködése 2017-ben egy Arany János-esttel folytatódott. Kíváncsiak voltunk, hogy a Kossuth-díjas előadóművész Ákos, hogyan látja színházi mentorát.*

Kovács Ákos: – Részemről félve mondom ki a barátság szót, de én mindig is nagyon tiszteltem a kort, mindig is a sokkal idősebb emberek között éreztem jól magamat. Az, hogy Gábor idősebb nálam néhány évvel, évtizeddel, az annyiban számított, hogy az ő tanácsára jobban hallgattam, mint másokéra. A benne sűrűsödő tapasztalatot, tudást tisztelettel közelítettem meg. Ő nem kerüli a konfliktusokat, nyíltan megmondja, hogyha valamivel problémája van, egyszer az Arany János-műsor környékén majdnem kenyértörésre is került a sor kö-

Szigethy Gábor az M5 műsorában

zöttünk. Annaira más volt az, amiről én azt hittem, hogy én szeretném. De igazából azt szerettem volna, ami történt, csak nem tudtam, hogy milyen eszközökkel. [...] Azt hiszem, mi azért nem statikusok, mérnökök vagy hidépítők lettünk, mert a mi épületeink, építményeink naponta változnak. Tehát nincs két egyforma előadás sem. Nagyon furcsa műfaj ez a csepű-rágás, amelyet – talán nem haragszik meg sem ő sem a nézők, ha azt mondom, hogy – mindketten vagy mindahányan művelünk. Ebben olyan szilárd pontot találni, amilyen az ő tudása és ízlése, az ritka nagy ajándék.

– *A teljességről szólva emlékezetesek még komoly színházi rendezései Veszprémből meg Győről. Vagyis a kör szépen bezárul, semmi sincs, ami kimaradt volna...*

– Most nyilván az lenne az igazi válasz, hogy végre teljesült a gyerekkori álmom. De nem... Annyi minden teljesült az életemben, és engem mindig az izgat, amit éppen csinállok. Most például szeretném megírni a magyar borokról szóló könyvemem, most a borok izgatnak ilyen szempontból. Ott állnak a munkaborok a pincében arra inspirálva, hogy kitaláljam az egyes fejezeteket. Kíváncsi vagyok. És meggyőződésem, hogy ameddig az ember kíváncsi, ameddig dolgozni akar, és ameddig az a mániája, hogy jót akar adni valakiknek – jó könyvet írni, jó színházat csinálni, a feleségének jól kipucolni a cipőjét, ezek mind ugyanazok kategóriák –, addig teljes az élete. Az eredmény szempontjából persze van különbség, egy jól kipucolt cipő nem hasonlít egy jól megírt könyvhöz, de az örömet okozás mértékében valójában mindegy. Oda kell figyelni másokra, és akkor az ember boldog.

– *Nem hinném, hogy csak a borokkal foglalkozik. Mi lenne az, amit feltétlenül szeretne megcsinálni a közeljövőben?*

– Egy másik könyvem is elkészült félig. Az Országút című lapban indítottam el, és az 50-es, 60-as évek filmjeiről írok. Nem film-történetet, hanem kor- és filmesszét. Várom, hogy megjelenjen a következő **könyvhétre a** – kimondom hát! – *Hírlapom* című könyvem.

– *Újságcikkekből áll majd?*

– Igen. Voltaképpen ez egy önéletrajz 1919-től 1989-ig. Csak újságcikkek és a politika tükrében. És ha ezt a két könyvet meg tudom írni, akkor szeretném – kaptam felhatalmazást a feleségemtől – kedvem szerint megírni azt a könyvet Ruttkai Éváról, amelyet csak én tudok megírni. Ha lesz még erőm, akkor ezt még nagyon szeretném.

– *Kíváncsian várjuk, és köszönjük, hogy a vendégünk volt!*

– Köszönöm, hogy itt lehettem! ♡

(A portréfilm
alapján összeállította:
Sághy Ildikó)

A WITTELSBACHOK A MAGYAR NEMZETI MÚZEUMBAN

Száz évvel ezelőtt Magyarországon halt meg az utolsó bajor király, III. Lajos. A kerek évfordulóról időszaki kiállítás rendezésével emlékezett meg a Magyar Nemzeti Múzeum, amelynek látványos megnyitóját Wittelsbachok – Sisi családja címmel november 26-án tartották a múzeum dísztermében. A Magyarországot második otthonának tekintő uralkodó mellett családjának, a Wittelsbachoknak ismert és kevésbé ismert tagjait is bemutatja a kiállítás, azokat, akiknek fontos szerep jutott hazánk történelmében. A legismertebb és a magyar nép rajongását leginkább elnyerő Wittelsbach természetesen Erzsébet királyné, akit közeli családtagjai Sisinek becéztek. A látogatók betekintést nyerhetnek a fiatal Erzsébet bajorországi életébe, képzeletbeli fényképalbumába és néhány, egykor Erzsébet tulajdonában lévő tárgyat is megcsodálhatnak, amelyek műtárgyvédelmi okokból csak ritkán kerülnek közszemlére. Szererpel a kiállításban a gyűlölt anyós, Zsófia főhercegné és egy kedves nagynéni, valamint a magyarok által is nagyra becsült Karolina Augusztia királyné is.

Sisi családja

A Wittelsbach család a legjelentősebb és leghosszabban regnáló európai dinasztiák egyike, uralmuk hétszáz évre tehető. Szerteágazó és szövevényes családfájuk két császárral, tizenhat királlyal és harminchét választófejedelemmel büszkélkedhet. Több mint hétszáz éven át álltak Bajorország élén, becsvágyuknak, kiterjedt diplomáciai és dinasztikus kapcsolataiknak köszönhetően számos más európai országra is igyekeztek kiterjeszteni a hatalmukat.

Magyarországnak is volt egy Wittelsbach-királya, igaz, csupán két évig. Ottó az Árpád-házzal való rokonsága révén formált jogot a trónra, hatalmát azonban nem sikerült megszilárdítania. Bajorországba visszatérve sem feledte magyarországi kalandját, és élete végéig viselte a magyar királyi címet.

A Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója, L. Simon László köszöntötte a megnyitó látogatóit. Beszédében utalt arra is, hogy III. Lajos, az utolsó bajor király száz éve

Magyarországon hunyt el, Sárváron, és hogy erre az évfordulóra Tordai-Lejkó Gábor, Magyarország müncheni főkonzulja hívta fel a figyelmét. Így született meg négy hónap alatt, imponáló gyorsasággal a kiállítás.

Tordai-Lejkó Gábor köszöntőjében szökött arról, hogy Szent István és Gizella házassága óta az ezeréves magyar–bajor kapcsolatok végigkísérik történelmünket. Utalt arra is, hogy az utolsó bajor király, III. Lajos Sárvárt tekintette második otthonának – a Nádasy-kastély* és

Enteriőrök a Magyar Nemzeti Múzeum kiállításából

Sisi hálófőkötője

Gulyás Gergely és L. Simon László a megnyitón

A bajor Szent Hubertus-rend keresztje

Ruhaderék Sisi ruhatárából

Sisi és Ferenc József gyermekeikkel a gödöllői kastély parkjában. Bal szélén a gyermek Rudolf

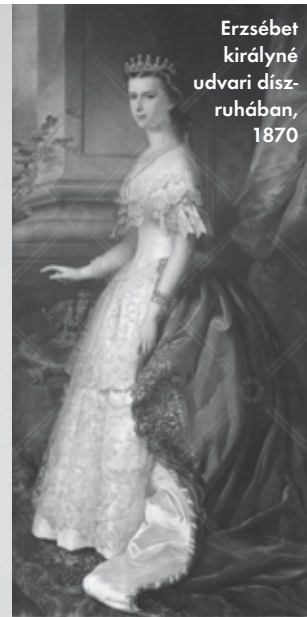
Erzsébet királyné magyar koronázási öltözékében, Emil Rabending felvétele, 1867

Kereszt alakú függő és láncdredék, XIX. század

Erzsébet királyné udvari díszruhában, 1870

Sisi a családjával

Emil Rabending felvétele a királynéről kutyája társaságában, 1865–66

birtok 1875-ben került Wittelsbach-tulajdonba –, itt hunyt el 1921 októberében.

A kiállítást *Gulyás Gergely*, a Miniszterelnökséget vezető miniszter nyitotta meg, aki a magyar történelem szempontjából két kiemelkedő Wittelsbachról emlékezett meg hosszabban: II. Miksa bajor választófejedelemről, aki részt vett 1683–87 között a törökellenes hadjáratokban, és Nándorfehérvárt az ő vezetésével foglalták vissza. A másik személy pedig Erzsébet királyné, akit a kiegyezés jelképének is tekintenek, s hogy mit jelentett személye a magyarságnak, bizonyítja: halálakor példátlan hosszúságú, harmincnapos gyászt tartott az ország.

A kiállításon a belépőt Sisi egész alakos képe fogadja. A múzeum gazdag gyűjteményeiből kiválasztott tárgyakat úgy egészítették ki közgyűjtemények és magángyűjtők segítségével, hogy a látogatók látványos képet kaphassanak a bajor–magyar kapcsolatok ezeréves történelméről és kiemelten a Wittelsbach családról. Közel száz eredeti műtárgy, köztük festmények, ötvöstárgyak – egy ezüst asztalközép –, porcelánok, fotók, viseletdarabok

mellett látható Erzsébet királyné kalapja, főkötője, alsószoknyája, rég nem látott személyes használati tárgyai, köztük a gyémántokkal gazdagon díszített két személyes rendi ékszerre, valamint több fényérzékeny, féltve őrzött, ritkán látható fénykép is.

Először láthatja a közönség kiállításon az MNM egyik idei vásárlását, a koronázási palást töredékét, melyet a palást I. Ferenc József és felesége, Erzsébet királyné koronázása előtt végzett javításakor tett el emlékébe az egyik mesterember. (Ennek történetéről a *Lyukasóra* ez évi 3–4. számában közöltünk képriportot – *a szerk.*) A hagyomány boldog Gizella magyar királynéhez köti a palást alapját képező miseruha készítését és adományozását, aki bajor hercegnőként lett első királyunk, Szent István felesége.

A rangos hazai gyűjtemények válogatott tárgyai között láthatók Münchenből érkezett műalkotások is. Két festményt egyenesen egy Wittelsbach herceg palotájának faláról akasztottak le. A kiállítás 2022. február 20-áig látogatható.

◆ Weltler Ildikó

*A sárvári Nádasdy-család szerepéről a *Lyukasóra* mostani számában Sylvester János Új Testamentum-fordítása kapcsán olvasható érdekes beszámoló.

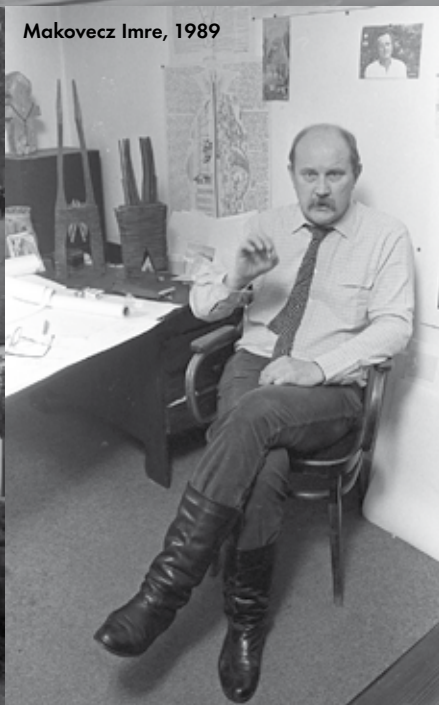
„ÉG ÉS FÖLD KÖZÖTTI ÉPÍTÉSZEZET”

Makovecz Imre felső-krisztinavárosi templomának rajza

Kiállítás az MNM kerítésén

Makovecz Imre, 1989

A vándorló Makovecz-oszlop

A múzeum kerítésén elhelyezett tablókon, közös kiállítással és installációval emlékezik Makovecz Imre halálának 10. évfordulójára a Magyar Nemzeti Múzeum és a Makovecz Imre Alapítvány. A magyar organikus építészet legnagyobb alakja előtt tisztelegve az Ég és föld közötti építészet – Makovecz Imre 1935–2011 című kiállítás összesen negyvennyolc tablón mutatja be a Kossuth- és Ybl Miklós-díjas magyar építész válogatott életművét a november 20-án megnyílt tárlat, amelyet 2022. január 15-éig nézhetnek meg a múzeum környékén sétálók.

Az úgyszintén MNM-esemény fotókiállításának tabloin szerepelnek a Makovecz által tervezett templomokról, közösségi épületekről készített felvételek, mint például a csikszeredai római katolikus templom, a sevillai magyar pavilon, valamint az egyelőre csak terveken és maketten látható Feltámadás temploma. Láthatók Bartók Béla egyetlen, ám világhírű operájának, *A kékszakállú herceg várának* díszletei, és ennek tervei is. Emellett a látogatók az adott építményhez kapcsolódó idézeteket is olvashatnak a művésztől azzal a céllal, hogy mindezekon keresztül még jobban megismerhessék magát az embert.

„A képek kiválasztásakor arra törekedtünk, hogy minél átfogóbban mutassuk be édesapám életművét. Nagy megtiszteltetés nekünk ez a tárlat, és önmagában a nemzet múzeumával való együttműködés szimbolikus értékű az alapítványunk számára” – mondta el a megnyitón Makovecz Pál, az alapítvány kuratóriumának elnöke.

A kiállítás részének tekinthető az az utazó oszlop is, mellyel a szervezők a mester szellemiségét kívánják közelebb vinni az emberkehez. A két és fél méter magas installáció mind a négy oldalán fotók és tervrajzok láthatók Makovecz épületeiről, valamint a falakba épített monitorokon különféle digitális tartalmak, tematikus filmek, légi felvételek engednek betekintést a páratlan életműbe. Az oszlopot – mely teljesen külön mozog a kiállítástól – az ország nagyobb városaiban, Tatán, Győrben és Székesfehérváron állítják fel két-három hétre egy-egy frekvenciánál, gyakran látogatott helyszínen. A körutazás jövőre is folytatódik, a múzeum újabb városokba is eljuttatja a mozgó tárlatot. ♡ W. I.

Rétvári Bence, Makovecz Pál és L. Simon László a kerítéskiállítás megnyitóján

ADVENTUS DOMINI...*

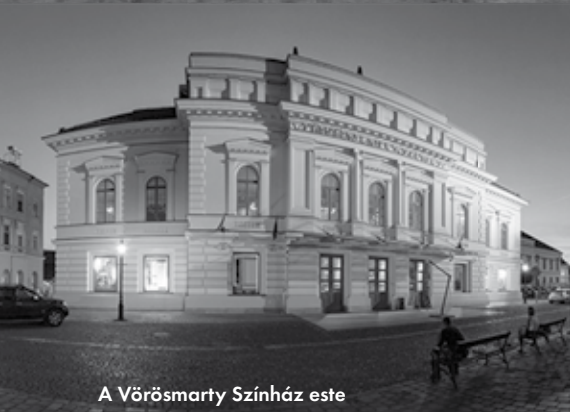
Újszövetség-maraton a Vörösmarty Színházban

Közös gyertyagyújtás

A Hermann László Zeneművészeti Szakgimnázium és AMI diákjainak fellépése

A Vörösmarty Színház este

A közös bibliaolvasás már az első alkalommal Szikora János igazgató és Cser-Palkovics András polgármester elgondolása alapján valósulhatott meg

Advent első vasárnapján, november 28-án reggel 8 órától ismét összegyűltek színházunkban a fehérváriak az Újszövetség-maraton ünnepi eseményére. A tavalyi év kihagyása után most kilencedik alkalommal olvasták fel a színpadon Jézus Krisztus életét és szavait megidézve a négy evangéliumból gondosan összefűzött szövegrészeket. A város elöljárói és a színház vezetői közül az ökumené szellemében *Tóth Tamás* katolikus esperes, *Bencze András* evangélikus lelképásztor, *Szász Zoltán* református lelkész, *Vargha Tamás* országgyűlési képviselő, *Cser-Palkovics András*, Székesfehérvár polgármestere és *Szikora János* színiigazgató a családjával vettek részt a felolvasáson.

„Amikor világunkban, környezetünkben csupa olyan dologgal találkozunk, ami a reménytelenséggel, a kilátástalansággal, a pusztulással szembesít minket, még inkább jó tudnunk azt, hogy létünknek van egy másik oldala is” – fogalmazta meg a reménység eszméjét Szikora János igazgató. Cser-Palkovics András polgármester pedig így foglalta össze gondolatait: „Az Újszövetség-maraton alkalma szimbolizálja városunk, Székesfehérvár keresztény hagyományait és értékrendjét, valamint kiemeli a hétköznapokból legszentebb ünnepünk, a karácsony jelentőségét. És fontos az is, hogy ne csupán belesodródjunk a karácsonyba, hanem megélve az adventi időszakot, át is tudjuk élni azt.”

A színpadon a felolvasások között a székesfehérvári *Hermann László Zeneművészeti Szakgimnázium és Alapfokú Művészeti Iskola* diákjai járultak hozzá fellépésükkel az ünnepi hangulathoz, miközben a háttérben a maratonhoz kapcsolódó rajzpályázat legszebb alkotásaiból készült válogatást vetítették ki. Azoknak pedig, akik személyesen nem lehettek részesei az eseményeknek, a IX. Újszövetség-maratonról a színház a Facebook-oldalán élőben közvetítette.

A maratont követően a felolvasás résztvevői közösen gyűjtötták meg a színház adventi koszorúján az első gyertyát.

◆ (Weltler)

*Az Úr eljövetele

MARKÓ IVÁN KÜLÖNVÉLEMÉNYE

„Az igazság és az ítélet a Jóistené.
Nekünk, esendő embereknek
egy lehetőségünk van, az őszinteség.”
(Markó Iván *A magány mosolya* című kötetéből)

Markó Iván
a Jézus,
az ember fia
előadásában

JÉZUS, AZ EMBER FIA

A Budapesti Tavasz Fesztivál felkérésére 1986 áprilisában Jézus életének megalkotására készültünk Liszt Ferenc Krisztus-oratóriumának zenéjére, a zenemű testi, szellemi, érzelmi, hit-beli átélésével. A Győri Balett a Honvéd Művészegyüttes táncosaival, valamint a Győri Balettiskola tavaszszemű növendékeivel, akik előtt a jövő, négy hónapon keresztül próbáltunk, heti hat napon dolgoztunk. A bemutató előtti hónap elejére kész volt a mű, jó érzéssel néztem a győrieket és a táncosokat, valamint a gyerekeket. Ugyanakkor erőteljes hiányérzetem volt magammal szemben. Akkor megértettem, hogy csak bennem lehet a hiba. A próbatükörben ugyan azt láttam, hogy bennem is minden a helyén van, az arcomon, a kifejezésem, a mozgásomon, de valami fontos, nagyon fontos hiányzik. Éjszakánként vért izzadtam, nem ébredtem rá hiányosságom okára.

Rohant az idő. *A nyolc boldogság* próbáján áldásra emeltem a kezem, elindultam egy belső körben, és a családok feje fölött, megáldva őket, még végigmentem a kör végére, a kezdőponthoz, ahonnan elindultam. Megköszöntem Jézusnak azt a csodát, amit ott kaptam tőle, amely nem más, mint az alázat és a felelősség vállalása. Eljött a bemutató és a rá következő öt előadás, melyet negyvenezer ember látogatott meg, köztük jó ismerőseim, a pannonhalmi apátság apát ura, a paptanárok és a tanítványok. Két nagy busszal érkeztek. Valamint apácarendek, és hithű emberek tömege. Az előadások délelőttjén tévéfilmet forgattunk, amelynek elkészülte után a Los Angeles-i Amerikai Filmintézet a világ négyszáz táncfilmjéből az első háromba választott. Meghívást kaptunk Peruggiába a szentatyától, II. János Páltól. Nemhiába, a magyarok az ország dicsőségére is tudnak kimagasló alkotásokat létrehozni, kiváltképp, ha kultúráról van szó. ♣

Tabula Hungariae
(másként Lázár-
térkép). A Magyar
Királyságot ábrázoló
első nyomtatott
térkép, Ingolstadt,
1528 körül

Európa ege alatt

Gróf Apponyi Sándor, gróf Esterházy Alexandra olajfestménye

Pest és Buda látképe.
Készítő Andreas
Schmutzer, Bécs, 1737

Enteriőr a kiállítás megnyitójából Fotó OSZK

A mögöttünk hagyott fél esztendőben hazánk töltötte be az Európa Tanács elnöki tisztét. Ennek apropóján rendezte meg az Országos Széchényi Könyvtár *Európa ege alatt – Szemelvények a 16–19. századi magyarságból* címmel azt a kamarakiállítását, amelyet november végéig kereshettek fel az érdeklődők a Budavári Palotában. A tárlat gróf Apponyi Sándor, a XIX–XX. század fordulójának legnagyobb magyar könyvgyűjtője különleges hungarikagyűjteményére hangsúlyt helyezve megismertette a látogatókat azzal is, miként gondolkodtak az európaiak a Kárpát-medencéről és népeiről a XV. századig. Bemutatták négy újkori utazó válogatott útleírásait, amelyek nemcsak néhány magyar város különleges látnivalóiról emlékeznek meg, hanem az ott élő emberekről is. A századokon átívelő utazás során olyan kérdésekre is választ kaphattak, hogy a nyugat-európai utazók milyen szövegekből ismerhették meg minket, magyarokat és a velünk élő nemzetiségeket, illetve, hogy milyen kép élt rólunk vendégeink hazájában, és mi várta a Kárpát-medencébe érkezőket?

A német Stephan Gerlach a XVI. század-

ban egy Habsburg-követség tagjaként hajózott végig a török dúlta magyar területeken, majd Isztambulba érve további anekdotákat és tapasztalatokat jegyzett le a magyarokról. A holland Jacobus Tollius a XVII. században széles körű – a klasszikus tanulmányoktól az alkímiáig terjedő – érdeklődésétől hajtva vándorolt többek között Magyarországon is, újtjáról pedig levelekben számolt be. A skót Robert Townson a XVIII. század végén járta be a Magyar Királyság északi területeit, természettudóshoz illő kíváncsisággal figyelve meg az országot és lakóit. Az észak-itáliai Luigi Forni katonatiszt pedig a XIX. század első felében, a reformkor hajnalán szolgált magyar földön, és az utazása előtt Magyarországról hallottaktól gyökeresen különböző helyzettel szembesült itt-tartózkodása alatt. Hogy milyen meglepetések és megrázkódtatások érték a négy világjárót, azt saját emlékirataikból és feljegyzéseikből olvashatták ki a látogatók, ennek átélését pedig korabeli térképek és metszetek segítették.

A szövegek jelentős részét a gyűjtemény magját képező könyvkollekcióból, az illusztrációkat pedig elsősorban a magyar városokat

és híres személyeket bemutató metszetgyűjteményből válogatták a kiállítás kurátorai. A gazdag képi és szöveges anyagot a szakértők a nemzeti könyvtár más gyűjteményeinek unikális darabjaival tovább bővítették, hiszen a magyarságra vonatkozó kutatások gróf Apponyi Sándor munkássága előtt kezdődtek, és máig nem értek véget. A napjainkban is folyó nemzetközi hungarikakutatásra a Modenai Állami Levéltár által felajánlott kéziratfotók utaltak.

Gróf Apponyi Sándor a nyomdászat ipari gépesítését megelőző könyvtermésből válogatta össze különleges gyűjteményét, amelynek példányai a XVI–XIX. század közötti időben nem magyarul, nem a történelmi Magyarország területén és nem magyar szerzők tollából jelentek meg, mégis a magyarsághoz kapcsolódnak. Az angol, cseh, francia, görög, holland, horvát, latin, lengyel, német, portugál, spanyol és török nyelvű művek tükrében a magyarok és Európa más népeinek viszonyát új szemszögből láthatjuk, ezáltal jobban megismerve azt a hosszú és gyakran rögös utat, amelyet a honfoglalás kora óta együtt jártunk és járunk a közelebbi és távolabbi szomszédjainkkal.

ALFÖLDY JENŐ

A NIHILIZMUS DRÁGAKŐNEK LÁTSZÓ ÜVEGGYÖNGYEI...

Konrad Sutarski látomásos költészetéről

Konrad Sutarski portréja
könyvének borítójával

Saját meghatározása szerint *Konrad Sutarski: Magyarországon élő lengyel költő*, de aki valamelyest ismeri őt és munkásságát, annak hiányérzete támad e néhány szavas bemutatás nyomán. Hozzá is teszem: a két nemzet művelődési kapcsolatainak egyengetője, mindkét hazájában. *Othoni* és *ithoni* lakóhelyét egyaránt hazájának tartja. A nyolcvanhét éves alkotó költőként, műfordítóként, irodalmi esszéíróként és politikai közíróként is részt vállal Magyarország irodalmi életében. Indokoltnak tartom, hogy e rovatában a *Lyukasóra* is a magyar költészet arcképcsarnokába helyezze portréját.

Már verseinek régebbi olvasásakor feltűnt nekem az eredetisége, mondhatnám: hasonlíthatatlansága. Magyar megfelelőjét nem könnyű megtalálni, már csak a magyar és a lengyel nyelv eltérő természete miatt sem: a lengyel egy fokkal fogalmibb, a magyar képszerűbb, nem beszélve a ritmikai különbségekről, a magánhangzók és mássalhangzók más-más arányáról és a hangsúlyozásról. A Sutarskival foglalkozó műfordítógárdából talán a lengyel költőnél, Sutarskinál szertelenebb vérmérsékletű Tornai József küszködött gondolati lírájának hasonló tárgyú, de merőben más formájú, bartóki elvű verseiben Európa és a haza létkérdéseivel. Sutarski most megjelent versválogatása, a *Mit hozol, XXI. század* költeményeiből a gondolatvilágát illetően mindemellett jól leszűrhető az átültetések közül valami közös jelleg. Az emberi közösségért aggódó érzelmi és létfilozófiai indíttatás egyformán érzékelhető például az egymástól mégoly eltérő ars poeticát valló Csoóri Sándor és Tandori Dezső, Weöres Sándor és Tornai József, vagy Fodor András és Döbrentei Kornél által tolmácsolt művekben.

A versek szikár és dísztelen, de bizonyos méltósággal hömpölygő mondatokból épültek föl. A lényegre törő versszövegbe gyakran váratlanul ható szürreális képek vegyülnek, és szemléltetik a mai ember felemás közérzetét, a látszólagos békeidőben fölremlő rossz közérzetet. Mi vár ebben az évszázadban az emberekre, ha nem veszik tudomásul a rossz előjeleket? A nem túl gyakori, ám annál találóbb metaforák groteszk színezetet adnak e jellemzően *gondolati lírájának*. A mélységesen komoly mondanivaló megszegyenítő iróniával színezetten fordul a költő által képviselt eszmékkel ellentétes, torz ideológiák terjesztői ellen. A költői

szándék tiszta és feddhetetlen, jóllehet számos elméleti és gyakorlati divatot keresztez.

Küzdelmes költészet ez. A szerző szerint az emberiségben belül a nemzetek, köztük a szovjet fennhatóság által sokáig elnyomott közép-európai államok önvédelmi érdekei különös figyelmet érdemelnek a szellem embereitől, főként a költőktől. A szó művészei az erkölcsi szempontokra érzékenyen, a közösségi érdekekre összpontosítva, a lelkiület mélyrétegeiben hatva mondják ki milliók rossz közérzetének okait, múltból eredő fájdalmait, jelenük szorongásait és jövőjük reményvesztését.

Sutarski a szív és az ész együttes munkájával tárja fel a mai világ groteszk és tragikus tényeit. A tudományos-fantasztikus elemeket is tartalmazó költemények olykor torzképet adnak a mai Európa tévelygéseiről, hogy az intő jeleket felnagyítva ráeszméltesse az embereket a lényeges és a lényegtelen, a szép és a rút, az igaz és a hamis dolgok különbségére. Költői változatokban át- meg áthatja verseit az Immanuel Kant-i *categoricus imperativus* az erkölcsi Jó és az erkölcsi Rossz követésére. Ezzel elméletben bárki egyetért, de a gyakorlatban képtelen megkülönböztetni a méregdrága kábítószer és egy fecske létezése közti értékkülönbséget. Lássá, aki látó: a nemzetközi pénzvilág urai nem ismernek határokat a természet kiuzsorázása és az ember áruvá züllesztése terén. A kábítószer nemcsak vegyi anyag lehet, hanem csábító felszólítás is: vesd el a közösség eredendő formáit, a hazát, a családot, saját biológiai nemedet is, fogyaszd a helyettük felkínált termékeket, a nihilizmus drágakőnek látszó üveggöngyeit.

Költőnk a közösség nyelvén, közérthetően szólítja föl olvasóit a lelki és a tevéleges ellenállásra, de gondja van arra is, hogy külön megszólítsa költőtársait: a vers ne fényűzés, hanem az élet szolgálata legyen. Az emberiség – és azon belül Európa – legsúlyosabb, mondhatnám, hamleti sorskérdését teszi fel számos változatban: a „lenni vagy nem lenni” kérdését. A válság és a vész jeleit rajzolja föl a globalizmustól befolyásolt gyanútlanúság és beletörődés szellemi sötétjébe. Ez nem az az eset, amelyre néhány esztéta kapásból ráfogja: a környezetvédelem és a pénz hatalom hatásköre nem költők, művészek és más értékmentők, hanem publicisták és politikai érdekberek területe. Aki azonban hallgat a szép szóra, az tudja, hogy az emberiség sorskérdései éppúgy a költőkre tartoznak, mint a napi hírek a műholdas tévékre s a rádiósokra. Az igaz költő fokozott felelősséget érez intelmei, netán próféciai igazságtartalmáért. Látomásai és megérzései előrébb járnak, mint az európai döntőbizottságok és háttéremberek, akik a guruló eurókat és dollárokat elindítják az embercsempészek fölbelérésére, a gyarmatosítással már régen kifosztottak karavánosítására, a keresztény Európa tízparancsolatának barbár megfordítására, akár a népességpolitika, akár a meghamisított filantrópia ürügyén.

A két legfontosabb terület, amelyre Sutarski összpontosít: a természeti értékek, a föld, víz, levegő, élővilág veszélyeztetettsége, s a társadalmi béke állandósult fenyegetettsége a nagytőke politikai licitálása által: ki és hogyan szerezhet több munkaerőt a legkockázatosabb természet-átalakító módszerrel, amelyhez képest még a folyókat visszafordító, rabszolgákat dolgoztató Sztálin is csak homokozó gyereknek tűnik. Hogy lehet megszüntetni az emberek kétneműségét, összekeverni Keletet és Nyugatot, Északot és Délt. A tudományos-fantasztikus irodalom, film és képregény ma már nem csupán a földi csodavárás és a technikai

2019-ben, a nagyhét első napján
gyulladt ki a párizsi Notre-Dame
székesegyház

lelemények szórakoztató világa, hanem jórészt laboratóriumokban és tárgyalótermekben zajló tervezés. Ellene a békés szándék veszi föl a harcot a művészi érzékenység és meggyőzős eszközeivel, a sokaság beavatásával. Az élet érdekét szolgáló józan ész küzdése ez a butaság kábítószerével, a manipulált, hamis hiedelmekre épített fogyasztói társadalom önsorsrontó kapzsiságával.

Sutarski modern szabadverstechnikája éppolyan magasrendű mester-ségbeli tudást igényel, mint a klasszikus poétikai eszközök évezredek gyakorlatával kimunkált líra művészete. Szembetűnő a versek arányos, költői értelemben logikus szerkezeti fölépítése, s a műben véghez vitt gondolatmenet lendülete, dinamikája. A próféciával határos pátosz és a torzulatokat közszemlére kitevő ironia kölcsönjátéka mellett esztétikai értékek tartom a ritkán látott *szabatosság*ot. A természetességben hívő ember nem szorul rá a cifrázásra, túlbonyolításra. A költő nemcsak a beavatott irodalmi közönség megértésére számít, hanem a közemberek sokaságáéra is, arra, hogy mindennapi döntéseink, válaszaink és választásaink miként viszonyulnak az utóbbi évtizedek társadalmi és ideológiai veszélyeihez. Az évezredek óta szilárdan álló és megújulni képes európai kultúra akkor is biztos talapzatot ad a költő kiállításának, ha ez az alap foghatatlan és anyagtalan. Úgy hívják: hit. Vajon lehet-e nem hinni Tiziano *Adógaras* című festményének, amelyen a sátáni kísértést a szelíd, megszenvedett arc, Jézus Krisztus halvány mosolya és kézmozdulata hatástalanítja?

A költői szó így felel meg e finom rezdülésekkel kifejezett gondolatnak: „a jóakaratu tenyér érintése a gyilkos rettegése” 🍀

(Konrad Sutarski: *Mit hozol, XXI. század, Püski Kiadó, 2021*)

KONRAD SUTARSKI

ÉG A NOTRE-DAME

Ég a Notre-Dame lángol Európa
történelmünk s keresztetek hamvadnak a tűzben
köröttük bámész tömeg tolong tanácstalan
térdre omol nagy keservében
és mormol rég elfeledett imákat
karjait emelve az izzó Isten felé

Hát hol vannak őrzői a szív s lelkiismeretnek
ők már mecseteket emelnek a földből
nemi tudatukat vesztett gyerekeknek sulykolják a gendert,
hogy férfi férfitől miként foganhat magzatot
még a lesbikusok is szájtátva megállnak

A félhold a sötétlő égen
villámolva „Allah akbar”-t kiált
a föld megreng rémületében
és esőikkel zúdul ránk őrző viharokkal
istenem bár lángolsz
adjál nekünk erőt

2019

(Fordította: Döbrentei Kornél)

LÁTNI NÉHA A FÖLD ERŐLKÖDÉSÉT

Látni néha a Föld erőlködését
– felemelkedik
lerázza városok koloncát
behatoló bányászt temet magába
olajkutatók fűreit töri
ciklonokat küld
– nem hisz civilizációs varázslatainkban

Ügyetlenül kényszerítjük szövetségre
forrásokért tolakszunk lábhelyért a peronon
fejfájósan idegbajjal
önemésztő tűzoszlopok

Eszméket tökéletesítünk
anyatejjel újszülöttek vérebe fecskendezzük az újat
beporzunk vele virágot acélfényt űrt
protont aprítunk holdat hódítunk a lényegyet keresve hiába

A csönd és mérték színterét nem érzük el
– halál ijesztgeti vágyaink tiszta elvű társasrendet keresünk
új és új alakban
irányítás ellenőrzés formáit gyári leparlóokban elődök
utalásaiban
kibékülés nyelve ó értünk-e még
kapaszkodunk fűszálakba kaktuszokba éhínségek rémületek közt
mind nagyobb lángok sárgájába totemek sötétjén

(Fordította: Tandori Dezső)

SIMON ERIKA

BACH-ÉLMÉNYBEN FOGANT ÉLETMŰ

Beszélgetés Dobozy Borbála csembalóművésszel

Mesterei voltak: Sebestyén János a budapesti Zeneakadémián, Zuzana Růžicková Pozsonyban és Prágában, Liselotte Brändle, Nikolaus Harnoncourt, Johann Sonnleitner a salzburgi Mozarteumban és Zürichben. Kitüntetéses diplomát szerzett Prágában és Salzburgban. Nagy nemzetközi versenyek díjazottja. Dobozy Borbála csembalóművész szerte a világban koncertezik, mesterkurzusokat tart. Lemezeit a kritika nagyra értékeli. Liszt-díjas, idén a Magyar Érdemrend lovagkeresztjével tüntették ki. A Magyar Művészeti Akadémia rendes, a Magyar Bach Társaság alapító tagja.

– Engedd meg, hogy Pilinszky János szava-
it idézve kezdjem beszélgetésünket. „Johann
Sebastian Bach egyszerre mélyen szenvedő em-
ber; könyörtelenül pontos diagnosztá és gyógyító
orvos... Akár az univerzum, az a fajta legnagyobb
erő, mely öröktől megadta magát az egyetlen
gyengédségnek.” Tudom, hogy már gimnazista
korodban Bach remekeinek és a csembaló vilá-
gának elkötelezettje lettél. Hogyan kezdődött?

– Szüleim mindketten a zongora szerelmesei
voltak. Dobozy Elemér kardiológus édesapám
jobbára autodidakta módon eljutott a Chopin-
etüdökig, máig előttem van, ahogy szép hosszú
ujjaival az ún. fekete billentyűs etüdot játssza.
Édesanyám pedig (Erdélyi Zsuzsanna néprajztu-
dós – a szerk.) Horusitzky Zoltán tanítványaként
már Mozart- és Beethoven- zongoraversenyeket
adott elő zenekarral. Azonban egyetemi tanul-
mányaival – egyszerre három szakon végzett
– hosszú távon ez nem volt összeegyeztethető,
ezért fájó szívvel a zenei vonulatról lemondva
a tudomány mellett döntött. Mindkettőjük álma
volt, hogy legalább egyikünk zongorista legyen.
Én annak rendje-módja szerint a zeneiskola után
bekerültem a Bartók-„konziba”, ahol zeneiroda-
lom órán szembesültem azzal a ténnyel, hogy
J. S. Bach a zongoraműveit valójában csemba-
lóra írta. Mivel kezdettől fogva az ő zenéje állt
hozzám legközelebb, nem is volt kérdés, hogy
„átnyergeljek” erre a hangszerre. Nehezen ment,
mert akkoriban még nem volt itthon főtanszak,
a Zeneakadémián Sebestyén János irányítása
alatt – akihez két évig külön engedéllyel jár-
hattam – csak mellékszak működött. A kom-
munizmus éveiben nyugati zeneakadémia nem
jöhett szóba, de szerencsére a XX. század
egyik legjelentősebb művésze, a cseh Zuzana
Růžicková Pozsonyban, majd Prágában tanított,
és Csehszlovákiába sikerült állami ösztöndíjat
kapnom. Azt követően pedig már kijuthattam
posztgraduális stúdiumokra további nagyszerű
mesterekhez, Nikolaus Harnoncourt-hoz és
Johann Sonnleitnerhez.

– Nyolcvanadik életévén túl Kodály egy
interjúban Bachról beszélt: még Galántán
történt, hogy nővére kottái közt rábukkant
Bach két füzetére, a Das Wohltemperierte
Klavier negyvennyolc prelúdium és fűgájára.
„Kezdetleges zongoratudásom volt” – mondta
– „mégis naponta ezeket böngésztem. Azóta
sem hagytak el.” Gondolom, te is évtizedek
óta játszod e remekműveket. Nemrég vetted
lemezre mind a negyvennyolc darabot...

– Ez a negyvennyolc prelúdium és fűgapár
egy csembalistának a mindennapi kenyere.
Schumann a művek művének, Hans von Bülow
pedig egyenesen a billentyűs játékosok ótes-
tamentumának nevezi a gyűjteményt, amely
a bachi életművön belül is különleges helyet
foglal el. Különbén én is olvastam Kodály
Zoltánról, hogy reggelként mindig e mű-
vekkel foglalkozott. Egyszer benyitott hozzá a
bejárónő, amikor éppen valamelyik darabot ját-
szotta. Halkan becsukta az ajtót, és azt mondta:
a tanár úr imádkozik. Albert Schweitzer ezt
így fogalmazta meg: „Talán sehol máshol nem
érthető meg annyira, mint a Wohltemperiertes
Klavierban, hogy Bach a művészetét vallásként
fogta fel... (Bachnak) megadatott az, ami csak
a legnagyobb lelkeknek, hogy az embereket

sorsukkal meg tudja békíteni, segít megtalálni a
lelki békéhez vezető utat.” Ez a hit ereje, amely
az előadót, hallgatót egyaránt hatalmába keríti.
Említetted a Pilinszky-idézetet: ő azt is írta,
hogy aki csak füllel, nem pedig tevékeny szív-
vel hallgatja, az nem is hallja ezt a zenét. Ha a
hangokon túl Bach zenei igéit, kinyilatkoztatá-
sát, mondanivalóját nem értjük meg, akkor ép-
pen a lényeg nem jut el hozzánk. Túlzás nélkül
állíthatjuk, hogy a Wohltemperiertes Klavier
két kötete minden idők egyik legjelentősebb
szellemi alkotása. Évekig készültem a felvé-
telre, hiszen ennél nehezebb művészi feladat
egy csembalista számára nem létezik (négy
CD, négy és fél óra zene). Már nagyon régóta
munkálkodtam bennem az az érzés, hogy addig
nem szeretnék eltávozni a földi világból, amíg
e sorozatot meg nem örökítem. Korábban ebből
magyar kiadású lemez nem született. Nagyon
hálás vagyok Gőz Lászlónak, a Budapest
Music Center igazgatójának, hogy a BMC
Records vállalta a két album megjelenését.

– Babits írt arról, hogy a humanista nem
azért nyúl vissza a múltba, mert sokallja az
újat, hanem mert kevesli... Mint a csembaló-
játék mai mesterei, így te is háromszáz éves
darabok jelenében élsz, dolgozol, de játszod
a most született új műveket is, a kortárs zenét.

– Bár elsősorban Bach művészetével és a régi
zenével foglalkozom, valójában nagyon szíve-
sen játszom és tanítom a XX. századi vagy a
kortárs műveket. Fontos azonban számomra,
hogy egy darab modern hangzásvilágával együtt
zene legyen szép pillanatokkal, és a lelketem
megérintse. Ha csak effektusokból áll, és nem
is értem, akkor nem tudok vele mit kezdeni.
Arányi-Aschner György, Balázs Árpád, Hidas
Frigyes és Hollós Máté komponáltak számomra;
ezeket az alkotásokat mind nagyon szeretem,
hiszen az én ízlésemnek megfelelőek.

– Édesanyád, Erdélyi Zsuzsanna etnogra-
fus száz éve született. Ünnepek során vettél
rész ebben az évben. És a házban lakott, a

Dobozy Borbála
a Český Krumlov-i
koncerten

A Dobozy-Erdélyi
házaspár gyermekeikkel

Virággal
a Český Krumlov-i
koncert után

Dobozy Borbála
csembalón játszik

család barátja volt Lajtha László zeneszerző. Életművük adott-e számodra is inspirációt?

– Mindketten – bár különböző – hatalmas és jelentős életművet hoztak létre, de mivel én előadóművész vagyok nem pedig alkotó, számomra elsősorban emberi nagyságuk a példaértékű. Eltérő személyiségük ellenére hasonló volt rendíthetetlen, szilárd jellemük, amely nem tűrt semmilyen megalkuvást. A kommunista diktatúra legsötétebb éveiben sem engedtek alapelveikből, értékrendjükből, nem működtek együtt a hatalommal, vállalva emiatt sok nehézséget, anyagi gondot, Laci bácsi az elhallgattatást is. Épp a megélhetési kényszer miatt lett édesanyám Lajtha László munkatársa a zeneszerző életének utolsó tíz évében, ami havonta nyolc-tíz nap te-repmunkát jelentett. Nehéz időszak volt ez számomra, de egyben kitűnő tapasztalat is későbbi önálló gyűjtéséhez, saját kutatásához. Három dolog jut mindig eszembe, ha édesanyámra gondolok: szolgálat, felelősségvállalás és magyarságtudat, amelyek fiatal kora óta meghatározták egész életét. Édesapjától azt hallotta: nem azért vagy a világon, hogy jól érezd magad, hanem hogy szolgálj! Nagyon erős felelősségtudattal rendelkezett minden rábízott iránt, legyen az család, rokonság vagy munka. Amikor rátalált az első, számára addig ismeretlen műfajú archaikus imádságra, fáradságot nem ismerve, örületestempójú gyűjtőmunkába kezdett, hiszen tudta, hogy a huszonnegyedik órában van: azok az öregek, akik még emlékezetükben őrzik e szövegeket, többnyire idősek, nyolcvan év felettiak, velük együtt tudásuk is a sírba száll. Megszállottan dolgozott éveket, hogy amit még lehet, azt átmentse az utókornak. Mondogatta is, hogy versenyt fut a halállal... Fiatalkori, huszonnégy-huszonhárom éves korában, 1943–44-ben írt naplójából pedig mély magyarságtudata is megmutatkozik, hadd idézzek néhány mondatot belőle! „Hazám lehetőséget adott a tanulásra s nekem minden percet ki kell használni, mert egyszer még szükségem lehet tudásomra s rám pedig nemzetemnek... Minél többet tudni s látni a maga valóságában s minél jobban eggyé lenni a nagy közösség egyéni gondjaival, segíteni rajtuk. Az ő javukon fáradozni, őket boldoggá tenni... Köszönöm, Istenem, hogy képességet adtál s nemzetem javát szolgálhatom általa, s kérek, adj további sikert ne nekem, a magyar kultúrának.” Egész életútja, életszemlélete, emberszeretete örök példa marad számomra.

– Milyen feladatok várnak rád a közelgő új esztendőben?

– Újabb lemezfelvétellel készülök, de lesznek hazai és külföldi koncertjeim is, többek között egy csehországi turné több városban. Oda valójában hazajárok, hiszen Magyarországon kívül a leghosszabb időt ott töltöttem, és mindig örülök, ha cseh barátaimat viszontláthatom. Különben most is oda utazom, ahol egy koncert mellett nemzetközi versenybe hívtak zsűritagnak... ♡

ANTIKVÁRIUSOK...

Ha már az évfordulók évadjánál tartunk érdemes szólnunk arról is, hogy legnagyobb magyar antikváriumunk, a Központi Antikvárium a főváros szívében, átellenben a Magyar Nemzeti Múzeummal, éppen 130 éve alapított. Magyar József – aki Révai Sámuel tanítványaként, Eperjesen sajátította el az antikváriusi könyvkereskedői szakmát – 1891-ben nyitotta meg Központi Antiquarium és Könyvkereskedés néven boltját a Múzeum körút 13. szám alatt.

Az egyetemek környéke az V. kerületben már akkor fontos színtere volt az antikvár könyvkereskedésnek. A mai Kossuth Lajos utca sarkán helyezkedett el Ruzicska Ármin antikvárius üzlete, a környéken nyitotta meg kapuit Rozsnyai Károly boltja, Kun Dániel, valamint Pfeiffer Manó kereskedése, Mai Henrik orvosi könyvekkel foglalkozó szaküzlete, a Kecskeméti utcában pedig Politzer Zsigmond jogi könyvesboltja...

És Magyar József 1891. december 1-jén adta ki Irodalmi Értesítő címen első készlettájékoztatóját, amelyet az évek folyamán egyre növekvő példányszámban továbbiak is követtek. (A szerk.)

LÁM ANDREA

KÖNYVRITKASÁGOK KALAPÁCS ALATT

Az őszi árverési szezonban 2021-ben is megrendezte szokásos évi két aukcióját a Központi Antikvárium. November utolsó, és december első péntekjén a *Festetics-palota* adott helyet a könyves eseményeknek, amelyek során első alkalommal *ötyszázötvenöt*, majd *százkilencvenkilenc* tétel került kalapács alá – közöttük seregnyi figyelemre méltó munkával.

A katalógusban ismertetett darabok között is kiemelkedő jelentőségűek *Teleki Blanka* kufsteini fogsága idején lepedőszélre készített börtönrajzai. A két rajz igen egyedi nemzeti ereklye, részint az alkotó személye, részint a technika miatt: noha az 1849 után várfogságra

ítélték közül sokan készítettek rajzokat, de közülük kétségkívül *Teleki Blanka* a legnevesebb. Az első – szinte ikonikussá vált, és számos ismeretterjesztő munkában reprodukált – kép annak a cellának a belsejét mutatja, ahol a grófnő és társa, *Leövey Klára* a függetlenségi mozgalom támogatásában játszott szerepükért kirótt börtönbüntetésüket töltötték. A bal oldalon, fedetlen fejfel *Leövey Klára*, jobb oldalon, fátyolozott fővel *Teleki Blanka* látható. A második rajzon a kufsteini várbörtön felső részét, az úgynevezett Császár-tornyot (Kaiserthum) örökítette meg a grófnő, aki ehhez németül – valószínűleg nagynénje, az óvodaalapító *Brunszvik Teréz* számára – magyarázatot is írt: „A kilátás a déli oldalról, a gyakorlótér felől készült. A torony legfelső emeletén a legkülső kis ablak az enyém (kelet felé). Háromszoros vasrácsos, 3 arasznyi széles és 4 arasznyi magas. A szoba ilyen alakú [ábra], nyolc lépés hosszú, alacsony, boltozatos, az ajtó hármazáródású. Mellette egy kis cella, és egy közös előszoba. Az ajtaja mindig zárva van, a belső ajtó csak éjszaka. A levegő nagyon jó, és nincs huzat.” *Teleki Blankát* 1851. május 13-án tartóztatták le *Leövey Klárával* együtt, és 1853. június 22-én a grófnőt tíz, *Leövey Klárát* öt év várfogságra ítélték. 1853 júliusában kerültek a kufsteini várbörtönbe, és az 1857-ben kihirdetett általános amnesztia következtében, május 13-án szabadultak. (Néhány éve került elő *Teleki Blanka* rabtársnőjének, *Leövey Klárának* egy, szintén vászondarabra írott hosszú börtönverse is.)

Szintén ritkaságnak számít IX. Gergely pápa *Decretales cum glossa* című munkájának gyönyörűen illusztrált, 1482-ben megjelent

ősnymtatvány-kiadása (138. tétel), amely bármely könyvtár díszé lehet. A szerzőnek – aki a középkor egyik legjelentősebb pápája és kiváló jogtudósa volt – e munkája az egyház jog egyik legfontosabb darabja, amely a legutóbbi időkig a *Corpus juris canonici* alapját képezte. A nyomtatvány kétszínnyomással (vörös és fekete), két hasámban készült, a korra jellemzően a főszöveget és a kommentárokat élesen elválasztandó, az utóbbi a közepén kialakított, ablakszerű részen került elhelyezésre. Maga a könyv a késő középkori kolostori könyvillusztráció egyik ékes példája. Végig gyönyörűen rubrikálták, emellett több száz vörös és kék iniciáléval is ékesítették. Igazán kiemelkedő darabbá azonban az öt rész kezdőlapjain található álomcsép miniaturák, valamint aranyozott és festett, akantuszokkal, indákkal, illetve gyümölcsökkel díszített keretek teszik.

Az antikvárium – szokása szerint – irodalmi dedikációritkaságokkal is jelentkezett, amelyeket a beszédes *Különleges ajánlások* fejezeteim alatt sorakoztatott fel. A gazdag választék talán legbecesebb darabja *József Attila Döntsd a tőkét...* – annak idején betiltott – kötete, amelybe a következő – rendhagyó – ajánló sorokat írta: „Káldor Rózsának Barátság! Döntsd! Bp. 1931. márc. 21.” (A dedikáció címzettje szobrászművész volt, akit a költő a baloldali mozgalomból ismert.) A legritkábbak közé tartoznak *Csáth Géza* – ez esetben a kor neves színész házaspárjának szóló – ajánló sorai: „T. Forrai Rózsának és Törzs Jenőnek őszinte nagybecsüléssel *Csáth Géza* Budapest. 1911. Május”. A fejezetben megtalálhatók még *Babits, Kosztolányi, Móricz, Örkény, Radnóti, Szerb Antal*.

2

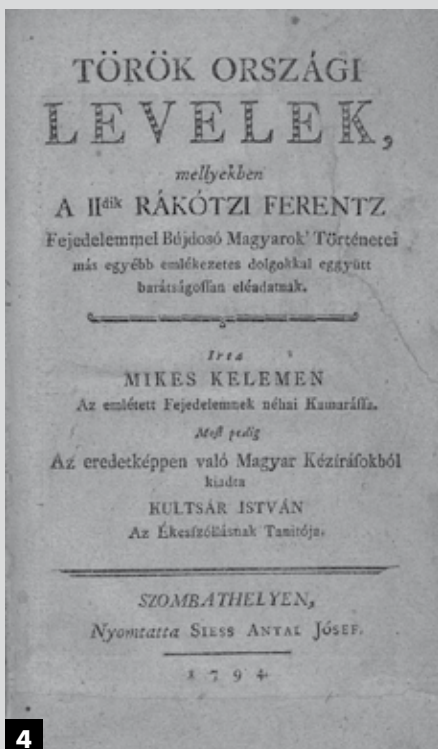

3

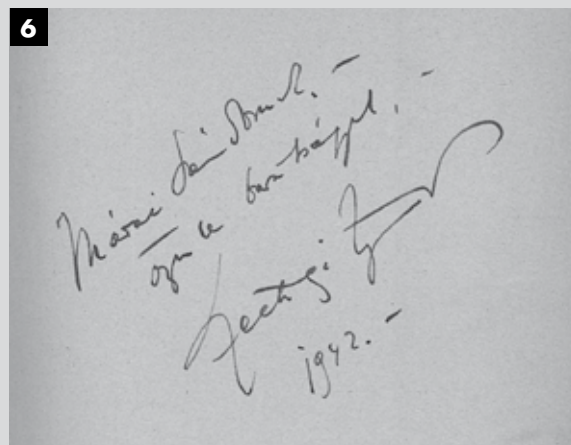
1. Gróf Széchenyi István közismert ábrázolása gróf Andrássy Manó díszalbumában, 1857
2. Teleki Blanka grófnő kufsteini fogsága alatt készített börtönrajza
3. Pázmány Péter Kalauza, harmadik kiadás
4. Mikes Kelemen törökországi leveleinek 1794-es, első kiadása
5. Ciro Spontone törökellenes háborúkról szóló munkájának metszete, magyar városok látképét örökítette meg
6. Széchenyi Zsigmond Két kecske című munkája, a szerző Márai Sándornak szóló ajánlásával
7. Gvadányi Falusi nótáriusának első kiadása

5

4

6

7

13. Losontzi István honismereti tankönyve, a Hármaskör, 1777

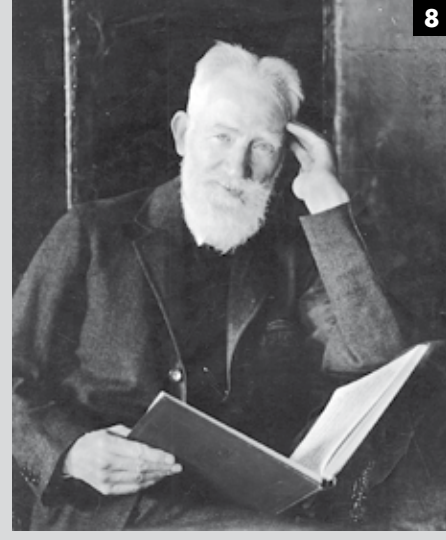
15. Ercole Scala törökellenes háborúkról szóló munkájából Budát és Pestet ábrázoló rézmetszet

16. A Batthyány-kormány hadügy-miniszterének, Mészáros Lázárnak saját kezűleg aláírt körlevele

Budapest, Junius 3. 1848.

A Magyar hadi főparancsnokj által költött, s visszavárólag ide zárt kimutatásait a Magyar királyságának a végzet hullón: hogy az abban érintett seregének katonáit s. Lajdon szabad rendelkezésük alá tartozó vagyonból, a katonai kintstár részére kárpótlásul a jegyzékekben költött mennyiséget rendelkezésbe az eszközökből és jelentést készítsen

Hadügyminiszter.
Mészáros László
Mészáros László

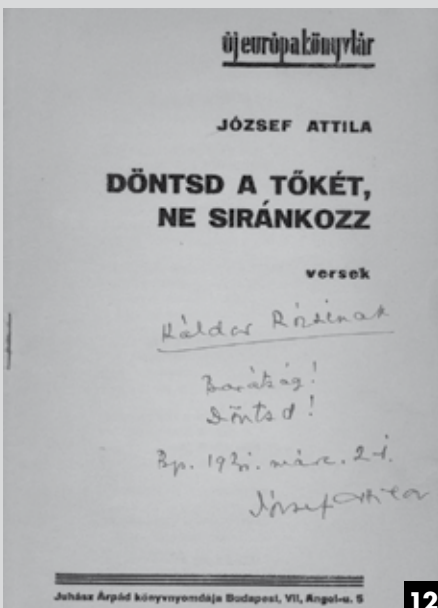
8

9

11

12

14

8. Az irodalmi Nobel-díjas G. B. Shaw eredeti fotója

9. Berszenyi Dániel verseinek második kiadása

10. Szent Istvánt ábrázoló rézmetszet Johann Adam Schad magyar uralkodókat bemutató könyvéből

11. Vörösmarty Mihály Árpád ébredése című színművének első kiadása

12. József Attila ritka, Döntsd a tökét... kötete Káldor Rózsi-nak dedikálva

13. Falkavadászatot ábrázoló litográfia gróf Andrássy Manó Hazai vadászatok és sport Magyarországon című munkájának francia nyelvű kiadásából

15

A külföldi és magyar érdeklődők térkép-ritkaságok sorára licitáltak, amelyek közül a legrégebbi a *Ptolemaiosz Cosmographiájának* Nicolaus Germanus bencés szerzetes által közreadott 1482-es ulmi ősnymotatvány-kiadásából való *Nona Europae Tabula* néven ismert munka. Ez Közép- és Kelet-Európa déli részének korabeli színezésű, fametszetű térképe, és egyben az egyik legkorábbi Magyarország-ábrázolás. A legmagasabb kiáltási áron induló tételek közé tartozik egy Kelet-Európa északi részét bemutató, rendkívül ritka, *Giacomo Gastaldi* által készített, rézmetszetű *térkép* 1562-es – kétlapos – első kiadása, amely egyben Lengyelország, Finnország és a Baltikum egyik legkorábbi, Antonio Lafreri által közreadott ábrázolása. Ezek az összeálló térképlapok a legritkább esetben vannak csak egyesítve, és még külön-külön való felbukkanásuk is szenzációnak számít. Az említettekén kívül több XVI. századi – úgynevezett *IATO* (Italian, Assembled To Order) vagy Lafreri-atlaszokból származó –, Máltát, Ciprust, Isztriát és Magyarországot bemutató térképlap is gazdára talált.

Az *Irodalmi Nobel-díjasok* fejezetben a világirodalom jelentős – e díjat elnyert – szerzőinek – köztük *Kertész Imrénének* – dedikált vagy aláírt kötetiből, illetve kézírataiból válogathattak az érdeklődők.

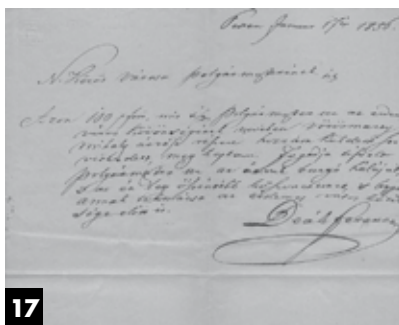
A mindig is népszerű vadászati irodalom gyűjtőinek is volt miből válogatniuk: *Andrássy Manó* gyönyörű díszalbuma, a *Hazai vadászatok* francia nyelvű kiadása mellett a XX. század talán legjelentősebb vadász-írója, *Széchenyi Zsigmond gróf* két dedikált is kötete szerepelt az árverésen. A *Náhar* című kötetben szereplő ajánlás Kittenberger Kálmánnak szól, a *Két kecske* című munkát pedig Márai Sándornak ajándékozta.

A legnagyobb magyar, *Széchenyi István* első kiadású munkái töretlen népszerűségnek örvendenek és mindkét árverésen lehetett rájuk licitálni. A *Balatoni gőzhajózás*, a *Stádium*, a *Néhány szó a lóverseny körül* és az *Üdvlelde* mellett most egy olyan kötet is kalapács alá került, amely még soha nem bukkant fel árverésen – ez a *Pest gyepen volt ló-futtatások* címet viseli, és a szerző egyik legkorábbi munkája.

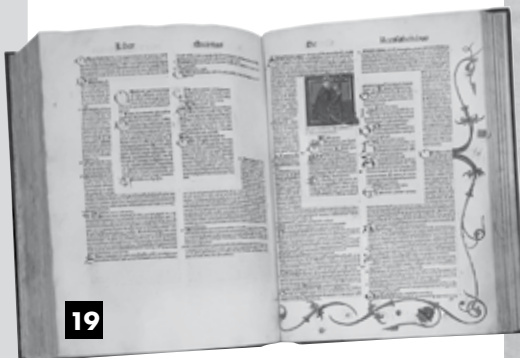
Az aukción szereplő irodalmi első kiadások közül kiemelkedik a magyar drámairodalom legnagyobb klasszikusa, *Madách Imre Az ember tragédiája* 1861-ben megjelent példánya, és emellett felbukkan *Petőfi Versek* című kötet, illetve a költő két fordítása: a *Robin Hood* és az *A koros hölgy* is (utóbbi az első nyomtatásban megjelent műve).

A tételek között ezeken kívül is több történelmi, kultúrtörténeti és természettudományos különlegesség, dedikált szépirodalmi munka, avantgárd kiadvány, valamint oklevél szerepel. A részletes katalógusok megtalálhatók az antikvárium honlapján: www.kozpontiantikvarium.hu/korabbi_aukciok

Licit a Festetics-palotában

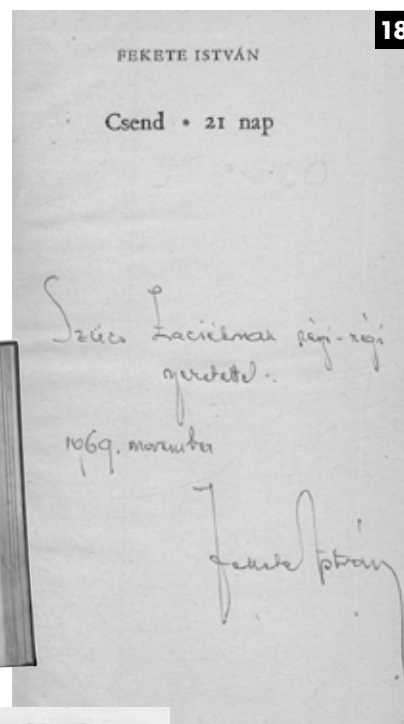
17

19

20

18

17. Deák Ferenc köszönőlevele a Vörösmarty Mihály árvainak megsegítésére indított gyűjtés ügyében
18. A Téli berek Fekete István által dedikált példánya
19. A IX. Gergely pápa által írt egyházi jogi ősnymotatvány 1482-ből
20. Nicolaus Germanus *Nona Europae Tabula* című térképének 1482-es ősnymotatvány-kiadása

Nincsen veszte a könyvvilág az elektronikus eszközök, dizájn-csodák, a digitális technika kizárólagosnak tűnő térhódítása közepette sem. Anélkül, hogy alábecsülném helyénvaló alkalmazásuk fontosságát, örömmel állapíthatom meg, hogy a könyves árut, a papíralapú különlegességet nagyobb becsben tartják manapság is, mint gondolnánk. És erről éppen az antikváriusok mostani, a Festetics-palota tükörtermében lezajlott árverésének hírei győztek meg. A kalapács alá került tételek némelyike ugyanis csillogászatnak tűnő áron talált új gazdára. Az érdekesség kedvéért íme néhány példa.

A licit során a legmagasabb áron a IX. Gergely pápa által írt egyházi jogi ősnymotatvány kelt el, nyolcmillió forint volt a leütési ára. Gróf Andrássy Manó könyve – ebből mostani beszámolóinkhoz két illusztrációt is leadtunk – öt és fél millió forintig jutott el, Teleki Blanka börtönrajzait

pedig a Magyar Nemzeti Múzeum vette meg négy és fél millió forintért. Széchenyi István első nyomtatásban megjelent, és egyben ritkán felbukkanó munkája, a *Pesti gyepen való ló-futtatások* kétmillió-hatszázézerért kelt el. A Kittenberger Kálmánnak szóló dedikációt tartalmazó kötet, a *Náhar* pedig egymillió-hétszázézer forintot áron lelt új gazdára.

A Szent Istvánt ábrázoló rézmetszetért egymillió-kétszázézeret ajánlottak, József Attila dedikált kötetéért úgyszintén ennyit. A Budát és Pestet ábrázoló rézmetszet háromszázézer, Deák Ferenc autográf köszönőlevele pedig kétszázézer forint ellenében cserélt tulajdonost. És még egy kedves tétel: ifjúságunk népszerű regényének, a *Téli bereknek* Fekete István által dedikált példánya egymillió-hétszázézer forintért talált gazdára, talán egy nagypapa vette meg karácsonyra az unokájának...

ghy

Szinyei-életműtárlat a Magyar Nemzeti Galériában

A magyar képzőművészet nagy hatású mesterének, a XIX. századi magyar festészet egyik legrangosabb alakjának, Szinyei Merse Pálnak (1845–1920) az életművét mutatja be a Magyar Nemzeti Galéria 2021 novemberében nyílt kiállítása, amely 2022. február közepéig várja az érdeklődőket a Budavari Palotában. A mintegy százhusz művet felvonultató kiállítás a kép és kultusz összefüggéseit vizsgálja Szinyei életművében. A párhuzamosan kibomló kultusz- és képtörténet a művész kultúrtörténeti helyéről és művészetének jelentőségéről alkot új összképet.

KÉP ÉS KULTUSZ

Rippl-Rónai József Szinyeit ábrázoló festménye

A kiállítás Szinyei fő műveit magyar és nemzetközi – elsősorban osztrák, német és francia – kontextusban, az egykorú rokon törekvések és tematikus összefüggések tükrében mutatja be. A tárlatra több mint húsz külföldi festmény érkezett – köztük Monet, Sisley, Corot, Courbet, Gainsborough remekművei – neves köz- és magángyűjteményekből. Nemcsak a Szinyei-életműből láthat a közönség gazdag, számos ritkán látható művet felvonultató válogatást, hanem Szinyei kultuszát is eddig példátlan részletességgel tekinti át a tárlat, olyan művészek alkotásain keresztül, mint Ferenczy Károly, Rippl-Rónai József, Bernáth Aurél vagy a kortársaink közül Konkoly Gyula, Tót Endre és Szabó Ábel.

– A kiállítást eredetileg 2020-ban, a művész születésének 175. és halálának 100. évfordulója alkalmából tervezte megrendezni a Magyar Nemzeti Galéria. A világjárvány azonban felülírta a múzeum tervét, így a tárlat most, 2021 őszén valósulhat meg. Idén viszont több olyan alkotást is kiállítunk, amelyeket tavaly még nem tudtunk volna bemutatni, s amelyeket a múlt században is csak ritkán láthatott a közönség. Ilyen például Szinyei *Vitorlás a Starnbergi-tavon* (1867) című festménye,

amely korábban a Szépművészeti Múzeum gyűjteményéből a második világháború viszontagságai során tűnt el, de a közelmúltban felbukkant, és egy magyar származású New York-i műgyűjtő ajándékaént visszakerült a múzeum gyűjteményébe. Szinyei *Fehérfa* (1909) című, magántulajdonban lévő műve pedig több mint száz év után látható ismét kiállításon – mondta el Baán László, az MNG és a Szépművészeti Múzeum igazgatója a *Kép és kultusz* tárlatmegnyitóján.

Szinyei a XIX. századi magyar képzőművészet úttörő alakja, a magyar festészet első

nagy koloristája. A művész müncheni tanulmányai alatt Carl von Piloty legendás osztályában tanult és a korabeli müncheni művészeti élet legkiválóbb festőivel barátkozott. A munkásságának első szakaszában festett művei – *Majális*, *Lilaruhás nő*, *Hóolvasás*, *Pacsirta*, *Léghajó* – kulcsszerepet játszottak a modern magyar művészet megteremtésében. Festményei – a tökéletes kompozíció, a képek átütő ereje, üdesége, merész színhasználata és sajátos természetábrázolása – mindannyiunkra hatnak. Szinyei nagysága abban rejlik, hogy francia kortársaival, az impresszionistákkal egy időben, de tőlük teljesen függetlenül, önállóan fedezte fel a napfény formákat felbontó és színalakító szerepét. Ő volt az első magyar festő, aki teljesen korszerű és újító módon valósította meg a modern eszményeket a hazai festészetben, amely először általa tudott lépést tartani a korszerű európai áramlatokkal.

Szinyei életútját egyrészt kortársai műveinek kontextusában, másrészt az élete végén kialakult kultuszából visszavezetve, a beérkezett művész pozíciójából visszatekintve ismerhetjük meg a tárlaton a kurátorok, Hessky Orsolya, Krasznai Réka és Prágai Adrienn jóvoltából. A hazai és külföldi kölcsönöknök köszönhetően pedig olyan Szinyei-művek is bemutatásra kerülnek, melyek csak ritkán láthatók: *Anya és gyermekei I.*, *Tündérek tánca*, *Parkban*, *Őnarckép bőrkabátban*, *Szinyei Merse Zsófi portréja*.

A kiállítás központi alkotása a magyar festészet egyik legismertebb képe, a *Majális*. A műnek az egyetemes művészetben betöltött helyét különleges, erre a kiállításra készített kisfilm járja körül. A kiállítás másik érdekessége a szintannal foglalkozó egység, amely a színek és a színérzékelés tudományán keresztül segít értelmezni Szinyei színgazdag festményeit. Külön egységekben jelenik meg továbbá az a négy történeti kiállítás, mely Szinyei pályafutása és életműve alakulását döntő módon meghatározta. A tárlat a Szinyei XX. századi és kortárs kultuszát bemutató teremmel zárul, amelyben a festő és művei reflexiók, parafrázisok, átiratok formájában elevenednek meg.

❖ (MNG-anyag alapján)

A tavasz ébredése,
1878

Virágzó almafák, 1902

Fehér fa, 1909

Léghajó, 1882

Pipacsos mező, 1902

Ruhaszárítás, 1869

„Magyar ábránd”

A Zenészet Lapok történetéből (1860–1876)

A XIX. század magyar zenetörténetéről szóló könyvek, tanulmányok egyik sokat emlegetett – valódi jelentőségéhez mérten mégis kevésbé méltott – szereplője *id. Ábrányi Kornél* (1822–1903), akinek sokirányú munkássága meghatározó jelentőségű volt a század magyar zenei mozgalmaiban.

A zenetörténeti irodalom alapján kirajzolódó Ábrányi-kép a háttérből irányító „szürke eminenciás” portréját vetíti elénk, aki Liszt és Wagner magyarországi baráti körének tagjaként a magyar főváros zenei intézményeinek fontos szereplője volt, jóllehet többnyire csupán az események egyik mellékszereplőjeként bukkan fel. A vitatható értékű, valószínűleg már a kortársak által kiérdemelt állandó szókapcsolatot – Ábrányi „a zenei élet mindenese” – nem cáfolják, csupán némileg árnyalják azok a munkák, amelyek tevékenységét zeneszerzőként, zenei íróként vagy zenepedagógusként méltatják.¹

Az egyetlen mindmáig érvényes, az Ábrányi-életmű valódi jelentőségét megragadó értékelés Szabolcsi Bence tollából született, aki *A XIX. század magyar romantikus zenéje* című alapvető munkájában² vázlatosan bár, de fő vonásaiban mégis a lényeges hangsúlyokat látatva, a harcos szervezőt, saját kora krónikását kidomborítva jelenítette meg hősünket abban a fontos szerepkörben, amelynek hivatott betöltésével Ábrányi a XIX. századi magyar zenei élet egyik meghatározó vezéralakjává vált.

Jelen tanulmány annak az Ábrányinak állít emléket, aki az első magyar zenei szaklap, a *Zenészet Lapok* megalapítójaként és főszerkesztőjeként (1860–1876) a magyar zenei publicisztika minden műfajában nagy formátumú gondolkodóként, hazai és külföldi kortársaihoz való viszonyában pedig európai látókörű művelődéspolitikusként szolgálta a magyar zene ügyét.

Ábrányi életútja

Id. Ábrányi Kornél 1822. október 15-én született a Szabolcs megyei Szentgyörgyábrányban, eredeti családi nevén lászlófalvi és mikeföldi *Eördögh* Alajos fiaként.³ Az apa Szabolcs vármegye főjegyzője, majd alispánja volt, aki egyik birtokáról 1843-ban változtatta a család nevét Ábrányira. Otthonuk a reformkori magyar szellemi élet egyik központja volt, ahol

Id. Ábrányi Kornél portréja

„a pazar fényvel bútorozott termek, a gazdag könyvtár, mely a legrégebbi klasszikusoktól elkezdve a legújabb irodalmi termékeket mind magában foglalta, továbbá a zajos élet, művelt utazók látogatása”⁴ jellemezte azt a színteret, amely Ábrányi Kornél gyermekkorát a műveltség és a jólét sugárzó meleg családi élet biztonságával megajándékozta. A család vendégei között megfordultak Ábrányban a magyar verbunkos hőskorának legendás képviselői: „*Lavotta tíz évig tartózkodott Ábrányban és a magyar Orpheus az öreg Ábrányinak hagyományozta híres Straduari [!] hegedűjét... [de] Martinovics⁶, Bihari és Boka [is] rendes vendégek voltak Ábrányban.*”

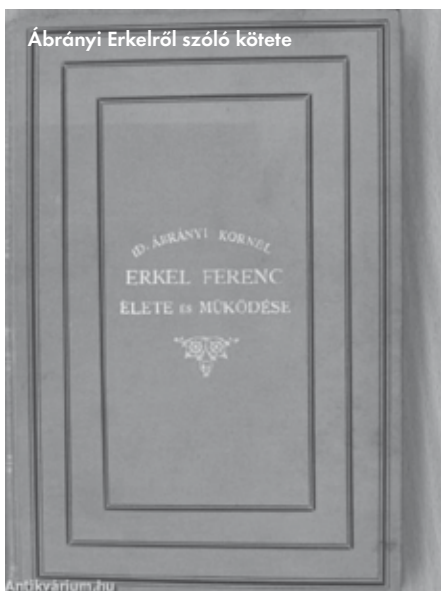
Ábrányi a maga módszeres zenei tanulmányai kezdetére egyik önéletrajzi írásában így emlékezett vissza: „[...] kora gyermekéveimben német, cseh nevű s születésű zenetanítók fegyelme alatt nyögtem, kik egy kukkot sem értettek a magyar nyelvből, egyet kivéve, akinek szintén nem volt ugyan magyar neve (*Kirch János*), de jobb magyar volt s több érzékkel bírt már akkor a magyar zene iránt, mint talán összes kollegái az országban.”⁷

Már indulásakor szembesülhetett tehát Ábrányi a korabeli Magyarország zenei művelődésének sajátos kettősségével: a vidéki nemesi kúriákon hallható magyar verbunkos zenét,

mint ahogy azt az otthonukban megforduló cigányzenészek zenélési gyakorlata bizonyította, zeneileg írástudatlan vagy félalfabéta, naturalista muzsikuskok közvetítették, a mesteriség európai hagyományait ugyanakkor jobbra idegen származású, az asszimilálódás útján éppen csak elinduló városi zenemesterektől lehetett elsajátítani. Ilyen volt *Kirch János* (1810–1863), a nagykárolyi zeneiskola tanítója, különös programadású magyar zongora-ábrándok szerzője, majd őt követően *Dolegni Vilmos* nagyváradi egyházzenesz, akitől zongoraleckéket vett a hamarosan zeneszerzői tervek is szövögető fiú.

Szerencsés véletlen, hogy Ábrányi igen korán, szülei nagyváradi házában találkozott a fiatal *Erkel Ferenc*cel, akinek elementáris zongorajátéka, a korabeli európai zene valamennyi fontos áramlatát képviselő repertoárja és a magyar zene jövőjéről alkotott nagyszabású elképzelései életre szóló távlatokat nyitottak előtte. Így ír erről: „*A 30-as évek első felében a kolozsvári szintársulat s annak operája is rendszeren egy pár hétre terjedő kirándulást tett a téli évadban Nagyváradra, mely város szintén egyike volt az időben a magyar szellemi élet fellendítőinek. 1834–35-ben is ellátogatott oda Erkel Ferenc*cel, mint a társulat karnagyával. *Ekkor nyílt legelőször alkalmam, mint még serdülő ifjúnak őt megismerhetni, kihez későbbben a művészeti ténykedések egész sorozata csatolt [...], sőt szerencsés is valék akkor pár hónapig a zongorajátékban tanítványa lehetni.*”⁸ Szinnyei József, aki kortársként még személyes adatfelvétel alapján írta meg Ábrányi életrajzát, röviden így kommentálja az *Erkel Ferenc*cel való megismerkedés nagy jelentőségét: „*Ő neki tulajdonítható, hogy Ábrányi Kornél végre szilárd elhatározottsággal a zeneművészetnek szentelte életét.*”⁹

A pályaválasztás történetében még egy emlékeztető epizódról kell említést tennünk. 1834-ben az akkor már országos hírű *Rózsavölgyi Márk* (1789–1848) hegedűművész és zeneszerző is ellátogatott az Ábrányi család nagyváradi otthonába. A házigazda tizenkét éves fiacskája saját, magyaros témájának eljátszásával kedveskedett a vendégnek, aki először jósolta meg, hogy a gyermekből „*egykoron még lelkes munkása, fontos tényezője lesz a magyar zeneművészetnek.*”¹⁰

A profécia beváltásáig azonban még hosszú volt az út. A serdülő Ábrányinak először apja ellenállását kellett leküzdenie. Az apa nagyon is valós, emberileg érthető okokból ellenezte fia zenei terveit. A magyar zenészek korabeli perifériális társadalmi helyzete nem kecsegtetett olyan fényes jövővel, mint a vármegyei jurátuskarrier. A fiúnak a családi tervek szerint először a „kötelező iskolákat” kellett elvégeznie, s bár nagyváradi középiskolás éveiben zenei tanulmányokat is folytatott, pályaválasztási terveit egyelőre titokban kellett tartania. Valószínűleg Erkel életrajzában saját önéletrajzi emlékei törhettek fel, amikor Erkel diákéveiről így írt: „*Ferenc atyja is azért úgy gondolkodott: legyen fiából jó zenész, műkedvelő, de [...] nézzen oly pálya után, mely bent a hazában a megélhetést biztosítja. Legyen prókátor, mérnök, doktor, vagy kereskedő, de a zene után ne kívánjon megélni. [A fiú...] nem ellenkezett, de ez idő alatt mindig ott hordta szívében [...] a titkos szikrát.*”¹¹

A zene mellett korán kinyílt Ábrányi érdeklődése a társművészetek, a színház és az irodalom iránt is. Az 1830-as évek nagy élményei között tartja majd egykor számon Déryné nagyváradi vendéjátékait, aki művészként jól tudta, „*miként kell az egyéniségből folyó természetadta genialitás kisugárzásával a hallgatóságot elragadni*”,¹² de éppilyen módon figyelte Kisfaludy Sándor, Bajza József, Kölcsey Ferenc, Vörösmarty Mihály költészetének jelentkezését is. Barátaival együtt lelkesülten olvasta a reformkori magyar költészet remekeit, kívülről megtanulta a *Zalán futása* egész fejezeteit.¹³

A zenei, irodalmi, színházi impulzusok szomszédságában Ábrányi még egy jelentős, egész későbbi gondolkodásán nyomot hagyó tragikus eseménysort is átélt. Az 1830–1831-es lengyel szabadságharc leverése után – több hullámban – lengyel emigránsok érkeztek Magyarországra.

Az eltiport nemzet képviselőit nagy rokon-szenvvel fogadták szerzte az országban. Ábrányi

személyes otthoni emlékei alapján vehette később papírra: „*Az előkelőbb magyar nemesi kúriák, melyek az akkori időben még mindannyi bevezethetetlen várát képezték a magyar nemesi szabadságnak: telve voltak mindenféle társadalmi állású lengyel menekültekkel, kik ott mindenkor oltalmat, segílyt s biztonságot találtak [...].*”¹⁴

A nagyváradi középiskolai tanulmányok után Ábrányi 1841-ben felkerült Pestre, ahol apja kívánságának eleget téve az egyetemen jogi tanulmányokat folytatott. A tizenkilenc éves fiatal ember már 1841-ben módot talált rá, hogy nyomtatásban is megjelentesse zongorára írt, *Magyar ábránd* című művét.¹⁵ 1842-ben zongoristaként debütált Nagyváradon.

1843-ra végre megtört az apai ellenállás: Ábrányi Kornél nagyobb nyugat-európai zenei tanulmányútra indulhatott.¹⁶ „*Beutazta Német-, Francia-, Angolországot, Belgiumot, Hollandiát s végre Párisban telepedett le, hol majd egy évet töltött [...], eltökéllet szándéka levén ott magát a művészetben kiképezni, egy ideig Kalkbrennertől s utóbb Chopintól vett leckéket.*”¹⁷ Chopin emlékei között meghatottan emlékezett a lengyel mester utolsó nyilvános fellépésére a párizsi Erard-teremben 1844-ben. A közelebbi dátum nélkül felidézett koncerten a nagy lengyel romantikus költő, Adam Miczkiewicz (1798–1855) is ott ült az első sorban, akinek heti francia nyelvű előadásain, mint egy szabad egyetemen, szintén rendszeresen részt vett.

1844. január 27-én, Erkel *Hunyadi Lászlójának* nemzeti színházbéli ősbemutatóján Ábrányi ismét Pesten volt,¹⁸ és folytatta megkezdett jogi tanulmányait, s közben részt vett a magyar főváros minden fontosabb szellemi-művészeti eseményében.

„*Mint lángostor, úgy száguldott már akkor keresztül-kasul a magyar költészet egén Petőfi [...]. Regény, dráma, színmű, éposz, lyra, képzőművészet, hazai műipar, zene, klubélet, társulás, vándor ének- és zeneszövetkezetek, mind talpra álltak s kaput döngetve követel-*

ték a nemzeti aspirációk kielégítését”¹⁹ – írta krónikásként az 1840-es évek második feléről.

1845-ben újra Nyugat-Európába, Londonba utazott, majd az év végén hazatért. 1846-ban Bécsben Joseph Fischhof²⁰ zenedei tanár vezetése mellett „*kitartó szorgalommal tanulmányozta a zongoraművészet titkait és a klasszikus zeneirodalmat*”.²¹ Liszt, Berlioz, Thalberg²², Willmers²³ pesti hangversenyeinek sikere pedig végérvényessé érlelte elhatározását: életcélja a „zeneművészeti pálya” lesz.²⁴

1847-ben zongoraművészként mutatkozott be Pesten, de a várt zenei karriert elsodorta a politika. Az utolsó rendi országgyűlés megnyitására Ábrányi is a pozsonyi „aranyifjúsághoz” csatlakozott; gróf Batthyány Lajos magántitkárának szorosabb baráti köréhez tartozott. Társai kívánságára gyakran zongorázott: Meyerbeer *Ördög Róbertjének*, Flotow – Pozsonyban rendkívül népszerű – *Mártha* című operájának részleteit játszotta.²⁵

1848 áprilisában már gyakorlati politikai szolgálatokat is vállalt: az 1848-as törvények szentesítését követően Batthyány Lajos miniszterelnöki körlevelét Ábrányi Kornél közreműködésével nyomtatták ki és küldték szét az országban.²⁶ A szabadságharc eseményeiben önkéntesként és nemzetőrként vett részt; a világosi katasztrófát követően sok társához hasonlóan Ábrányinak is a „*szemmel tartott internált*” szerepe jutott.²⁷ Visszavonult a közelebbi, családjá elszegényedett, feleségét és gyermekeit zongoratanításból és alkalmi hírlapírásból tudta fenntartani.²⁸

1855-től az egyik legtekintélyesebb politikai napilap, a Pesti Napló zenei referense lett, ugyanettől az évtől kezdődően pedig három évre szólóan csatlakozott az akkor még Brand néven tanító Mosonyi Mihály (1815–1870) zeneszerző-tanítványaihoz.²⁹

A zenei hírlap alapítója

1859-ben a Habsburg Monarchia pozícióinak látványos gyengülése, a francia-olasz–osztárak háborúban elszenvedett katonai vereségek, majd Lombardia elvesztése átmenetileg enyhítették a magyarországi önkényuralom szigorát. Az évtizedes némaság után hazafias tüntetések, megélenkülő kulturális és politikai élet jelezte a szellemi erők magára találását. A zenei élet képviselői a reformkor irodalmi mozgalmaira emlékeztető lendülettel keresték a maguk helyét a nemzet és Európa szellemi áramlataiban. A legsürgetőbb feladatok egyike volt egy központi orgánus, a magyar zenei sajtó megteremtése. Testre szabott feladat volt ez épp Ábrányi Kornél számára, aki kiváló szervezőképességét, kitűnő tollát, nagy műveltségét egyaránt jól kamatoztathatta a hiánypótló vállalkozásban. A Mosonyi Mihály vonzáskörében megforduló nemzedéktársak, Bartalus István

(1821–1899) és Szénfy Gusztáv (1819–1875), zenetudósok, Rózsavölgyi Gyula zeneműkiadó (1822–1861), Mosonyival az élen mindannyian támogatták Ábrányi hírlapalapítási terveit.

Egy 1859-es sikertelen kísérlet után³⁰ 1860 tavaszán újraéledtek az önálló zenei lap alapításával kapcsolatos elképzelések. A vajúdo közös gondolkodás jól rekonstruálható abból a hírlapi eszmecsereből, amely egyelőre még Ábrányi nyílt közreműködése nélkül, Mosonyi és Bartalus írásából bontakozott ki. Az e tárgyban írt cikkek sorát Mosonyi nyitotta meg egy feltehetően Ábrányi felkérésére írt – a *Pesti Napló* hasábjain megjelent – márciusi eszmefuttatásával.³¹ Mosonyi a zenei élet égető gondjait az erők összefogásával, a „magyar tudóstársaság” segítségével szeretne volna megoldani. A Magyar Tudományos Akadémia illetékesei az Arany János lapjainál dolgozó Bartalus Istvánt bízták meg a válaszadással, aki Mosonyi gondolatait felerősítve egyetértőleg megállapította: „*egy bizonyos szellemi láncnak kellene egybefűzni a zenei tehetségeket*”.³² Két héttel utóbb, Mosonyi újabb írásában már határozott alakot öltött a létrehozandó és megoldást jelentő intézmény: „*mindenekelőtt szükséges [...] egy magyar zenei lapot alapítani, melyben a zene fejleszthetése, s kimívelhetése elveit s kérdéseit kellőleg megvitatni, s tisztába hozni lehetne*” – írta.³³

1860. május 15-én Ábrányi érkezettnek látta az időt, hogy hivatalos beadvánnyal forduljon Josef Protmann pesti rendőrfőnökhöz egy zenei lap engedélyeztetése tárgyában.³⁴

Mielőtt azonban kérvényét a hatóságokhoz eljuttatta volna – a társaival kidolgozott gondos forgatókönyv szerint –, Bartalus István vállalta a közvélemény és a megnyerni kívánt hatalom bővebb tájékoztatását. Május 13-án, a *Vasárnapi Ujság*ban megjelenő cikkében Bartalus már a tervezett vállalkozás legfontosabb célkitűzéseit is felvázolta: „*én is egy zenei lapra szavazok, melynek főfeladata lenne zenészetünknek irányt adni, a rosszat kigyomlálni, e helyett jót ültetni; a nevelőket jó tanácsal éltetni. [...] fontos feladata lenne e lapnak a zeneköltés terén is ellenőrködni...*”³⁵

Az engedélyezési eljárás ezután már nem ütközött lényeges akadályokba. 1860. augusztus 8-án megjelent a *Zenészet Lapok* első száma, amely, egyelőre csupán „próbaszámként”, a potenciális olvasóközönség toborzását tűzte ki célul. Az 1860. október 3-tól, majd végre heti rendszerességgel megjelenő *első magyar zenei szaklap* korszakalkotó fejezetet nyitott a magyar zenei sajtó történetében. Az újság 16 éves fennállása során, állandó anyagi gondokkal küszködve ugyan, de érdemi versenytársak nélkül is, reménytelennek látszó helyzetekből újjászülve a magyar zenei élet egyik meghatározó intézményévé vált. Az érdem elsősorban Ábrányi Kornélé, aki az idők során laptulajdonosként is, főszerkesztőként is színvonalas, a kor valamennyi fontosabb európai zenei

áramlatát közvetítő, egyben a sajátos magyar problémáknak is hangot adó *univerzális* zenei szaklapot tudott létrehozni. A siker másik zálogát az a nagyon is valóságos, láthatatlan olvasóközönség garantálta, amely a lap „megrendelőjeként” az átmeneti apályok idején is ott állt Ábrányi háta mögött, s küzdőtársként, erkölcsi erejével partner volt a *Zenészet Lapok* fennmaradásáért folytatott napi küzdelmekben.

Erkel Ferenc, a *Zenészet Lapok* „törzselőfizetője”

A *Zenészet Lapok* olvasói közül – *Erkel Ferenc élete és működése* című monográfiájában³⁶ – Ábrányi Kornél maga nevezte meg minden olvasója közül a legfontosabbat, Erkel Ferenc nevét, aki ugyan a legkiválóbb zenei szakembereket tömörítő lapban „*maga mint író tényleg nem működött benne sohasem, de az a szellemi szolidaritás, melyben a lappal folytonosan állott [...] mindig erőt kölcsönzött annak, mely elől [...] a szorosan vett zenevilág sem zárkózhatott el*”³⁷ – írta. Ő volt az a mindvégig itthon élő legnagyobb hazai kortárs muzsikusként, aki – Ábrányi Erkel halála után írt szavaival – 1849-ben „*osztott a nemzet gyászában*”, az 1850-es években „*türte a rabigát*”, 1861–67 között „*oroszlánrészt vett ki az újból kivirult szabadságfa bódító virágillatából*”, a kiegyezés után „*tanúja volt az ország, a főváros óriási fellendülésének*”, s az 1875-ben létrejött Zeneakadémia tanáraként „*megérte a nemzeti zene és kultúránk terebélyes fává növését*”.³⁸

Erkel Ferenc Ábrányinak és egész korosztályának iránytű és példakép volt, aki egy-egy alkotásával, közéleti szereplésével ugyanakkor sokszor vitára ingerelt, meggyőzendő vitapartner volt. A lap, amelyet Ábrányi képviselt, folyamatos „párbeszédben”, sokszor egyenesen vitában is állt olvasójával, még ha e „párbeszéd” a külső szemlélő számára néha egyoldalúnak, Erkel részéről érdemi válasz nélkülinek tűnt is fel. E kommunikáció nyomán

mégis a lap utolsó éveire korszakos jelentőségű „közös” teljesítmény, európai rangú magyar műzene és az ezt szolgáló európai színvonalú magyar zenei intézményhálózat született.

Erkel Ferenc „*A világ folyása, a politikai események s a társadalmi mozgalmaknak mindig élénk megfigyelője s kísérője volt. Nyilvános helyekre, kaszinó, írói kör vagy klubokba nem járván, – kivéven a [...] sakkklubot – a hírlapokat rendszeresen saját lakásán olvasta, melyekből mindennap többfélét s többféle politikai irányút hozatott magának rendszeres előfizetések nélkül, kivéven a zenészeti szaklapokat, melyeknek rendszeres törzselőfizetője volt*” – jegyezte fel Ábrányi a krónikás alapaosságával.³⁹

A *Zenészet Lapok* 1860-tól 1876-ig tartó történetének monografikus feltárásával – amely az Ábrányi-életmű döntő életszakaszát, legjelentősebb alkotói periódusát, s benne az Erkellel való napi kapcsolat részletes dokumentálását foglalná magába – még adós a magyar zenetudomány.

Az Erkel-kutatás, elsősorban Barna István, Legány Dezső, Németh Amadé munkái, az Erkel-művek keletkezéstörténetére vonatkozó legfontosabb sajtóhíradásokat már számba vették.⁴⁰ Sajnálatosan hiányos azonban az életmű előadóművészi, közéleti aspektusainak bemutatása, s mindezek nyomán az az „összkép”, amely részletesen dokumentálná, miképpen módosult e másfél évtizedben az Erkel-kép: hogyan látta, hogyan láttatta a mindennapokban a legnagyobb hazai zeneművészt Ábrányi és a köré csoportosult munkatársak gárdája. A különböző hírlapi műfajokban felbukkanó, Erkellel kapcsolatos cikkekből felszínre kerül-e újabb, eddig ismeretlen forrás az Erkel-zeneművek forrásláncában? Megtudható-e újabb életrajzi tényanyag életviteléről, utazásairól, tisztségváltásairól, kortársaival való napi kapcsolatáról, küzdelmeiről? Ezek a zenetörténet kérdései.

A zenei sajtótörténet a lap mint „közös mű” felől közelít. Melyek voltak a zenei élet különböző szinterein dolgozó szereplők megfogalmazott közös céljai, és a megvalósítás során lap és olvasója, esetünkben Ábrányi és Erkel képes volt-e a közös feladat szolgálatában összehangolt együttes cselekvésre?

Az első évfolyamokban kezdetben úgy tűnt, igen. Valamennyiük közös eszményképe a kor legmagasabb zenei technikai színvonalán álló hazai zeneszerző volt, aki a magyar népdal és a verbunkos hagyományainak értő felhasználásával a német, francia, olasz nemzeti iskolákkal egyenrangú magyar nemzeti műzenei stílust, mint írják, „magyar világzenét” teremt. Az 1861-ben bemutatott *Bánk bán*, majd a zongorakivonat megjelenése „*alkalmat adott [...] a kor legműveltebb, legkörültekintőbb magyar zenei gondolkodójának, Mosonyinak, hogy megírja a XIX. századi hazai zeneesztétika egyik kiemelkedő értékű tanulmányát*” – írja Bónis Ferenc Erkel és Mosonyi kapcsolatáról

szóló tanulmányában.⁴¹ A *Bánk bán* korszakos jelentőségét értékelő szakszerű bírálatok egy időre el tudták hallgattatni a zeneelméleti köntösbe burkolódzó Erkel-ellenes erőket. A hatalmas közönségsiker a művésztszerek jótékony gyűrűjébe rejtett, látszólag a hazalátogató Joachim József⁴² javára rendezett „művészi estély” palástolta.⁴³ De a hatalom gyanakvását nem sokáig lehetett elaltatni.

A kiegyezés felé hol siető, hol megtorpan-

va haladó közélet Bécszet képviselő erői szálatatosan hamar megtalálták a módját, hogy a *Zenészet Lapok* hasábjain Erkel szakmai vetélytársait egy időre Erkel valódi ellenségeivé tegyék. 1862-ben még érezhető, hogy Ábrányi és köre a cenzúra parancsára kényszerült „barátságosan” kritikák megírására, amelyek éle elsősorban a *művek* ellen irányult. A későbbi személyeskedő sajtótamadások azonban már „elvi alapra” helyezkedve tudományos meggyö-

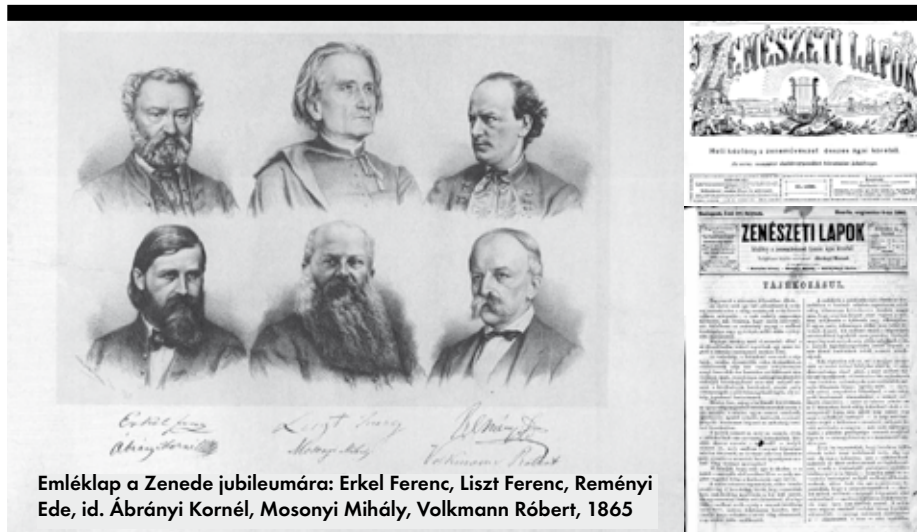
ződést is létrehozta, amelyet Szénfy Gusztáv és Mosonyi Mihály elméleti munkái a *magyar zenei evolucionizmus* téziseivel támasztottak alá. Ez az elmélet – Bartók és Kodály elméleti alapvetésének korai XIX. századi előfutáraként – a népzeneré kívánta alapozni a „fokként” felépítendő szerves magyar műzene programját. Legtisztább formájában idézzük fel Szénfy Gusztáv egyik jellegzetes megnyilatkozását: „Hozzá fogtam népdalaink gyűjtéséhez [...]. A gyűjtött népdalokat összhangosítam [...], ekkor kezdtem újból komponálni, mégpedig népdallal kezdém, de ezekben már magyar érzést érzletem. Ezután a népdal színvonalán feljebb álló dalokat átkomponáltam s végre sikerült tisztá magyar irányban komponálnom [...].”⁴⁴

A „fokként” felépítendő műzene elméleti programját azonban legalábbis kérdésessé tette az Erkel zeneszerzői műhelyében formálódó élő zene, a *Bánk bán* utáni későbbi újabb remekművek (*Dózsa*, *Brankovics*) további folyama. A szerkesztőség egykori zavarának okaira Ábrányi Kornél Erkel halála után írt Erkel-életrajza már tárgyilagos és távolságtartó választ talált: „Mikor Hunyady [...] már majdnem két évtizeden keresztül ragyogott a magyar zene egén, annak világa mellett gyűltek össze a későbbben felébredt munkások ásóval és kapával, hogy a fényes kupolához méltó pillérfalakat is emeljenek.”⁴⁵

1862–1864 között az Erkel elleni elégedetlenség kifejezésére – a politika nyilvánvaló nyomására – Erkel nemzeti színházi műsorpolitikája szolgáltatta a legtöbb municiót. Ahogy a filharmóniai hangversenyekről szóló kritikákban és a „Nemzeti Színház” rovatban Ábrányiéék minduntalan szóvá tették, a karmester-Erkel – úgymond – „túlágosan gyakran” tüzte műsorára Verdi és a kortárs francia nagyopera alkotásait, és nem szerepeltette jelentőségéhez mérten Wagner művészetét.⁴⁶

Wagner művészetének eltérő megítélésében a magyar zenei élet egykorú nagy dilemmája is kifejeződött. Mint azt az Erkel-szakirodalom számos helyen megállapítja, miközben Erkel saját műveiben 1867-től, a *Dózsa*tól kezdődően felfedezhető Wagner mintaadása, karmesterként féltette a nemzeti opera első eredményeit a német mester elementáris hatásától: ez húzódtott Wagnerrel szemben tanúsított kétség-telen elhárító gesztusai mögött. Vele szemben Ábrányi és a *Zenészet Lapok* köre ugyanakkor a magyar műzene megújulásának – a népzene melletti – másik lehetséges mintáját látta és láttatta Wagner művészetében.

A magyarországi Wagner-recepció története ugyanakkor, ahogy a *Zenészet Lapok* Wagnerrel és Erkelrel kapcsolatos későbbi állásfoglalásai is jelzik, nem csupán a *művek* befogadásának története. A kiegyezés előtti években Wagner neve a magyar zenekritikában egyfajta politikai szimbólum is volt: a '48-as eszméihez hű

Emléklap a Zenede jubileumára: Erkel Ferenc, Liszt Ferenc, Reményi Ede, id. Ábrányi Kornél, Mosonyi Mihály, Volkmann Róbert, 1865

Zenészet Lapok, első évfolyam, 1860

ÍZELÍTŐ SZEMELVÉNYEK

Négy nappal a *Bánk bán* ősbemutatója után

„Egy ritka élvezetes s érdekes művészi estélyről kell olvasóink előtt megemlékezni, mely e hó 10-én ment végbe az Európa-szálloda éttermében. Joachim⁴⁷ e ritka nagy művész s hazánk valódi büszkesége – képezte ott a köz s gyupontot, mely körül a fővárosi zenészet világ legkitünőbb képviselői, a lelkesedésnek egész odaadásával összegyűltek. Határtalan volt a kedv, humor, s lelkesedés, mely mindinkább felfokozódott a pezsgő-dugók folytonos pattogásai, s Patikárus Ferkónak⁴⁸ ez estén maga magát felülmúló eredeti játéka mellett, mely – s általában magyar zenénknak ép oly ősi eredeti, mint kedélyt felzaklató sajátosságai – oly rendkívüli hatást gyakoroltak a nagy művészre, hogy saját vallomása szerint még soha nem érzett kedélyhullámzásokon ment keresztül. A művészeti eszmék s térek különböző képviselői mind egy koszorúba egyesültek Joachim lángelméje körül, s legalább elmondhatni, hogy ez este mindnyájan egy értelemben voltak. Ott volt *Erkel*, a magyar dalműszerzés országának határtalan bánja s nagyura; *Volkmann*⁴⁹, az európai mély gondolkodású zeneköltő; *Mosonyi*, a zeneköltészet s irodalomnak ezen kiapadhatatlan örök forrása; *Reményi*, a magyar népdaloknak páratlan eszményesítője; *Doppler*⁵⁰ Huber, Kohn, Suck, Deutsch, Rottfeld sat. sat. mind meg annyi edzett vitézei a művészetnek s zenészetünknek. Hogy az alkalmi felköszöntések, s élccel teljes szólamok halmaza nem hibázott, ezt szükségtelen említeni is. Különös hatással volt *Reményi* felköszöntése a nagy művészre, melyben minden kételyt eloszlató magyar őszinteséggel kifejté Joachim művészi jelentőségét, kit minden élő hegedűművészek fölé helyezett. Az egész társaság őszinte elismeréssel fogadá e nyilatkozatát művész hazánkfának, meg lévén győződve, hogy az, legtisztább szíve sugallatából vette eredetét. Nem kevésbé emelé a kedélyeket Dr. Arányi, Mosonyi, s Lichtenstein humorteljes felköszöntéseik s jól alkalmazott repülő élceik, mondataik. Joachim a legmelegebb szavakkal viszonzta a művészeti világnak eme valódi lelkesedésből eredt ovatióját, s csak a közelgő hajnal volt képes feloszlatni a kedélyes társaságot, mely magával vitte egy feledhetetlen estély szép emlékezetét.”

(*Zenészet Lapok*, 1861. március 13., 24. sz., 192.)

Piszező ellenzék egy *Bánk bán*-előadáson

„Nemzeti színház. – »Bánk bán« oct. 1-én zsúfolt házat eredményezett, s a szereplők, valamint Erkel F. is kitüntetésben részesültek, dacára annak, hogy föltünőképen sok volt ez este a piszező [!] ellenzék! Hogy ki ellen s miért? senki sem tudta megfejteni...”

(*Zenészet Lapok*, 1867. október 6., 1. sz., 14. h.)

Ábrányi és munkatársai számára – a hangadó bécsi Wagner-ellenes körökkel szemben – Bécsből való „csak azért is” függetlenségünk, önálló véleményalkotásra való jogunk zenei kifejezője lehetett.

Ezt igazolja később Erkel és a *Zenészet* *Lapok* körének 1867 utáni ismételt közélése, majd legteljesebb kibékülése. Amikor a Nemzeti Színház színpadán az 1860-as évek második felében sorra megszólaltak Wagner operái, s a pesti koncertéletben teljes szakmai vértetben helyet kért és kapott a wagnerianus Richter János (1843–1916) karmester és

Mihalovich Ödön (1842–1929) zeneszerző nemzedéke, a *Zenészet* *Lapok* egyre gyakrabban aggályainak adott hangot: a pesti növekvő Wagner-kultusz nem kimondatlanul is Erkel korábbi félelmét, saját megtalált hangunk elvesztését eredményezi-e valóban?

A magyarországi Liszt-kultusz 1867 utáni kibontakoztatásában, a hangversenytermeknek közönséget nevelő Országos Magyar Daléregyesület központi vezetőségében, majd a Zeneakadémia és az önálló Operaház létrehozásáért folytatott napi küzdelmekben a *Zenészet* *Lapok*, azaz Ábrányi Kornél és Erkel

Ferenc már együtt lép fel mindenütt a kiegészítés utáni állami élet hivatalos küzdőterein.

Az 1874-ben bemutatott *Brankovics György* kritikái vagy a *Hunyadi László* egyik előadásának 1876-os értékelése egy olyan életmű alkotásainak szakavatott bírálatával szól közönségéhez, amelyben Erkel egész életműve a *Zenészet* *Lapok* egykor meghirdetett programjának, a „magyar világzene” képviselőitnek egyetemes nagyságrendű beteljesítőjeként áll előttünk. Ábrányi Kornél és a *Zenészet* *Lapok* szerkesztőgárdája nem is titkolja: a sikerben az első magyar zenei szaklap is osztozni kívánt. ♦

Lábjegyzetek

¹ Lásd az id. Ábrányi Kornél működésével foglalkozó legfontosabb szakirodalmat: LEGÁNY Dezső: *Liszt Ferenc Magyarországon, 1869–1873*. Bp., Zeneműkiadó, 1976; Uő: *Liszt Ferenc Magyarországon, 1874–1886*. Bp., Zeneműkiadó, 1986; Uő: *A Zeneakadémia születése = Magyar Zenetörténeti Tanulmányok*. Szerk. BÓNIS Ferenc, Bp., Zeneműkiadó, 1969; Uő: *Erkel és Liszt Zeneakadémiája (1876–1877) = Magyar Zenetörténeti Tanulmányok*. Szerk. BÓNIS Ferenc, Bp., Zeneműkiadó, 1973; BERLÁSZ Melinda: *Zenetörténet tanítás a Zeneművészeti Főiskolán (1875–1945) = A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola 100 éve*. Szerk. UJFALUSSY József, Bp., Zeneműkiadó, 1977; SZEKERES Kálmán: *A magyar zenetudomány története a XIX. században*, é. n., 69–81. (Kézirat az MTA Zenetudományi Intézet Magyar Zenetörténeti Osztályán); GULYÁS NÉ SOMOGYI Klára: *Ábrányi Kornél a Zeneakadémián = Fejezetek a Zeneakadémia történetéből*. Szerk. KÁRPÁTI János, Bp., Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola, 1992, 7–68.

² SZABOLCSI: *i. m.* (1951), 117–123.

³ SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*, I. kötet. Bp. Hornyánszky Viktor Könyvkiadóhivatala, 1891, 30. Itt említjük meg, hogy az „id.” korjelző szócska csak Ábrányi azonos nevű fiának a közéletben való megjelenését követően jelent meg Ábrányi névhasználatában. Mivel e tanulmányban fia munkásságával nem foglalkozunk, a főszovegben eltekintünk az „id.” szócska használatától.

⁴ SZINNYEI: *i. m.* (1891), 30. Részlet a fivér, Ábrányi Emil (1820–1850) életrajzából.

⁵ Közülük Lavotta János (1764–1820) még Ábrányi születése előtt, 1804 és 1816 között lehetett tartós vendég Ábrányban, mint apja hegedűtanára. Vö. *Brockhaus-Riemann Zenei Lexikon*, II. kötet. Bp., Zeneműkiadó, 1984, 396; ID. ÁBRÁNYI Kornél: *A magyar zene a 19-ik században*. Bp., Rózsavölgyi és Társa, 1900, 9.

⁶ A felsorolt művészek közül Bihari János (1764–1827) valószínűleg már nem aktív muzsikusként, hanem csak eltartott, beteg emberként lehetett jelen a gyermek környezetében. Boka Károly (1818–1860) és Martinovics Péter (?–1858) azonban a kor híres cigány-

muзикusaként – a más forrásokban is említett – Dombi Marcival és Bunkó Ferencel együtt Ábrányi gyerekkorának hiteles szereplői voltak. Vö. ID. ÁBRÁNYI: *i. m.* (1900), 127.

⁷ Uo., 14.

⁸ Az Erkel Ferencel való találkozás időpontját az Erkel-irodalom, különösképpen Németh Amadé kutatásai az 1830-as évek első felére valószínűsítik. Vö. NÉMETH Amadé: *Erkel Ferenc életének krónikája*. Bp., Zeneműkiadó, 1975, 24. Ugyanakkor maga Ábrányi csak 1834–1835-re datálja azokat a találkozásokat, amelyek pályaválasztását döntő módon befolyásolták: vö. ÁBRÁNYI Kornél: *Erkel Ferenc élete és működése*. Bp., Schunda, 1895, 16.

⁹ SZINNYEI: *i. m.* (1891), 35.

¹⁰ ID. ÁBRÁNYI: *i. m.* (1900), 109.

¹¹ Lásd Ábrányi Erkel-monográfiáját: ID. ÁBRÁNYI: *i. m.* (1895), 13–14.

¹² ID. ÁBRÁNYI: *i. m.* (1900), 66.

¹³ Uo., 61–62.

¹⁴ ID. ÁBRÁNYI Kornél: *Életemből és emlékeimből*. Bp., Franklin Társulat, 1897, 15–16.

¹⁵ A műről fennmaradt forrás hiányában csak sejtethető, hogy a darab Ábrányi tanárának, Kirchnak, vagy esetleg Erkelnek a hatását tükrözhetette. Vö. ECKHARDT Mária: *Magyar fantázia, ábránd, rapszódia a XIX. század zongoramuzsikájában = Magyar Zene*, 1983, 2. sz., 133.

¹⁶ SÁGH József: *Magyar zenészet lexicon. Encyklopediai kézikönyv*. Bp., Táboroszy és Parsch, é. n. [1879], 10. Sagh József (1852–1922), zeneíró és tanár, Ábrányi Kornél tanítványa.

¹⁷ Friedrich Kalkbrenner (1785–1849): német zongoraművész és zeneszerző, 1824-től Párizsban Pleyel zongoragyárának résztulajdonosa. Frydrik Chopin (1810–1849): Párizsban működött nagy lengyel zeneszerző és zongoraművész (Szabolcsi): tanítványai körében Ábrányi Kornél 1843 végére tehető párizsi látogatásainak, „a nagy művészi géniusz közelében néhány hónapig” töltött „felejthetetlen óráknak” sajnálatos módon a külföldi Chopin-irodalomban nincs nyoma. Vö. ID. ÁBRÁNYI Kornél: *Érintkezésem Miczkiewicz Ádámmal (1844–1845) = Uő: Életemből és emlékeimből*, Bp., Franklin Társulat, 1897,

15–23; továbbá MAJOR Ervin: *Chopin és Magyarország = Fejezetek a magyar zene történetéből*. Szerk. BÓNIS Ferenc, Bp., Zeneműkiadó, 1967, 73–74.

¹⁸ ID. ÁBRÁNYI: *i. m.* (1900), 93.

¹⁹ Uo., 100.

²⁰ Joseph Fischhof (1804–1857): osztrák zongoraművész, 1833-tól a bécsi konzervatórium tanára.

²¹ SÁGH: *i. m.*, 11.

²² Thalberg, Sigismund (1812–1871), hírneves német zongoraművész, Párizsban 1836-ban Liszt vetélytársa.

²³ Rudolf Willmers (1821–1878), magyar barátságáról híres osztrák udvari zongoraművész, az 1840-es évek közepétől az 1860-as évekig a magyar hangversenyélet gyakori szereplője. 1861-ben a magyar országgyűlés megnyitására írt Hunnia c. szimfonikus költeményét nagy sikerrel adták elő.

²⁴ ID. ÁBRÁNYI: *i. m.* (1900), 99.

²⁵ ID. ÁBRÁNYI: *i. m.* (1897), 74–75.

²⁶ Uo., 76–79.

²⁷ Uo., 59.

²⁸ Felesége 1849-től 1879-ig Medve Jozefa. Vö. *Vasárnapi Ujság*, 1896. január 5. Fiai, ifj. Á. Kornél és Á. Emil 1849-ben, illetve 1851-ben születtek.

²⁹ SÁGH: *i. m.*, 11.

³⁰ Ábrányi kezdetben más művészeti ágak képviselőit is bevonva egy irodalmi-művészeti folyóiratot készült kiadni, amely végül épp a zenei rovat nagyobb terjedelmi igénye miatt nem jött létre. Vö. ID. ÁBRÁNYI Kornél: *Az Országos Magyar Daléregyesület negyedszázados története 1867-től 1892-ig*. Bp., Rózsavölgyi és Társa, 1892, 13–14.

³¹ MOSONYI Mihály: *Szénfy Gusztáv úrnak = Pesti Napló*, 1860. március 7.

³² *Budapesti Hirlap*, 1860. március 14.

³³ *Válasz Bartalov Istvánnak = Vasárnapi Ujság*, 1860. április 1.

³⁴ 1851 közepétől Josef Prottmann pesti rendőrfőnök volt a magyar sajtóélet egyik ellenőrző és irányító személyisége. Vö. *A magyar sajtó története II/1, 1848–1867*. Bp., Akadémiai Kiadó, 1895, 195. – Ábrányi Kornél beadványának levéltári okiratát lásd: Magyar Nemzeti Levéltár, Elnöki Iratok, 1860: 2814/D118.

³⁵ *Válasz Mosonyi Mihálynak = Vasárnapi Ujság*, 1860. május 13., 20. sz., 235.

³⁶ ID. ÁBRÁNYI Kornél: *Erkel Ferenc kimagasulása a 60-as években = Erkel Ferenc élete és működése*, Bp., Schunda,

1895, 113.

³⁷ ID. ÁBRÁNYI: *i. m.* (1895), 117.

³⁸ Uo.

³⁹ Uo., 213.

⁴⁰ BARNA István: *Erkel első operái az egykorú sajtó tükrében*. ZT/II., Bp., Akadémiai Kiadó, 1954; Uő: *Erkel nagy művei és a kritika*. ZT/IV., Bp., Akadémiai Kiadó, 1955; PÁNDI Marianne: *Száz esztendő magyar zenekritikája*. Bp., Zeneműkiadó, 1967; LEGÁNY Dezső: *Erkel Ferenc művei és korabeli történetük*. Bp., Zeneműkiadó, 1975; NÉMETH Amadé: *Erkel Ferenc életének krónikája*. Bp., Zeneműkiadó, 1975.

⁴¹ Lásd: *Magyar Zenetörténeti Tanulmányok Erkel Ferencről és koráról*. Szerk. BÓNIS Ferenc, Bp., Püski, 1995, 124.

⁴² Joachim József (1831–1907), a Pozsony megyei Köpcsényben született európai híru hegedűművész. Liszt és Brahms barátja, 1859-től hannoveri hangversenymester, 1866-tól Berlinben a zenei élet irányítója, a Porosz Művészeti Akadémia alelnöke.

⁴³ Lásd I. sz. szemelvényünket.

⁴⁴ Lásd Szénfy Gusztáv (1819–1875), az 1840-es évek egyik legjelentősebb dalszerzőjének, népdalgyűjtőjének és zenei írójának cikkét: ZL, 1865. március 9.

⁴⁵ ID. ÁBRÁNYI: *i. m.* (1895), 47.

⁴⁶ Vö. SZERZŐ Katalin: *A magyar zenei sajtó történetéből: Zenészet* *Lapok (1860–1876) = Magyar Könyvszemle*, 1985, 1. sz., 69.

⁴⁷ Joachim József 1861 márciusában Bécsből érkezik a magyar fővárosba. A március 13-i hangverseny utáni díszvacsorán Erkel Ferenc is központi szereplő, akit melegen ünnepelnek a Bánk bán 1861. március 9-éi ősbemutatója után.

⁴⁸ Patikárus Ferkó, híres pesti cigányprímás és zeneszerző, aki 1870 márciusában halt meg.

⁴⁹ Volkmann Róbert (1815–1883), 1858-tól Pesten letelepedett szász zeneszerző, 1875-től a Zeneakadémia nagy hatású zeneszerzéstanára. Szabolcsi szerint a „pestbudai német zenekultúra legkiválóbb” képviselője.

⁵⁰ Doppler Ferenc (1821–1883) Lembergben született fuvolaművész és zeneszerző, öccsével, Károlyval együtt Erkel és Liszt barátja, műveik kiváló hangszerelője. Az 1830-as évektől Pesten él, *Ilka és a huszártoborzó* c. operája (1849) az önkényuralom korának legnépszerűbb magyar operája.

A MAGYAR MŰVÉSZETI AKADÉMIA ÜNNEPEI

Jubileum Győrött

Köztisztületté válásának 10. évfordulóját a kisaloldi megyeszékhelyen, Győrött ünnepelte a Magyar Művészeti Akadémia ez év novemberében. *Vashegyi György* elnök fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy már az alapítók szándékai között szerepelt, ne csak Budapesten, hanem vidéken és a határon túl is alakuljanak alkotói, művészeti központok. A következő tíz év kiemelt feladata lesz tehát ennek a vidéki, majd határon túli jelenlétnek a megvalósítása. A jubileumi alkalommal nyitották meg *Jahoda Maya* belsőépítész, textilművész és *Hefter László* üvegművész, restaurátor kiállítását – bemutatva a Győrhez kötődő akadémikusok munkásságát. A kiállításnak helyet adó Múzeumház célja is egybevág az MMA céljaival: a kortárs – benne a győri és térségbeli – képzőművészet, iparművészet bemutatása, népszerűsítése, valamint az ifjúság érdeklődésének felébresztése a kortárs művészet iránt.

Sára Balázs édesapja, Sára Sándor mellszoba mellett, Lantos Györgyi munkája

Filmszemle Sára Sándor emlékére

Lakiteleken hirdették ki november 19-én annak a filmszemlének az eredményét, amelyet *Sára Sándor* operatőr, rendező, az MMA korábbi alelnöke emlékére hirdettek meg 2021-ben. Lezsák Sándor, az Országgyűlés alelnöke ünnepi beszédében Sára Sándort idézve hangsúlyozta: „a film akkor születik meg, amikor megnézik”.

Beszámolt arról is, hogy a Sára Sándor emlékére rendezett filmszemlén a zsűri – krónika, korkép, művelődés, portré és fikciós műsor kategóriában – összesen 178 hazai és határon túli alkotást láthatott. A *XX. Lakiteleki Filmszemle* keretében meghirdetett esemény fődíját a vajdasági származású, Budapesten élő rendező, K. Kovács Ákos *Branka* című drámája kapta. A több mint harmincfős zsűri elnöke Buglya Sándor Balázs Béla-díjas filmrendező, producer volt.

Az eredményhirdetést követően a Lakitelek Népfőiskolán felavatták Sára Sándor mellszobrát, Lantos Györgyi alkotását.

A Nemzet Művésze címmel kitüntetett, kétszeres Kossuth- és Balázs Béla-díjas operatőr, filmrendező Sára Sándor (1933–2019) filmjeit több mint félszáz országban vetítették, és számos hazai és nemzetközi fesztiválon tüntették ki díjakkal. Csoóri Sándor felkérésére 1993-tól hét éven át vezette a Duna Televíziót. Életútja előtti tiszteletadásként az emberi erőforrások minisztere 2020-ban *Sára Sándor-díj* elnevezéssel filmeseknek adományozható állami szakmai kitüntetést alapított, idén szeptemberben pedig róla elnevezett vetítő- és koncerttermet avattak az MTVA székházában.

Héttorony Fesztivál – 2021

Tizedik alkalommal rendezték meg ez évben a Magyar Művészeti Akadémia munkatársai a határokon átfelölő *Héttorony Fesztivált* november 6-a és 20-a között *Makovecz Imre* emléke, az építőművész szellemi hagyatéka előtt tisztelegve. Most is kiváló világ- és népzenei alkotások hangzottak fel és töltötték be Makovecz Imre épületeit határon innen és túl egyaránt. Az idei fesztivál a szlovéniai *Lendváról* indulva, a többnemzetiségű *Kakasd*, a göcseji *Bak*, majd *Százhalombatta*, *Makó*, *Sárospatak* útba ejtésével végül az erdélyi *Kolozsvárra* érkezett. November 20-án – ahogyan minden évben – a fesztivál rendezői, valamint a mester barátai és tanítványai megkoszorúzták Makovecz Imre emléktábláját a fővárosban, egykori lakóhelyén, a Villányi út 8. szám alatt.

Az eseménysor zárógálájára november 20-án Budapesten, a Nemzeti Táncszínházban

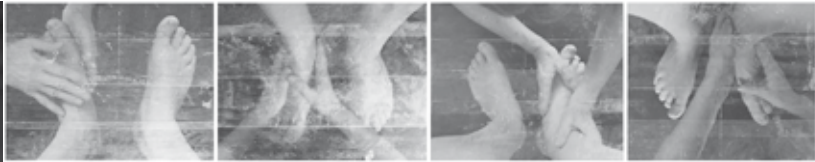
került sor, amely alkalommal ünnepélyes keretek közt adták át a Makovecz Imre-díjakat. A 2015-ben alapított díjjal azokat ismerik el, akik az MMA alapító és örökös tiszteleti elnökének, Makovecz Imrének országépítő szellemiségét követve művelik saját hivatásukat. A díj odaítéléséről a Magyar Művészeti Akadémia mellett a Kós Károly Egyesülés és a Makovecz Imre Alapítvány által delegált bizottság döntött.

Buzás Péter, Makó egykori polgármestere kapta a 2020-as Makovecz Imre-díjat, a 2021-es elismerésben *Kovács Gyula* erdész, örökségvédő gyümölcsész, a magyar Tündérkert mozgalom elindítója részesült.

Az ünnepi est díszvendége volt *Szabó Marianne* iparművész, Makovecz Imre özvegye, a műsorban Kiss Ferenc szerzeményei komolyzenai kísérettel, *Makovecz Pál* vezénylésével szólalhattak meg. ♡ (S. I.)

Búcsú Lovas Ilonától

Lovas Ilona:
Lábmosás

Lovas Ilona
textilművész,
képzőművész

Nagy Tamás építész

Örömmel próbálom meg továbbítani, hogy miként tanított látni a műveivel Lovas Ilona.* Felidézve az ő tavalyi búcsúját a férjétől, Nagy Tamástól.*

Lovas Ilona Kossuth- és számos nemzetközi díjjal elismert munkásságáról – a 70-es évek textiles forrongásától, új utakat kereső lázadásától kezdve, másként: az installációktól a képiség megismeréséig, megértéséig (a videómunkáig, fotóig) rendkívül igényes, mindig tökéletesen átgondolt és kivitelezett bemutatott munkáiról – jeles írások születtek: Kovalovszky Mártától és Varga Zsuzsától kezdve Százados Lászlón, Tatai Erzsébeten, Szipócs Krisztinán, Molnár Márián és másokon keresztül Sturcz János könyvéig és Jóry Judit publikálatlan szövegfolyamáig.

Az én nézőpontomból a textiles Lovas Ilona a tárgy, az anyag megismerésétől, figyelmes kezelésétől kezdve (amit később tanított is a szombathelyi egyetemen) a nekik életet adó alkotói képesség kibontakozásán keresztül (80-as évek), amelyben egybeesett az élet természeti valósága és az életért hozott áldozat keresztényi gondolata: az ünnep és a hála, az e kettő (természet és keresztény/univerzális gondolat) megőrzésének archaikus formái-módszerei-anyagai megtalálásával (főként a 90-es években), el- (és vissza)jutott a legegyszerűbb ember alkotta (és embert formázó) tárgyig és világunk alapeleméig: a víz. A víz ringatta fejformák (kalaptompok): az univerzális lét (életvilág) megmutatásai-megmutatkozásai képben igazi existenciálét¹ teremtettek, melyben egybeesik a cselekvés/alkotás és az ideális/fogalmi világ. Ezt nevezném képiségnek. Aquinói Szent Tamás szavaival Ilona életműve intentio intellecta: a megismert dolgok megragadása. Kiegészítem: közössé (észlelhetővé, élményé) tétele is.

A „képhez” (videóhoz) hozzátartozik egy

végtelen, halkan és több nyelven mormogott fohász az Úrhoz (2000-es évek): a bizodalom, az ember már szinte feledésbe merült szokása/tudása, mely a megváltás hitén – vagy „csupán” a lét mélységi dimenziójának: a végtelen, a nyitottság tudásán – nyugszik, akár földi, akár égi értelemben. A megváltás hite alázattal jár együtt. (Az azóta eltelt időben, látva az emberiség sorsát, a közös és folytonos „emberiség” fohász akár meg is valósulhatna!)

Utolsó, általam látott műve egy fotósorozat a lábmosásról (Adni és elfogadni sorozat). Csak a férfi láb- és női kézfejeket látjuk. Személyes fotók: Ilona kezét és (a haldokló?) Nagy Tamás lábát. (Ikonográfiai kiterő: a téma az újkorban szinte eltűnt a művészetből. A preraffaelita kiállításon (MNG) láthattuk egy előzményét Ford Madox Brown-tól (Jézus megmossa Péter lábát, 1850-es évek), és feljegyzik, hogy a középkorban ez gyakori ábrázolási típus volt Angliában is. A preraffaelita naturalizmus közel áll a fotóéhoz. Erős – Lovas Ilonánál a (rózsaszín) testi jelenlét: a hús jelenléte, a testi kapcsolat miatt.

LÁBJEGYZETEK:

¹ M. Merleau-Ponty munkajegyzetei alapján (A látható és a láthatatlan.

1964. Budapest: L'Harmattan – KRE, 2020)

² Az eljövendő árnyékai. Bp. L'Harmattan – KRE, 2016

³ Ez a fenomenológus következtetése

A fenomenológiai filozófia szerint, mely Ilona ifjúkora idején közelített legerőteljesebben a művészet mibenlétének megértéséhez, a test nem csupán dolog, hanem az érzékelhető világban egy önmagát érzékelni képes tartománya: a test tehát test + lélek, a test önmaga kifejezés is.

A lábmosás értelme – csak a Biblia szerint is – többféle: 1Móz 18,4: Az Úr látogatása Ábrahámnál; Lk 7,44: A bűnös nő Jézus lábait megkeni; Jn 13. (A lábmosás), 14. „Azért, ha én, az Úr és a Mester megmostam a ti lábaitokat, néktek is meg kell mosnotok egymás lábait.” (Kiemelés tőlem – K. K.)

A Biblia (Ó- és Újszövetség) egységességét a figurális-típológiai képolvasás bizonyítja: a szegedi egyetem ikonológiai műhelyéből kinőtt, Fabiny Tiborhoz köthető módszer,² a középkori (XII. századi) „verduni” oltár és a Biblia pauperum (XIII. sz.) különös, párhuzamos képszerkezete alapján. Melyet most bővíthetünk a lábmosás témájával: az antik világban, Keleten ezt a szokást a háztartáshoz tartozók egymás között gyakorolták, illetve a vendégeknek is kijárt. Végezhetette családtag vagy rabszolga: mindig alá-, fölérendeltséget, vagy – a családtagok, vendégek egymás közötti viszonyára nézve – összetartozást fejezett ki. Mint Mózes I. könyvében. A nagycsütörtöki lábmosáskor Jézus is elsősorban a tanítványival való összetartozását akarta kifejezni (János ev.). A lábmosás funkciója mindkét esetben a recognitio, a felismerés is (Ábrahámnál: az angyaloké, Jánosnál Péter felismerése az összetartozásról), és mondják: a lábmosás a házastársi közösség vállalásának jelképes aktsusa is. (A nő mossa a férje lábát.)

Szellemiségét tekintve tehát a lábmosás maga a teljes alázatosság mint alapvető tulajdonság. Nem csupán a gyakorlati alárendeltség értelmében, hanem – amint a „másik” lábának hétköznapi mosása ima és fohász „a másikért” – „vertikális” értelemben is. Ez Lovas Ilona felismerése (talán Péterében is megvolt már). Mi pedig láthatjuk a kép által a láthatatlant.

A kép, a láthatóság ilyenformán misztérium.³ Te hoztad közénk, Ilona. A lábmosás érted is volt. Remélem, látsz minket, amint mi téged látunk. Gondolj ránk – gyerekeidre, unokáidra, testvéreidre, barátaidra, kollégáidra – jó szívvel! ♦♦

SZAKONYI KÁROLY

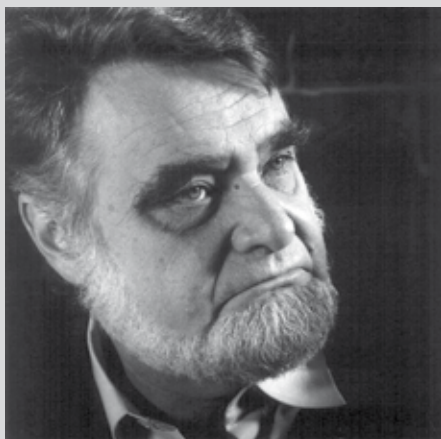
A SZERETET PRÓFÉTÁJA

Gyurkovics Tibor emlékére

(Ha köztünk lenne még, a kilencvenedik születésnapját ünnepelhetnénk.)

Mágus. Nem bánta, ha így hívták hívei, még ha magában derült is ezen, de elfogadta, hiszen volt benne igazság – költészete, személyisége mágikus erejű lírája, szenvedélyessége, megnyilvánulásai, rendkívüli tehetsége, humora, műveltsége, vitát provokáló előadásai mindenkit a büvkörébe vontak, mindig az a tűz lobogott benne, ami a verseiben. *Gyurkovics Tibornak* a barátság és a nők iránti rajongás volt életető eleme, hitt a szeretet mindenhatóságában, de tudta, hogy az ember a földön megválthatatlan. A költészet volt igazi terrénuma, de tehetsége nem ismert határt, novellát, tárcát, regényt, drámát, gyermekeknek szóló verseket, könyveket írt, színészi képességét pedig saját darabjában a színpadon is kiélhette. Volt egy játékunk: Dring és Drong a két bohóc, akik örökösen készülnek valami nagy mutatványra a porondon. Tibor volt Drong, aki hitt abban, hogy egyszer a *nagy mű* sikerülni fog. Hogy át lehet menni a Niagára felett egy kifeszített kötélén. Veszprémben játszották a *Fekvőtámasz* című darabját, abban az ezredest játszotta. (Különben róla mintáztam az *Ördöghegy* című darabomban Colonelt, az ezredest, s most játszhatta.)

Érezte és élvezte a sikert, amit nem ért el könnyen, az élet és pályakezds az ötvenes években nem kedvezett a polgári származású, piarista diáknak. Csak a Gyógypedagógiai Főiskolára vették fel, de ott később tanított is Kozmutza Flóra tanársegédjeként, és csak ezután végezhetett el a bölcsészkaron a pszichológiát. A Weöres Sándor „áldásával” verseket író, végtelen empátiával bíró fiatalember, sőt már családapa, a sérült lelkek ápolásával vészelté azt a korszakot, amelynek világnézetével, írói szemléletével nem értett egyet. Csak 1961-ben léphetett a világ elé *Grafit* című verskötetével, de látnia kellett, hogy a kritika a kor kultúrpolitikájától távol állónak tekinti, és ez csak a hetvenes évekre változott meg, amikor a *Ne szeress, ne szeress!* című kisregénye megjelent. Ebben az időben kezdődött

Gyurkovics Tibor és Szakonyi Károly, 60-as évek

színházi pályafutása is, *Estére meghalsz* című drámáját a Madách Kamarában mutatták be Domján Edittel és Mensáros Lászlóval, ezután sorra születtek darabjai, a magyar abszurdok, a *Csóka család*, a *Fekvőtámasz*, a kirobbanó sikerű *Nagyvizit* meg a többi, a főváros és a vidék színházaiban.

Verseiben, regényeiben, novelláiban felizzik az emberi kapcsolatok végtelen változata, a szeretet bilincseiben élő, abból szabadulni akaró, de máris újabb szeretetbilincset kívánó, bilincsből és bilincs nélkül egyaránt szenvedő ember. Megvallások ezek, a szeretetet adást és szeretést vágyó, szenvedélyes

személyiség vallomásai lírában és prózában. Ilyen volt ő Isten keresésében is, az élet teljességének megélésében is. Nem volt vallásos, de Jézus-hívő, egyik írói álneve Jezovics volt, ezen a néven írta a Magyar Nemzetben a tárcáit. Ismertük egymás gondját, örömet,

egymás családját, láttam, hogy az első kötetből elindulva hogyan terebélyesedik a mű, hogy hódít a költő, a drámaíró közönséget, hogyan veti bele magát a közéletbe, lesz alapító tagja a Magyar Művészeti Akadémiának, az Írók Egyesületének, hozza létre a máig létező *Lyukasóra* című folyóiratot.

Gyilkos humorú, okos, a közéletől, a szervező politikai életől a napilapokban közölt tárcái, a rádióban elhangzott jegyzetei Ady publicisztikájának indulatához mérhetők. Kirobbanó erejű írások, a kornak örök érvényű lenyomatai.

Gyurkovics Tibor eredeti tehetségével a kor legjelentősebb költői sorába tartozik. Hálás vagyok a sorsnak, hogy kortársa, és barátja lehettem. Felsorolhatatlan az élmények sokasága, amelyet együtt megéltünk, közös nyarak, utazások, színházi bemutatók... Színes életet élt, ami nem volt mentes az olykori megpróbáltatásoktól. Minden áldozata a versekért, az irodalomért volt. „Erős leszek, akár a portya / a házban sarkalló titok, / hogy szájam mindig csak azt mondja, / amit biztosan tudok, // nagy utakról összeszedett híreket / az igazságot, mivel nem bírt / se gyűlölet, se szeretet” – írta a *Hír* című versében.

A bőség zavarában vagyok, rengeteget tudnék mesélni arról az ötven évről, amit barátságban töltöttünk. Utazások, a végtelen vonatút Moszkvába, amikor a vonat kerekeinek csattogására írt versében ott vagyunk mindketten, *a cár; a cár a cárevics, Szakonyi, Gyurkovics...* Vagy kirándulások Pécsre, barátainkhoz, aztán a jóízű vacsorák, a kisvendéglőkben a pörköltök, a marinírozott halak, hozzá a jéghideg sörök vagy a rozé fröccsök, a végtelen beszélgetések irodalomról-életéről, lengyelországi nyaralásunk a Balti-tengernél... és ahogy vásárolni tudott ajándékokat a GUM-ban, vagy Rómában, mindenkinek valami kis műtűr, gyerekeinek, nőknek... sokat megírtam ezekből, ahogy megírtam őt magát egyfelvonásban, novellában. Kitűnő modell volt színes és lenyűgöző egyéniségével.

Tizenhárom éve hagyott itt bennünket. Hiányzik.

De hiányzik az a szellemi légkör is, amelyet teremtett. A humor, a bölcs ítéletek és a részvét az emberi sorsok iránt. ♡

GYURKOVICS TIBOR

TÉKOZLÓ FIÚ

Ha majd a föld begyógyul,
mint régi-régi seb,
majd visszatérek hozzád
mint engedelmesebb

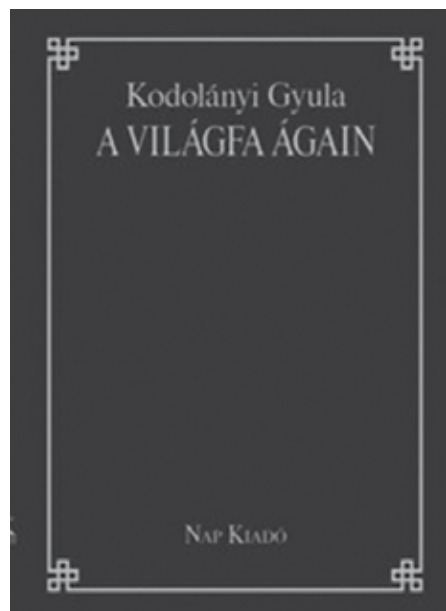
mindenkinél, erősebb
leszek majd mint a szél
és halhatatlanabb
leszek mindenkinél.

KÖNYVKÍNÁLÓ

A világfa ágain

Az életútinterjút Kodolányi Gyulával a *Magyar esszék* sorozatában adta közre újra a *Nap Kiadó* ez év novemberében. A Kossuth-díjas költő, műfordító, irodalomtörténész beszélgetőtársa, Csűrös Csilla e szavakkal ajánlja a kötetet.

„– Számvetés, összegzés, a tapasztalatok átadása – mit jelent meg az élet alkonya? – Először is igyekszem továbbra is teljes életet élni, csak a tempóból veszek vissza. Gondozom barátságaimat. Beszélgetek gyermekeimmel és unokáimmal. És persze írok. Hiszek abban a feladatban, amit korunkban Carl Gustav Jung individuációnak nevezett. Ez azt jelenti, hogy az élet a szüntelen érés folyamata, egyre közelebb kerülhetünk ahhoz, amire mi személy szerint születünk. Halálunkig egyre magasabbra emelkedhetünk spirituálisan” – olvashatjuk az Utóhangban. Kodolányi Gyula visszatekintése, életútjának mostani bemutatása ebben az évben, a Csűrös Csillával folytatott beszélgetésekben született, a Magyar Polgári Együttműködés Egyesület Példa-Kép sorozatának második köteteként. Ez a könyv nemcsak Kodolányi Gyuláról szól, hanem az elmúlt évtizedek nagyobb panorámáját is kínálja, kulcsot ad fontos eseményekhez, és az idők olyan szereplőinek megértéséhez, mint – többek közt – Kodolányi János, Illyés Gyula, Csoóri Sándor, Antall József és Mádl Ferenc. Az elmúlt évtizedek hiteles lenyomta is ez az igen értékes-izgalmas-hézagpótló beszélgetés.

Ma éjjel eljövök érted

Lőrincz György fenti címmel megjelent prózakötete kapta a Magyar Művészeti Akadémia irodalmi tagozatának az év legjobb könyvét elismerő díját. A 2021-es *Könyv Nívódíjat* pedig Jávorszky Béla *Fordul a világ* című esszékötete, Lovétei Lázár László *Feketemunka* című verseskötete, Marosi Gyula *Az ifjúság tört szárnyú madara* című prózakötete és Péntek Imre *Lírai kaleidoszkóp* című esszékötete nyerte el. A díjakat hagyományosan a tagozat *élfolyóirat-sorozat* estjén adták át, november 26-án az MMA irodaházában.

Idén tehát két esszé-, két próza- és egy válogatott verseskötetet díjazott az MMA irodalmi tagozatba tartozó harminchét akadémikusa. Lőrincz György kötetének novellái egyrészt az emberi élet fordulópontjairól, másrészt az öregedés kérdéséről szólnak. Az irodalmi tagozat Tözsér Árpád Kossuth-díjas költő, akadémikus, a nemzet művésze javaslatára 2014-ben, hét évvel ezelőtt döntött úgy, hogy az MMA által évente elismerő oklevelekre a tagozatok rendelkezésére bocsátott összegből megalapítják *Az Év Legjobb Könyve díjat* és a könyves nívódíjakat, amelyekre a jelölteket minden év novembere és a következő év októbere között megjelenő könyvek közül, műfajtól függetlenül választanak ki.

Magyar filmek 1896–2021

A fenti címmel a magyar filmkultúra 125 évének legfontosabb producióit ismertető weboldal után elkészült annak bővített könyvváltozata is. A lexikon 516 szócikket tartalmaz, és 269 magyar rendező valamennyi filmtípust képviselő alkotását ismerteti. A kötet kiemelt figyelmet fordít a némafilmkincsre, illetve az 1945 előtti korszak mozgóképeire.

Az MMA Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet és az MMA Kiadó kezdeményezésére 2019-ben indult el a filmlexikon szerkesztése, amelynek első eredményei 2020-ban online váltak elérhetővé, 2021 október végétől pedig már nyomtatott formában is kézbe vehető. A 770 oldalas kötet – amelyet *Gelencsér Gábor* a filmlexikon szerkesztőbizottságának vezetője *Murai András*sall, *Pápai Zsolt*tall és *Varga Zoltán*nall közösen szerkesztett – központú, a kézikönyv a filmet bemutatásuk időrendjében, a korszak hazai és nemzetközi trendjei, valamint a politikai hatások kontextusában vizsgálja. A 15 szócikkirő filmtörténetileg *reprezentatív*nak

tekinthető és esztétikai értékkel bíró alkotásokat válogatott be a kötetbe. Az elbírálás során a legfontosabb értéként a történet eredetiségét (téma) és a forma innovációját (téma bemutatása, megformáltsága) tették mérlegre. A lexikon a moziban bemutatott alkotások mindegyik típusából merít: 314 egész estés játékfilm mellett a 75 dokumentum-, 28 rövid-, 25 kísérleti, 10 ismeretterjesztő és 64 animációs film kapott benne helyet. A kötet sajátossága, hogy a némafilmkincs, illetve az 1945 előtti korszak hangsúlyosan

jelenik meg benne. A magyar filmtörténet kezdeti időszakában készült mintegy 600 némafilm 90 százaléka szinte teljesen megsemmisült, de így is 33 alkotás kapott helyet a könyvben e ritkaságok közül. Időről időre előkerül egy-egy elveszettnek hitt mozgókép. A legnagyobb kihívást a filmlexikon készítése közben a kánon áthangolása jelentette, vagyis az, hogy 5000 karakter terjedelemben egyszerre a filmet, az adott korszakot és magát a rendezőt is be kellett mutatni, illetve mindezt értelmezni és elemezni. A kötet célja a sokszínű magyar filmkincs népszerűsítése, a magyar filmkultúra iránti figyelem fenntartása vagy felkeltése.

(Az MMA hírnyaga alapján)

Az Ómagyar Mária-siralom szöveggönyve

A 20. Győri Könyvszalón keretében mutatkozott be Mező Tibor, az *Az Ómagyar Mária-siralom szöveggönyve* című kötetével. A szerző a kiadás tekintetében Vásáry Tamás Kossuth-díjas karmester támogatását élvezte. Korábban publikált műve a *Harmóniakert* című verseskötete. Most nem kevesebbre vállalkozott, mint hogy elemezve a Mária-siralom versritmusát bemutassa legkorábbi deákos, középkori reneszánszintát követő lírai szövegemlékünket. A kötetben összefoglalta az elmúlt 100 év legjelentősebb nyelvészeti eredményeit, amelyek a szöveggel annak felfedezése óta történtek. Az érdeklődők 2021. november 20-án a Győri Nemzeti Színház nagytermében találkozhattak először az ihletett magyarítású nyelvemlékkel a Novum Publishing Kiadó jóvoltából.

Az *Ómagyar Mária-siralom* az első fennmaradt magyar nyelvű versemlékünk. XXI. századi szépirodalmi megfogalmazásban

sem könnyű olvasmány, viszonylag kevesen ismerik, gyakran tévesztik össze a *Halotti beszéddel*. Mező Tibor kötete azt célozza, hogy ez megváltozzon, minél többen érdeklődjenek ezen nemzeti ereklyénk iránt, írjanak róla minél többet felfedezésének 100 éves évfordulója alkalmából.

Valami fáj, ami nincs

a főcíme, *A trianoni békekötés előzményei és következményei* pedig az alcíme annak az Anka László által szerkesztett tanulmánykötetnek, amely a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, illetve a Magyar Napló Kiadó együttműködésével jelent meg. Szerzői között a VERITAS és más tudományos műhelyek, egyetemek kutatói találhatók. A történészek azt mutatják be ebben a kiadványban, hogy milyen kontextusban keletkezett a békediktátum, mi kényszerítette rá a korabeli politikai elitet az elfogadására. Megjelenik benne, hogyan alakult ki a nagyhatalmak és véleményformálók gondolkodásában az Osztrák–Magyar Monarchia és Magyarország feldarabolásának a terve, és hogy milyen módon formálódtak a békekonzferencia tárgyalási stratégiái. A szerzők helyet adnak a kötetben az 1919–1920-as ellenforradalom máig nem eléggé ismert főszereplői (ideiglenes kormányzó, miniszterelnökök) portréi bemutatásának, és felvillantják a menekültek tömegének és a nemzetiségek sorsának szomorú történetét is. Ugyanígy tájékozódhat az olvasó arról az erőszak- és terrorhullámról, melyet a csehszlovák, román, szerb megszállók bevezettek a megszállt területeken, akár csak a kulturális veszteségekről vagy a csonka ország talpra állításának egy érdekes esetéről, a Balaton turisztikai fejlesztéséről.

A VERITAS-könyvek sorozatban megjelent kötetet L. Simon László, az MNM főigazgatója mutatta be november 2-án, a kiadó IX. kerületi, Zsil utcai helyiségében.

Magyarok temetője, Ó-Románia

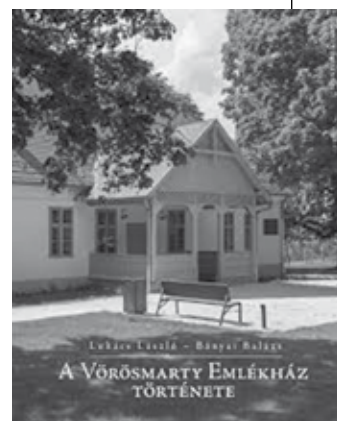
Makkai Béla kötetének alcímében – *A régi magyarság a dualizmus kori nemzetpolitikában* – pontosította mondandóját. Munkájában – a szlavóniai, a boszniai és bukovinai nemzetgazdálkodási program után – az ó-romániai társakció történetét dolgozta fel. E programmal a magyar állam a Kárpátok túloldalára távozott 100-150 ezrenyi, döntően székely polgárának nyújtott segítő kezét nemzeti azonosságtudata megtartásához: templommal, iskolával, anyanyelvű újsággal, ösztöndíjjal. Az ifjú Klebelsberg által kidolgozott munkaterv hosszú távú célja az volt, hogy az ország gazdasági erejének növekedésével lehetővé váljék a kivándoroltak visszatérése. Ez természetes ellensúly lehetett volna a nemzetiségi peremvidékek leszakadásának veszélyével szemben. Makkai Béla egyetemi docens több mint harminc éve kutatja a peremmagyarság történetét, erről ad számot megjelent kötetében.

A Vörösmarty Emlékház története

A Könyv Világ-sorozat újabb estjére, 2021. december 1-jére várták az érdeklődőket az *A Vörösmarty Emlékház története* című könyv bemutatójával, a kápolnasnyéki Halász-

kastélyban. Nem volt véletlen a választott dátum, hiszen 221 éve ezen a napon a Velencei-tó mellett, Kápolnasnyéken (akkori nevén Nyéken) született Vörösmarty Mihály, a Szózat költője.

A kötetet – a két szerző, Bányai Balázs és Lukács László közreműködésével – L. Simon László, az MNM főigazgatója mutatta be a közönségnek. ♦♦

EGY AZ ISTEN

Kincsörzés Székelyföldön

Advent második vasárnapján, december 5-én a Magyar Unitárius Egyház püspöke, Kovács István tartott hálaadó istentisztelet *Sepsiszentkirályon*, a megújult unitárius templom átadási ünnepségén. A XV. században épült templom kőfallal körülvett épület-együttesét a honi alapítású Rómer Flóris-terv támogatásával állították helyre, s a teljes egészében megújult istenházát a munkálatokat végző Teleki László Alapítvány igazgatója, Diószegi László adta át a székelyföldieknek.

Jó egy hónappal korábban, október végén pedig Hargita megyében, *Csikmenaságon* az újjászületett Adorján-kúriát avathatta fel az ala-

pítvány igazgatója. A menasági lófő székely Adorján család kúriáját 1955-ben nyilvánították műemlékké, az épület feliratos gerendája szerint 1797-ben épült. A ház délnyugati sarkán álló székelykaput pedig a szemöldökfán olvasható felirat szerint 1828-ban emelték. Az 1980-as évek végén utolsó lakója is elköltözött, állapota rohamosan romlott, életveszélyessé vált, ám csak sürgősségi beavatkozások történtek a dongaboltozatú kőpincére épült boronaépület megmentésére.

A hagyományos székelyföldi ereszes, mellvédes tornácos parasztházak mintájára épült kúria teljes körű helyreállítására szintén a Rómer Flóris-terv jóvoltából kerülhetett sor. ♣ (Weltler)

Az erdélyi Sepsiszentkirály felújított unitárius temploma

A hálaadó istentiszteleten

Az Adorján-kúria felavatása Csikmenaságon

A templom bejárata

Templomba indulva Sepsiszentkirályon

REMÉNYIK SÁNDOR KEGYELEM

Először sírsz.
Azután átkozódsz.
Aztán imádkozol.
Aztán megfeszítéd
Körömszakadtig maradék-erőd.
Akarsz, egetostromló akarattal –
S a lehetetlenség konok falán
Zúzod véresre koponyád.
Azután elalélsz.
S ha újra eszmélsz, mindent újra kezdesz.
Utoljára is tompa kábulattal,
Szótalantul, gondolattalanul
Mondod magadnak: mindegy, mindhiába:
A bűn, a betegség, a nyomorúság,
A mindennapi szörnyű szürkesség
Tömlöcéből nincsen, nincsen menekvés!

S akkor – magától – megnyílik az ég,
Mely nem tárult ki átokra, imára,
Erő, akarat, kétségbeesés,
Bűnbánat – hasztalanul ostromolták.
Akkor megnyílik magától az ég,
S egy pici csillag sétál szembe veled,
S olyan közel jön, szépen mosolyogva,
Hogy azt hiszed: a tenyeredbe hull.

Akkor – magától – szűnik a vihar,
Akkor – magától – minden elcsitul,
Akkor – magától – éléd a remény.
Álomfáidnak minden aranyágán
Csak úgy magától – friss gyümölcs terem.

Ez a *magától*: ez a Kegyelem.

*Ezt óhajtjuk és reméljük
nemcsak önmagunknak,
hanem mindannyiunknak!
Békességgel és egészséggel
teljes, Istentől megáldott,
boldog új esztendőt kívánunk
minden kedves olvasónknak!*

*Sághy Ildikó szerkesztő
és a Lyukasóra folyóirat
munkatársai*

LYUKASÓRA OLVASÓI LAP
XXX. évfolyam, X. szám, 2021/10.

A szerkesztőbizottság tagjai:
**Alföldy Jenő, Ágh István,
Bertalan Tivadar, Czigány György,
Dobai Péter, Iancu Laura,
Kalász Márton, Markó Iván,
Próhle Gergely, Rózsássy Barbara,
Szakonyi Károly**

Főszerkesztő: **Sághy Ildikó**
Főmunkatárs: **Szakonyi Károly**
Művészeti vezető: **Réti Attila**
Olvasószerkesztő: **Bognár Antal**
Rovatvezetők: **Weltler Ildikó,
Simon Erika**
Titkárságvezető: **Óri-Kiss Gyöngyi**

Szerkesztőségi postacím:
1052 Budapest, Városház u. 7.
Telefon: 06-30-131-0264
Mobil: 06-20-465-9232
E-mail: iroegy@gmail.com.

Kiadja: **Magyar Írók Egyesülete**
Elnök, kiadóigazgató: **Szakonyi Károly**

Nyomdai kivitelezés:
VIRTUÓZ Kiadó és Nyomdaipari Kft.
1037 Budapest, Bécsi út 267.
Felelős vezető: **Tolonics Gergely**

Terjeszti: Magyar Posta Zrt.
Hírlap Üzletága és regionális társaságai.
Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu
WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>),
e-mailek a hirlapelofizetes@posta.hu címen,
telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu
WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>),
1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu.
Előfizetési díj: fél évre 1320 Ft, egész évre 2640 Ft. Egy példány ára: 450 Ft.
Megjelenik: kéthavonta.

Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza

LEXIKON

HIC ET NUNC – ITT ÉS MOST
PRO FUTURO – A JÖVŐÉRT
ESCA DEORUM – ISTENEK ELEDELE
PRO BONO PUBLICO – A KÖZJÓÉRT
VESTIBULUM – ELŐCSARNOK, BEJÁRAT

TARTALOM

A Wittelsbachok a Magyar Nemzeti Múzeumban
Sisi családja **B/2**

Szakonyi Károly: Karácsonyjéj **1**

A HÓNAP KÖLTŐJE **BUDA FERENC**

Buda Ferenc: Rend, Kihűl, Tünődöm,
Töredékek, Vascstillag, Ősz, Holt számból
búzaszál, Hóval jön húsvét, Arcunk, (Töredék),
Ha csak estig **2–4**

Alföldy Jenő:

A 85 éves Buda Ferenc költészetéről **4–5**

Sághy Ildikó: „szól néked az itt, magyarul” **6–7**

Hegedüs Géza: Sylvester János,

a magyar nyelvészet korai előfutára **8–11**

A Sylvester-nyomda **12–15**

Weltler Ildikó:

Dante, az olasz nyelv atyja **16–19**

Réfi Zsuzsanna: Baranyi Ferenc,

a költő-műfordító **20–22**

Arany János: Dante **23**

Czigány György: Dante olvasatán **23**

Olvassuk újra! **Szemes Péter:**

Takáts Gyula költői indulása **24–25**

Takáts Gyula: Kút, A somogyi klasszikus,

Magány, Lápi remete-zsoltár,

Balatonparton **26–27**

A magyar nyelv örömnepén a Vigadóban **28**

Kováts Dániel: gondolatok a nyelvmegeőrzés

szolgálatáról **29**

Szigethy Gábor szubjektív pályaképe,

Portréfilmek az M5 tévécsatornán **30–33**

A Wittelsbachok a Magyar Nemzeti Múzeumban

Sisi családja **34–35**

Makovecz épületei az MNM kerítésén **36**

Újszövetség-maraton

a Vörösmarty Színházban **37**

Markó Iván különvéleménye:

Jézus, az ember fia **38**

Európa ege alatt **39**

Konrad SutarSKI látomásos

költészetéről **40–41**

Konrad SutarSKI: És a Notre-Dame,

Látni néha a Föld erőlködését **41**

Simon Erika: Beszélgetés Dobozy Borbála

csembalóművésszel **42–43**

Lám Andrea:

Könyvritkaságok kalapács alatt **44–47**

Licit a Fesztetics-palotában **47**

Szinyei-életműátlat

a Magyar Nemzeti Galériában **48–49**

Szőnyiné Szerző Katalin:

A Zenészeti Lapok történetéből **50–54**

A Magyar Művészeti Akadémia ünnepei **55**

Keserű Katalin: Búcsú Lovas Ilonától **56**

Szakonyi Károly:

Gyurkovics Tibor emlékére **57**

Weltler Ildikó: Könyvkináló **58–59**

Kincszörzés Székelyföldön **60**

Reményik Sándor: Kegyelem **61**

Döbrentei Kornél: Tengerésztemetés **62**

Sághy Ildikó: Döbrentei Kornél köszöntése **62**

Verebes György:

Doyenek kiállítása, Szolnok 2021 **63–B/3**

Szinyei Merse Pál kiállítása

a Magyar Nemzeti Galériában **B/4**

Kedves Olvasóink!

Kérjük önöket, hogy támogassák a Lyukasóra folyóirat megjelentetését azzal, hogy előfizetőink lesznek (lásd: postai előfizetésnél), de segíthetnek alkalmoszerű támogatással is. És a jövőben ezt (2017-től) adójuk 1%-ának felajánlásával is megtehetik. Adószámunk: 19677419-1-41 Bankszámlaszámunk: Kereskedelmi és Hitelbank 10200940-21519541-00000000. Ha erre a bankszámlára nevük és címük feltüntetésével mellett befizetik az éves előfizetési díjat, vagyis a 2640 forintot, a szerkesztőségből is folyamatosan megküldhetjük önöknek a Lyukasóra aktuális számait. Előre is köszönjük, üdvözléssel: a Szerkesztőség.

A MEGJELENÉS TÁMOGATÓI

- Emberi Erőforrások Minisztériuma
- Nemzeti Kulturális Alap
- Pest Megyei Kormányhivatal
- Szerencsejáték Zrt.
- NMI Művelődési Intézet
- Nonprofit Közhasznú Kft.
- Magyar Építő Zrt.
- Ferencvárosi Önkormányzata
- Körmendi Galéria
- Márkus Antikó Bt.

Számunkat a Magyar Nemzeti Galéria kiállításképeivel, az Országos Széchényi Könyvtár dokumentumanyagával, a Magyar Nemzeti Múzeum kiállításképeivel, a Magyar Művészeti Akadémia felvételeivel, az M5 tévécsatorna filmképeivel, Markó Iván fotójával, Bahget Iskander felvételével, Dobozy Borbála magánfelvételeivel, a Központi Antikvárium könyvfotóival, Lovas Iona munkájával, a Teleki László Alapítvány fotóival, a Szolnoki Művésztelep kiállításképeivel, valamint a Lyukasóra folyóirat archív fotó- és dokumentumanyagaival illusztráltuk.

SZERZŐINK

Alföldy Jenő, 1939
Arany János, 1817–1882
Buda Ferenc, 1936
Döbrentei Kornél, 1946
Hegedüs Géza, 1912–1999
Czigány György, 1931

Gyurkovics Tibor, 1931–2008
Keserű Katalin, 1946
Konrad SutarSKI, 1934
Kováts Dániel, 1929
Lám Andrea, 1976
Markó Iván, 1947
Reményik Sándor, 1890–1941
Réfi Zsuzsanna, 1974

Sághy Ildikó, 1941
Simon Erika, 1971
Szakonyi Károly, 1931
Szemes Péter, 1960
Szőnyiné Szerző Katalin, 1949
Takáts Gyula, 1911–2008
Verebes György, 1965
Weltler Ildikó, 1970

SÁGHY ILDIKÓ

A SKORPIÓ JEGYEBEN

Döbrentei Kornél köszöntése

Az ünnepelt Döbrentei Kornél

DÖBRENTAI KORNÉL TENGERÉSZTEMETÉS

Vissza a legelső s legvégső imához,
éppen daróc vitorlavászonba varrnak,
nincsen időd, hogy utószor még elkárhozz,
felkínáld lényed hullámnak, szélnek, Napnak.

Éppen daróc vitorlavászonba varrnak:
szállani, fellobogni bénult tetemet.
Kik kényszerzubbonyt szabnak a már Szabadnak,
nem sejtetik, ez völgy- vagy hegymenet.

Csobbanásnyi csönd, ennyi maradtál.
Le, súlyosan süllyedő nehezék vonszol,
nem hiányzik tabernakulum, sem oltár,
előtte térdeltél ártatlan imponzor.

Most hatalmas hab-hant a Tenger, nem tükör,
derűjét s arcod benne többé nem leled,
elragadja utó-tudatod s úgy gyötör,
majd rád terül, mint elborult emlékezet.

Elment az utolsó mentőhajó. Volt s nem?
Bevillan habzó nási gyolcs s halottas ing.
Kiáltani vagy suttoggni kell odalenn?
Elég ha mormolsz: Mentsétek meg lelkeink.

**Döbrentei Kornél József Attila-díjas költő,
író, az MMA rendes tagja, a MAOE
választmányi elnöke 75. születésnapjára.*

Mikor talákoztam először Döbrentei Kornéllal? Hát bizony, még teológushallgató koromban, az *Első ének** című kötet hátsójain, amikor Mezei András a fiatal költők – többek között Tandori Dezső, Tóth Éva, Takács Zsuzsa, Dobai Péter, Várady Szabolcs társaságában – őt is bemutatta. Aztán bő egy évtized múlva, már Abody Béla szerkesztőségében ténykedve, a kezembe kerül első verseskötete is *A Skorpió jegyében*** című. Akkor interjút készítettem Kornéllal, Jézus-korú költőként jellemezve őt, és a versírásról, a költészet erejéről is kérdeztem. Születésnapj köszöntőként most ebből a '80-ban íródott beszélgetésből szeretnék idézni-felidézni Döbrentei Kornél gondolataiból, szavaiból.

„A versírás örökös kételkedést jelent. Nagy László mondta nekem egyszer – most is előttem van földrengéses arca –, a költészetben az a gyönyörű, hogy mindig kétségbe lehet esni tőle... Tizennyolc-tizenkilenc éves koromban félelemmel telve elvittem verseimet az *Élet és Irodalom* szerkesztőségébe. Ekkor talákoztam először Nagy Lászlóval. Tömött mappákkal álltak sorban előtte az emberek. Ő volt akkor a képszerkesztő. Amikor én következtem, mentegetőztem: nem grafikát hoztam, én nem tudok rajzolni. – Nem baj – válaszolta –, üljön le! – Aztán átvette és elolvasta a verseimet. Attól a perctől kezdve ő lett az én atyai barátom. [...]

Mi lenne, ha nem lenne vers? Fogas kérdés, akaratlanul is alázatosságra int. Tengerészeimbem, hajózás közben mindig csodáltam a repülőhalakat. Micsoda óriási erőfeszítés kell ahhoz, hogy kitörjenek saját elemükből, a tengerből! Azt hiszem, ilyenfajta próbálkozás a vers is: az ember túlnyújtózási vágya önmagán, anyagi mivoltán. A vers arra törekszik, hogy a szakadékot, melyről csak azt tudjuk, hogy mély és széles, és még azt sem, hogy mitől választ el bennünket, mégis áthidalja. A foghatatlan formába kényszer-

rítés: ez is a vers. A költészet elvesztésével az ember a halhatatlanságba vetett hitét vesztené el. [...]

Fogódzót igyekszik adni a vers az emberi kapcsolatok szövevényében is. Tragikusnak látom, hogy az emberi kapcsolatokban bizonyos értékek – az adott szó, a kézfogás, az emberi jelenlét, az érzelmek, például a szerelem – devalválódnak. A mi korunk a gyanakvás kora. A túlnövekedett adminisztrációs rendszer, a hivatali hálózat labirintusa sok mindent fölemesztett. És nem hiszem, hogy mindez csupán romantikus képzelgés lenne. Volt idő, amikor a családot is nélkülözhetőnek véltük. Ma már látjuk, hogy amit a család morális értékekben, élményekben ad, az determinálja az ember. [...]

Az igazi költészet segíti az embert az eligazodásban is. A Duna–Tisza tájéknak, hazánknak bonyolult történelmi, nemzeti szituációjában Ady költői útjelzése a legszebb példa erre: hiszen a költészetnek át kellett vállalnia olyan fontos összefüggések kimondását is, amelyeket az adott helyzetben a politikusok nem mondhattak ki...”

Kedves Kornél, még nagyon sok tépelődő-töprengő, mégis derülátó esztendőt kívánunk! Ahogy a *Közellét* című versed utolsó sorában írod: „Az évszázak türelme az enyém.”

Isten éltesse! ♦♦

VEREBES GYÖRGY

ÉLŐ MAGYAR FESTÉSZET – SZOLNOK, 2021*

Állok egy festmény előtt a kiállítóterben, és figyelem, ahogy az élmény magába szippant. Ismerős a folyamat, a feloldódás a műben, emlékekkel, asszociációkkal telt, de ezzel együtt van benne valami borzongatóan izgalmas, újszerű és megismételhetetlen. Hiszen ezért vagyok itt, ezért engedtem megint a művészet hívásának, hogy ismét átéljem azt, ami a műélvezet lényege: az ismeretlen izgalmát az otthonosban, abban, ami időtlen idők óta az enyém.

DOYENEK KIÁLLÍTÁSA

Személyes reflexiók a kiállítás kapcsán

Kiállítás megnyitó a Szolnoki Galériában

A festészet napja révén 2021-ben Szolnok ismét a képzőművészeti élet középpontjába került. Az *ÉLŐ MAGYAR FESTÉSZET 2021* nagykiállítás a ma élő alkotók legújabb munkáinak seregszemléje. A fiatal generáció vásznai, installációi az Aba-Novák Agóra modern tereiben kaptak helyet, a középgeneráció és a doyenek alkotásai pedig a patinás, gyönyörűen felújított egykori zsinagógában, a Szolnoki Galériában.

Lépünk most kicsit hátrébb, és nézzünk körül! Mi, a művészet szerelmesei egy pillanatra távolodjunk el a szemlélt műalkotástól, tegyük félre személyes vonzódásainkat és választásainkat, és kíséreljük meg áttekinteni az összképet! Ez itt a kortárs magyar festészet színpadja, és a látvány valóban lenyűgöző. Mozgalmas, sokszínű és gondolatébresztő. Nem a forradalmak idejét éljük. A forradalom: egység a hősiességben és hősiesség az egységben. Itt pedig: trendek, tendenciák, közelítések, személyes történet, vallomás, terápia, látvány és mélyréteg, értelmezés, kritika, irónia és átélés, tehát minden, amit ma a festészet tud. Ez tehát valóban nem a forradalmak, művészeti kiáltványok és elköteleződések, hanem a gyűjtés, töltekezés és kiváras időszak. A várakozás valami új és friss impulzusra, ami majd lökéshullámként átjárja, megtisztítja és jobbá teszi a világot. Ha...

Ezt látjuk, bárhová tekintünk a világban. A vezényszó: légy rugalmas, alkalmazkodj a

változásokhoz! Tegyé fel kérdéseket, kérdőjelezz meg bármit, hiszen te művész vagy, ez a feladatod, halld meg az idők szavát, és járj elől! Foglalkozz aktuális kérdésekkel, tapintsd a társadalom pulzusát, és ha képes vagy rá, adj diagnózist, bármilyent, mert jól tudod, hogy mindenki véleménye számít, a tiéd legfőképp, de igyekezz, hogy hű maradj önmagadhoz, és a munkásságod következetes legyen, felismerhető, mert mi, a Társadalom így tudjuk majd megítélni! Súlyos szavak furcsa időkben, de...

Van egy korosztály, amelynek tagjai túl vannak mindezen. Ők azok, akik már megvívták ezeket a harcokat kívül és belül. A történet újrajátssza önmagát, mindig másképp, de a lényeg változatlan. Ők azok, akik tudják ezt, és csak annyit változtatnak, amennyi feltétlenül kell ahhoz, hogy a létezés élménye fennmaradjon. Az ő életművük az ismerős az ismeretlenben, az állandóság a változásban, az otthonosság a kalandban. Ők a következetesség és biztos talaj, még akkor is, ha ezt nem tudják. Nekünk, fiatalabbaknak ezt csak meg kell ismételnünk, mindig egy kicsit másként, ahogy korábban ők is tették. Akkor pedig bárhol, bármikor együtt vagyunk.

És most vissza a festményhez, hogy újra beszippantson! Kalandra fel, bátran és biztonságban! Köszönet érte a doyeneknek. ♡

Bikácsi Daniela átveszi az életműdíjat Brada Tibortól

1. Sós Károly: Érkezés
2. Tenk László: Nyugtalan este
3. Bráda Tibor: A Sió Ozoránál
4. Kósa János: Csalfa tünemény
5. Lóránt János Demeter: Közeledők

SZINYEI MERSE PÁL KIÁLLÍTÁSA

*a Magyar Nemzeti
Galériában*

Cikkünk a 48. oldalon

1. A pacsirta, 1882
2. Szerelmespár, 1870
3. Vitorlás a Starnbergi-tavon, 1867
4. Labdarózsa, 1911
5. Majális, 1873

